

פרק עשירי.

יחוסו של רבנו אל גאוני וצדיקי דורו.

(א) כבר ספרנו למעלה על יחסי הידידות שהיו בין רבנו ובין הג' בעל "ישועות יעקב". פ"א אמר הג' הנ"ל לרבנו: רבי מזידיטשוב! הבה אניגד לומר דבר תורה עפ"י "חסידות", שנפל במחשבתי היום בשעת התפלה בפסוקי "ויברך דוד את ה'". שם נאמר: "אתה עשית את השמים, שמי השמים וכל צבאם וכו' ואתה מחיה את כולם וצבא השמים לך משתחווים", שאין כל קישור לסוף המאמר "וצבא השמים לך משתחווים" למה שלפניו "ואתה מחיה את כולם", ומה קילוס יש בזה לרבון העולמים, שצבא השמים משתחווים לו? אבל הכונה היא, שהש"י מחיה את כולם, ומה ובמה היא חיותם? ובאה התשובה בשבח שאחר זה: וצבא השמים לך משתחווים, זה עצמו היא החיות שלהם, שהם זוכים להשתחוות לפניך. — רצה הג' לעשות נחת רוח לרבנו, להראות לו שיש גם לו הרהורי תורה של חסידות. אמר לו רבנו, כיון שכן ימשיך נא הרב מלבוב את פירושו הלאה על הפסוק שלאחריו. "אתה הוא ה' האלקים אשר בחרת באברם". וכיון שנסתם כל חזון להג' מלבוב, המשיך רבנו בעצמו את פירושו ואמר: "אתה הוא ה' האלהים", כביכול מהו החיות שלך? (כמרו"ל תנו עוז לאלהים, ישיראל נותנים כח בפמליא של מעלה). "אשר בחרת באברם" ע"י שבחרת באברם, שפרסם אלהותו י"ת בעולם, ע"י זה "אתה הוא ה' האלהים" נהנה הג' מלבוב מן השלמה זו של רבנו לדברי תורה שלו וצהבו פניו. ויצאה מבין שניהם תורה שלמה של חסידות, דרך שיחה בעלמא. —

(ב) פ"א היה רבנו בעיר קאלוש (שבגליציה), שבה כהן ברבנות הג' ר' יעקב מליסא זצ"ל, קודם שהלך לליסא, ואחרי כן כשחזר לשם לעת זקנתו. — מפני כבוד התורה הלך רבנו אליו ביום השבת לברכו בשלום, ואמר לפניו דבר תורה בפלפול הלכה. אמר לו הג' מליסא דבר תורה גם הוא, אבל לא בפלפול הלכה כי אם בדברי קבלה. החליפו שני גדולי תורה אלה את שיטותיהם זה עם זה. רבנו "המקובל" נעשה לפי שעה למפולפל, והגאון מליסא "המפולפל" נעשה לבעל קבלה באותה שעה. — אמר לו רבנו אז בדרך צחות המשנה דעדינות, "שאין אליהו בא לא לטמא ולא לטהר, לא לרחק ולא לקרב, אלא לעשות שלום בעולם" — כי הלומדים נוהגים לאמור, שאין כחם של החסידים ורבותיהם רק בנסתרות ולא בנגלות התורה; והחסידים עונים לעומתם, שהלומדים ידם רב להם רק בגפ"ת ולא בחכמת הקבלה; עכשו יכול אליהו לבוא לעשות שלום בעולם ולהוכיח, שהלומדים גדולים גם בסתרי תורה, ראיה לדבר הגאון מליסא! והחסידים יש להם יד גם בגפ"ת, סימן לדבר הרב מזידיטשוב!

(ג) כשנוכח הג' מליסא, שרבנו שולט בשתי ידיו גם בנסתר וגם בנגלה שאל ממנו, שיפרש לו, עפ"י פשט ולא עפ"י סוד, מאמר מתמיה בתקוני זהר (תקון ארביסר) וזה לשונו: "...וסמיך ליה: ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך, לא תבשל גדי בחלב אמו — מה האי לגבי האי? קם ר' שמעון על

רגליו, פתח בקלא סגיא ואמר, אליהו נחית הכא ואנהיר עיניהון דאילון סבא בהאי מלה, דלא ייתון למיכל בשר בחלב וכו'". השיב לו רב י על אתר, שאם עפ"י פשט, יש לפרש כונתו עפ"י דברי הרשב"ם בתוס' (חולין ק"ג ע"ב בד"ה כל הברש) דסלקא דעתן, שבשר בחלב אינו נוהג בחוץ-לארץ, משום דאיתקש לבכורים בחד קרא: „ראשית בכורי אדמתך וגו' לא תבשל גדי בחלב אמו", וע"כ כששמע ר"ש ששאלו, ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך – לא תבשל גדי בחלב אמו, מאי היא לגבי האי? חשש שלא יקישו בשר בחלב לבכורים, ויבואו להתיר בשר בחלב בחו"ל כבכורים. וע"כ קם וקרא בקול סגיא: אליהו נחית הכא, דלא ייתון למיכל בשר בחלב.

פירוש פשוט זה, שאין בו כל קורטוב של סוד, כי אם כלו פשט הלכות מן הגמרא וההתוספות, הפתיע את הג' מליסא במקצת, ונוכח כי אמנם אמת בפי רבנו, שהפעם אפשר לו לאלהו לבוא ולעשות שלום בעולם, בין הלומדים והחסידים. ומאז התיחס אל רבנו בכל הכבוד ובידידות רבה – כך, שאחרי-כן באחד הימים היה בנו של הגאון, הרב ר' מרדכי ז"ל, אצל רבנו בביתו, ורבנו אמר לו בהזדמנות זו, שבשמם סופרים את כל צעדי של אביו, הג' הנ"ל. – ר' מרדכי הנ"ל לא היה אמנם ברא כרעא דאבוהו בגאונות, אבל היה אישיות חשובה בזמנו.

הזכרתי ביחוד את שני הגאונים הנזכרים, מפני שהיו בשעתם גדולי-הדור הכי מפורסמים בארצם.

ד) מבין הצדיקים המפורסמים שבדור ההוא, יש לציין ביחוד את הגה"ק ר' נפתלי מרופשיץ זצ"ל, שהיתה בינו ובין רבנו אהבת-חברים רבה מאוד. כעשר שנים קודם פטירתו של רבנו, חלה רבנו מחלה קשה מאוד, שכמעט כבר אמרו נואש לחייו. כשנתרפא רבנו וחזר לחיים, אמר, שמכל הצדיקים שהתעללו לחייו, נכנסו ביחוד בעובי הקורה בשבילו הצדיקים מרופש-שיץ, ומאוהל. ובין השלשה האלה הזגיש ביחוד את הגה"ק מרופשיץ, טאליו נסע אח"כ מתוך הכרת-טובה לביתו, ונעשה שמה סעודת הודאה לקומו מחליו, מה שיש לראות מן המכתב אשר נביא להלן (אות יוד), שכתב רבנו כמה שנים אח"כ, בעת חליו האחרון של הגה"ק הנ"ל.

ה) אחרי הבקור הנהדר, שבקר רבנו את הגה"ק הנ"ל בביתו, ראה הגה"ק חובה לעצמו לבקר גם את רבנו בביתו, ובהיותו בעיר דאלינא, לרגל חתונת אחד מיוצאי חלציו, נסע משם אל רבנו. נסע רבנו לקראתו בלויית המון אדם רב מאנשי עירו, אל אחד הכפרים שמחוץ לעיר. אבל צדיק זה ברח מן הכבוד, ובוחר לו דרך אחרת לבוא בה העירה, וכה נכנס בחשאי לעיר בלי קולי קולות. כשנודע לרבנו, שכבר בא חכם לעיר בדרך אחרת, מהר וחזר לעיר וקבל את פני אורחו בביתו. אמר לו רבנו, אני מזהיר מעולם לכל אנשי שלומי, שבתתם לי או לאיזה מן הצדיקים „פתקא" ברשימת שמותיהם להתפלל בעדם, שימנעו מלכתוב בה שום בקשה מפורטת. כי ממה נפשך, אם מקבל הפתקא הוא צדיק באמת, הלא עיניו פקוחות לדעת את כל מחסוריהם ונגעי לבבם, עוד יותר מאשר הם בעצמם יודעים; ואם אינו יודע, למה זה ישחיתו דיו וניר לבטלה? עתה בבוא אדוני אלי, נוכחתי כי הצדק אתי. אנכי בימי

חורפי הייתי רגיל תמיד לכתוב בפתקאות שנתתי לרבותי הק' גב"מ, שיזכני הש"י, שאוכל לבקר בהיכלם של צדיקים ולנסוע אליהם בלי כל מכשול. אבל שאזכה לכך, שצדיקים יבואו אלי, זאת לא עלה על לבי לבקש כלל. עתה שזכיתי שבא אלי לביתי צדיק כביר כמותו, האין זה הוכחה ברורה, שאין לכתוב בפתקא שום בקשה, שלא למעט ע"י זה בטובת עצמו? כי הצדיקים יודעים לדרוש ולבקש יותר מן המבקש בעצמו.

(1) והן הן הדברים, שאמר רבנו פ"א להצה"ק ר' אברהם חיים זצ"ל מזלוטשוב (בעהמח"ס אורח לחיים עה"ת. תלמיד מובהק של הגה"ק ר' שמעלקא זצ"ל מנ"ש, ומזכירו בספר הנ"ל כמעט בכל דף ודף) בהפגשו עמו. שאל אותו רבנו, למה זה הוא נותן סגולות למבקשי ברכתו? השיבו הצה"ק הנ"ל, פשוט מפני הטעם, שאמרו רז"ל תפלת צדיק עושה מחצה, וכדי להעמיד את תפלתו על מלוואה, הוא נותן סגולה שתשלים את המחצה השניה. ענה לו רבנו, ואני נוהג להתפלל לכתחלה על כפלים מן המבוקש, וממילא שתפלתי עושה כל המבוקש בלי כל סגולה. מן האמור יש לראות, שאין להקטין את האיפה של הבקשות. רק להגדילה, מה שיש להשאיר להצדיק עצמו. והוא הדבר, שאמר רבנו להגה"ק מרופשיץ זצ"ל.

(2) מן הבקור החשוב ההוא, של הגה"ק הנ"ל בבית רבנו, מתהלכים בין חסידי רבנו מהרי"א זצ"ל ספורים לאין מספר. אנחנו פה נסתפק בספורים דלהלן.

ביום השבת אחר תפלת המנחה, שכב הגה"ק על מטתו לנוח מעט מעבורת היום. — תפלה בצבור ושתי סעודות של שבת, בתוך קהל רב צפוף ורחוק של מאות אנשים, לאו מילתא זוטרתא היא, אפילו לצדיק כביר כמותו — נכנס לחדרו בחשאי רבנו מהרי"א זצ"ל, שהיה אז עדיין רק כבן עשרים או פחות מזה. ושמע שדבר הגה"ק בינו לבין עצמו חז"ל אמרו, בשעה שהחכם יושב ודורש הקב"ה מכפר לעונותיהם של ישראל, והנה עכשו בשעה זו, בסעודה שלישית, הרבי דפה יושב ודורש, ואתה מוטל פה סרוח על מטתך?! התעורר וקם מן המטה, ולבש והלך לבית מדרשו של רבנו, ורבנו מהרי"א הלך בלאט אחריו. היום רד בינתים, בביהמ"ד שכנה אפלה, לא ראו איש את אחיו, ולא ראו גם את הגה"ק בכניסתו, ולא הכירוהו. ישב לו מן הצד באיזה קרן זוית. שר ר' בערש, אביו של רבנו מהרי"א, מזמור „ברכו נפשי" בקדושה ובנעימה, ואחריו דרש רבנו בפרשת היום רזין רזיין בהתלהבות גדולה — ויקשב הגה"ק וישמע. כשגמר רבנו את דרושו, עם סיום הרגיל שבכל שבת: יג"ל יעקבנו נדלקו הנרות ונתגלה הגה"ק בפנתו הנסתרה, להפתעת כל הקהל. העלוהו לראש השלחן אל מקום כסאו של רבנו, פתח גם הגה"ק בחכמה את פיהו, בדחקו המון אנשים, ונכפפו זה על זה מאות ראשים לשמוע קול דבריו. פתח ואמר: רק עכשו נתגלה לי הסוד, מהיכן זוכה הרבי מזידיטשוב לכל השפע הרב של תורה, שהוא דורש בסעודה שלישית של שבת. עתה ששמעתי את ר' בערש, בשוררו את המזמור ברכי נפשי, אין כל רבותא לאמור אחר שיר מזמור כזה תורות נפלאות כאלו!

(ח) בבית מדרשו של רבנו, היתה תקנה מטעם רבנו, שלא להשאיר את התפלין על השלחן בלי כסוי מלמעלה. והעובר על תקנה זו, היה נקנס למלא גרונו של חסידים במדה ידועה של י"ש, והיו ממשכנים את תפלו לשם תשלום זה. הפקר ב"ד של חסידים הפקר, ואין כל ערעור על פסק דין זה. — כשהיה הגה"ק בעת ההוא בביהמ"ד של רבנו, והוא לא ידע מתקנה זו, חלץ תפלו והניחם על השלחן מגולים ויצא לחוץ לצרכיו. נתמשכנו התפלין בינתיים ע"י אחד מתקיפי החסידים. כשבא הגה"ק ולא מצא את תפלו, עמד לפניו הממשכן והודיעו מן התקנה הנ"ל, שאין בה שום משוא פנים. לא אחר הגה"ק לפדות את תפלו, ככל הקנס הקצוב אשר הושת עליו, והחסידים שתו לחיי רבנו ותלמידיהו ככלל ולחיי האורח הקדוש בפרט, ויטיבו את לבם. שאל הגה"ק את רבנו לטעם התקנה ההיא, ורבנו הגיד לו סודה, פתח הגה"ק ואמר: אילו לא באתי לכאן רק לשמוע דבר זה ז"ל!

(ט) כשנסע הגה"ק לביתו, ליוה אותו רבנו עד העיר הסמוכה ריודול. נסעו שניהם בעגלה אחת, ורבנו מהר"א הנ"ל עמד אחורי כתפיהם על הקרש הקצר הבולט מאחורי העגלה, והטה און לשמוע סוד שיח שני שרפי קודש אלה בשיחתם יחד. כשבאו לריודול נכנסו לביתו של בעל-בית אמיד אחד לחדר מוסק ומואר, ורבנו מהו "א נשאר עומד במסדרון הפתוח לרשות הרבים, והרוח והשלג נושבים אל תוכו בכל רחבו. הטה רבנו מהר"א אזנו אל דלת החדר, ושניו דא לדא נקשן מפני הקור שנכנס בכל אבריו. הרגיש בו דודו רבנו והכניסו החדרה. שם מצא את הגה"ק עומד לפני ארון מלא ספרים, והוא מוציא ממנו ספר אחר ספר ומדפדף בו ומחזירו ומוציא אחר אחריו. ואמר לרבנו, אני אוהב מאוד את התורה ואני שמח מאוד, אם יש לי הזדמנות לראות ספר, שלא ראיתיו עד הנה. השיב לו רבנו ואני יש לי קבלה מרבתינו, שלא ללמוד משום ספר, בלתי אם ידוע לנו איש מפי איש, שהוא מפי אליהו. — ואת הדברים על אדות קבלתו זו של רבנו, אנו מוצאים בספרו של רבנו מהר"א, לקו"ת וש"ס מהר"א עה"ת (בפ' וירא דף מ"ו ע"ב), שאמר רבנו להה"צ ר' נפתלי זצ"ל הרב מרופשיץ בזה"ל. שאסור ללמוד משום ספר, עד שהוא מקובל איש מפי איש, שהוא מפי אליהו. — (ראה למעלה פרק ג' אות ט' בהערה).

(י) לאחרונה נעתיק את המכתב, "שכתב רבנו להגה"ק הנ"ל, אשר הזכרנו לעיל (אות ד'). — המכתב ההוא, כפי שיש לראות מן הפרט שלו: „זוה השער לה צדיקים", נכתב בשנת תקפ"ז, כ' למב"י, יום ד', ימים מעטים קודם פטירתו של הגה"ק (שנפטר י"א אייר תקפ"ז). שכן באותה שנה (שנת "זה השער" תקפ"ז) חל כ' למב"י ביום ד' בשבת, מתאים לתאריכו של המכתב, ובכן יתר המלים של הפרט אינם באים בחשבון. וזה לשונו של המכתב:

ב"ה יום ד', כ' למב"י, זה השער לה צדיקים לפ"ק.

שלום שלום שלום לכבוד אהובי ידידי הרב הצדיק הקדוש, אביר הרועים, מופלא שבסנהדרין, החכם איש אלקים קדוש ישראל, כבוד מורנו ורבנו רשכב"ה

א) ד' המכתב נרשם בס"ק לפתי"ס מחר א' לסדר וקרא ומטם נחתק לה עש"ק בע"לום מנקודו

מִוֵּה נִפְתְּלֵי צְבִי אִישׁ חַי רַב פְּעֻלִים, יֹאֲרִיךְ ה' אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל יִמְיוֹ וּשְׁנוֹתָיו, וְיִשְׁלַח לוֹ בְּמַהֲרָה רַפּוּאָה שְׁלֵמָה בְּרַמ"ח אַבְרָיו וּשְׁס"ה גִּידָיו, וְיִזְכֶּה לְהֵרֵם קֶרֶן יִשְׂרָאֵל כְּלָבוֹ וּכְנִפְשׁוֹ הַקְּדוֹשׁ מְקֻדָּשִׁים. וְיִרְאוּ עֵינֵינוּ וְיִשְׂמַח לְבָנוּ, אֲשֶׁר יִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים עַל יָדוֹ, וְיִרְאוּ שׁוֹנְאֵינוּ וְיִבּוֹשׁ וְעַבְדְּךָ יִשְׂמַח בְּאֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל אִמֵּן

יְדִידִי, נִפְשִׁי חַיִּי רוּחִי וּפְאָר נִשְׁמַת כָּל חַיִּי יוֹם אֶתְמוּל קִבְּלָתִי מִכְּתָב בְּנֵי הַנְּעִימִים עֲבָדֵי אֱלֹקֵי יַעֲקֹב גּוֹדֵל הִיסוּרֵיךָ אֲשֶׁר מִמֶּשׁ חֲלָתָה נִפְשִׁי, וְאֲשֶׁר לֹא סָר חַלְיִי עוֹד, וּמִמֶּשׁ נִתְבַּטְּלוּ חוּשֵׁי וּכְחִי. וְהִנֵּה יְדִידִי ב"ה אֱלֹקֵי יַעֲקֹב, אֲשֶׁר עֹזֵר לִי וּרְפָא אוֹתִי לְהַחֲלִימֵנִי וּלְהַקִּימֵנִי ת"ל ב"ה וּב"ש עַל יְדֵי תַּפְלַת אֲדוּנִי וּשְׁעוֹתָי וּצַעֲקוֹתָי, אֲשֶׁר הִתְפַּלֵּל עָלַי בְּמִסִּירַת נִפְשׁוֹ לְהִי וּנְכַנַּס בְּעוֹבֵי הַקּוֹרָה עֲבוּרֵי הַשָּׁפֵל, אֲשֶׁר אִמְרָתִי אִזּוֹ בְּחַלְיִי לֹא אֶרְאֶה עוֹד יָהּ בְּאַרְץ הַחַיִּים וְהִיִּיתִי בְּקִרְבֵי לְאַחַר יְאוּשׁ וְאִין מְקוֹה. וְהִנֵּה עַד כֹּה עֹזְרֵנִי ב"ה וּב"ש וּזְכִיתִי עוֹד בְּקוּמִי מִחַלְיִי לְהַשְׁתַּעֲשֵׂעַ בְּזִיו הַדָּר יִקָּר זֹהַר בְּבֵיתוֹ הַקְּדוֹשׁ, בְּאַרְדָּא דְּבֵי מִשְׁכָּנָא, לְחַסוֹת בְּצַל כְּנָפֵי אֲדוּנִי לְשִׂמְחָנִי, וּשְׂמַחְתִּי בְּאוּר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים בְּסַעֲוֹת הַהוֹדָא בְּרַכּוֹת רוּמָמוֹת אֵל גּוֹדֵל חֲסָדוֹ וְאִמְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה אֲדוּנִי יְדִידִי עֲמָדִי, אֱלֹה אֲזַמְרָהּ וְאִשְׁפֹּכֶה עָלַי נִפְשִׁי וּמוֹבְטַחְנִי לִידִידִי, אֲשֶׁר עַד כֹּה יַעֲשֶׂה לִי אֱלֹקִים וְכֹה יוֹסִיף, אֲשֶׁר יַחֲזוֹר אֲדוּנִי וְיִשׁוּב לְאִיתְנּוֹ בְּמַהֲרָה וְאוֹכֶה עוֹד לְשַׁעֲשֵׁעַ וּלְקַבֵּל אוֹר פְּנֵי בְּשִׂמְחָה בְּשׁוֹבָה וּנְחַת יִנְשֵׁעַ בְּקִרְוֹב. מוֹבְטַחְנִי מוֹבְטַחְנִי, מְקוֹה יִשְׂרָאֵל ה' מְקוֹה אֲנִי וּמִצַּפֶּה וּמוֹבְטַח בְּה' הָאוֹהֵב צְדִיקִים וְקִרְוֹב לְקוֹרְאָיו וּלְכָל אֲשֶׁר יִקְרְאוּהוּ בְּאִמְתּוֹ, אֲשֶׁר יִשְׁמַע לְקוֹל שׁוֹעֵת חֲסִידִים הַנִּכְאִים וְכוֹאֲבִים בְּכַאֲבֵי וִיסוּרֵי אֲדוּנִי נִפְשׁ כָּל חֲמַדַּת יִשְׂרָאֵל, רַעִיָא מִהֵימָנָא שְׁלָנוּ. אֵל יִפּוֹל לֵב אֲדוּנִי, כִּי בּוֹדָאֵי יִשְׁלַח לוֹ הַשֵּׁם רַפּוּאָה לְכָל שִׁיעוֹר קוּמְתוֹ בְּפִנְיִמְיוֹתָיו וְחִיצוֹנְיוֹתָיו בְּכָלֵל וּבִפְרָט. יְדִידוֹ הַמִּצַּפֶּה בְּמַהֲרָה יִשׁוּעָתוֹ לְבוֹא וְלְהַשְׁתַּעֲשֵׂעַ בְּקִבְּלַת פְּנֵי הַקְּדוּשִׁים בְּפָנִים שׁוֹחֲקוֹת וּמִסְבִּירוֹת. וְשִׁלּוּם כְּנִפְשׁ הַק' צְבִי הִירַשׁ מִזִּידִיטְשׁוּב.

וְשִׁלּוּם לְבָנָיו הַחֲסִידִים הָאִמְתִּיִּים. וְאֲנִי כַּעַת אֵינִי בְּשִׁלְמוֹת גּוֹפִי מִיוֹם אֶתְמוּל בְּבוֹא הָאֲגֵרַת לִידִי, לְדֵרוֹשׁ שְׁלוֹמָם וּלְפָרוֹט לְכָל אֶחָד אֶהְבֶּה וְשִׁלּוּם. אִמְנֵם בְּדֶרֶךְ כָּלֵל וּפְרָט וְכָלֵל, בְּתַפְלָה קְצֵרָה אֲשֶׁר הִתְפַּלֵּל מִשֶּׁה רַבְּנוּ ע"ה עַל אַחוֹתָי, כֵּן יִקְוֶה תַּפְלָתָם וְחֲסָדָם בְּקִרְוֹב, וּלְכָל בֵּית אֲדוּנָנוּ שְׁלוֹם וְאֶהְבֶּה וּבְרַכָּה, וְאֵל תַּעֲצֹבוּ, וְחַלִּילָה לְהִרְאוֹת עֲצָבוֹת לְפָנֵי הַמְּקוֹם וּלְפָנֵי אֲבִיהֶם הַצְּדִיק. שְׂמַחוּ בְּה' וּבִטְחוּ בְּה'. מִן הַסֵּתֶם יִהְיֶה הַכֹּל עַל נְכוּן. דְּעַר פֶּאֶטְעַר, דְּעַר טֶאָטְע, דְּעַר גּוֹטֵר צְדִיק וְעוֹט גִּיזוּנֵד אֹן שְׂטָאָרְק זֵיין אֹן זֶאָרְגֵט גֶּאָר נֵיט קִינְדֶּרְלִיךְ וְשִׁלּוּם הַנ"ל. בְּמִכְתָּב הַנ"ל מִתְבַּלְטַת הָאֶהְבֶּה הַגְּדוּלָה שֶׁהִיָּתָה בֵּין שְׁנֵי הַקְּדוּשִׁים הַלָּלוּ, וְהַכְּבוֹד שֶׁרָחַשׁ רַבְּנוּ לְהַגְהֵי ק הַנ"ל.

פֶּרֶק אַחַד עֶשֶׂר.

אַהֲבַת שְׁלוֹם, וְאַהֲבַת תּוֹרָה וְאַמֶּת שֶׁל רַבְּנוּ.

(א) רַבְּנוּ הִיָּה אוֹהֵב שְׁלוֹם וְרוֹדֵף שְׁלוֹם וּבוֹרַח מִפְּנֵי הַמַּחְלֻקָּת כְּמִטְחוּי קֶשֶׁת, וּמִזְהִיר בְּחַבּוּרָיו וְכִמוֹ כֵּן בְּתוֹרָה שְׁבַע"פ שְׁלוֹ, עַל הַשְׁלוֹם וְהָאֶהְבֶּה וְהָאֶהְבֶּה וְהָאֶהְבֶּה בֵּין הַחֲבֵרִים. כֹּה אֲנוּ מוֹצֵאִים בְּסִפְרוֹ הַק' סוּר מֵרַע (בְּחֻלֵּק) וְעָשָׂה

טוב" שבו אות ג'), בהמשך הדברים שהוא מדבר על קבלת מצות, ואהבת לרעך כמוך" קודם שיכנס לביהכ"נ, הוא מתאונן ואומר: "על כן אחי ורעי תדעו, שהחיצונים מתגרים דוקא במדה זאת, לעשות פירוד בין החברים הקטנים, והקטנים בין הגדולים ובין הצדיקים ועובדי השם. והגוים שלווים שלווה ועושה הס"א שלום ביניהם, ויש להם ברור הזה אחרות בעוה"ר וכו', ובין החברים ועובדי השם מתגאה הס"א ר"ל ומפריד אלוף. ואשר חננהו ה' רעה והשכל, יש לו להתאמץ בנפש הישראלי אהבה אחוה שלום ורעות, לתקן זאת המדה שיהיה אהבת ישראל, ואהבת החברים ביותר. וכמבואר בס' הגלגולים אהבת החברים בין תלמידי האריז"ל, וכמה אהבה אשר ראינו בין תלמידי הבעש"ט ותלמידיהם, ובין בעלי הזהר התנאים, ההרים הגדולים ליצילים, כמה נשקו זה לזה בנשיקין ואודין ומפארין אחד לחברו וכו'. ועתה כעת כמה היה המלחמה מן הס"א לעשות פירוד ומחלוקת בין החברים, בכדי להפריד אלוף... למען ענותנו בסבלותנו עוד בגלותנו לעכב הגאולה. מה נאמר ומה נדבר!

אמנם אחי ורעי, זה נובע מהעדר האמת, כמאמרם ז"ל: מלמד שתעשה האמת עדרים עדרים, בסברות וחילוקים שונים, עדר עדר לברו, לו האמת לבדו ואין זולתו משיג האמת! ומעט יש ללמד זכות, שזה בא מחמת גודל העניות והדחקות אשר בדור נצמח זאת וכו'." (ב) והגה"ק מהרצ"א זצ"ל מדינוב מעיר על דבריו הק' אלה, בהגהותיו הנספחות לס' הנ"ל בזה"ל. "הרב נ"י האריך בנידון זה, כי אש תוקד בקרבו על כל אשר נעשה בדורותינו וכו' וזאת הצמיחה בדורותנו... שאין לנו הלכה ברורה, הליכות עולם לעבודתו ית"ש, כי זה פוסל וכו' וזה פוסל וכו' והיצר מסית לכל אחד שעושה כן לש"ש, ובזה עושה נחת רוח ליוצרו. הנה זה גרוע ממחלוקת המון-עם, אשר יש להם מחלוקת בעסקי ממון וכיוצא, כי אין לך אדם שאין לו שעה, ויש איזה זמן פרטי שמהרהר בתשובה על זה, אבל האנשים האלו בעוה"ר הם רחוקים מתשובה, בחשבם שעושים בזה מצוות. והנה איצטכם אחי ורעי, אפילו אם תשמעו דברים מאיזה אדם גדול, אשר הוא בדוק לכם לגדול הדור, שמוע תשמעו בקולו לכל אשר יאמר אליכם בעסקי תורה ועבודה, תכתבם על לוח לבכם. אבל לא תאבו ולא תשמעו לו, לדבר בגנותו של אדם, כיון שהוא נגד התורה אסור לקבל אפילו מנביא וחווה וכו'. ואם תאמר מאין יבוא זה הענין לגדול הדור, לדבר סרה על אנשים בעלי תורה ויראה? אפשר שעונות הדור גרמו כל זה, או מנסה ה' אלהינו אותנו, ועוד דברים עתיקין רק המשכילים יבינו". - כך וברוח זה דברו בשעתם צדיקי אמת כרבנו והגה"ק מהרצ"א מגיהו

ג) רבנו מהרי"א זצ"ל מזידיטשוב במכתבו שכתב לב"א הגה"ק מהרי"א זצ"ל מקומארנא (ונעתק בספרנו פאר יצחק פט"ז אות ב'), מוסר לנו בהמשך הדברים משמו של רבנו את הדברים דלהלן:

"ושמעתי מדורנו רבנו רצ"ה, פ"א בסעודה שלישית (כלומר: של שבת), באמצע של התורה, שאמר בזה"ל: יש איזה כת, שנוסעים אל רבי שלהם ואומרים, שאין רבי בעולם אלא רבי שלהם. זהו עבודה זרה! אלא האיך יאמר

כל צדיק וצדיק, כל רבי הוא טוב לתלמידיו, אבל רבי שלנו הוא טוב יותר לענינו. ומוסיף ע"ז רבנו מהרי"א משלו בזה"ל: „ודברי רבנו מבוארים בגמרא ב"ב דף ע"ה: אמר ר' יוחנן, עתיד הקב"ה לעשות שבע חופות לכל צדיק וצדיק, שנאמר: וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל כל מקראיה ענן יומם ועשן, כי על כל כבוד חופה. עשן בחופה למה? א"ר חנינא, שכל מי שעניו צרות בת"ח בעוה"ז מתמלאות עיניו עשן בעולם הבא וכו'. עכ"ל רבנו הנ"ל. מובן, כי הוראה זו נתן רבנו בראש וראשון לחסידים שלו, שלא ירום לבם מאחיהם לאמור על רבם הוא ואפסו עוד! מה שעשו גם מדעת עצמם אבל כנראה, שכבר בימי רבנו היו חסידים כאלה, שגאָנותם על גדולת רבם העבירה אותם על דעת קונם, והתייחסו אל צדיקים אחרים בביטול גמור. ואת זאת קרא רבנו בשם הנכון עבודה זרה!

(ד) רבנו מהרי"א זצ"ל מסר לנו במכתבו הנ"ל רק מה שאמר רבנו באמצע התורה, ולא את התורה עצמה, שהמאמר הנ"ל היה כתוצאה ממנה. כדאי איפא להעתיק פה תמצית דברי תורה של רבנו, בספרו בית ישראל עה"ת (כפ' ויקרא), על הפסוק והפשיט את העולה ונתח אותה לנתחיה וגו' וזה לשונו: „הנה מצינו צדיקים, יאריך השם ימיהם ושנותיהם, עובדי השם באמת, והם הולכים כל אחד ואחד, בהופיע עצת ה' עליהם ורוח ממרום יערה, ומחזיק בימין צדקם ומראה להם הדרך ילכו בה ומוליכם בידו לא יכשלו, כל אחד לפי דרכו. והנה אנחנו מאלמים אלומים, אין בידינו להשיג עוצם תעלומות חכמה מאין תמצא ואיזה מקום בינה, נראה כפי ראות עיני בשר לנו, אשר כמעט הם זה לעומת זה בדרכם דרך הקודש. ולזה יעצה לנו התורה הק', והפשיט את העולה וכו'. כי בראיית האדם הזה בעיני בשר וכו', בודאי שהם מתנגדים זה לזה. אבל בהפשט מן הלבושים הגשמיים, והראיה בבחינת הפנימיות ברצוניהם ועשייתם ותנועתם, אז יראה, אשר הם באמת רוצים ברצון הבורא ב"ה ומתנשאים לעשות רצון קונם, כל אחד ביסוד הקדוש אשר בו, אשר עליו הוסד פועל אמת. ומי שעניו לא יסתכלו ברע ח"ו רק בטוב, יראה גודל מדת טובים וצדקתם, איך בכל רגע הם מוסרים נפשם על קדושת שמו י"ת, כל אחד בנעימות פעולתו: זה בתורה וזה בתפלה והמה במצות בהשיג יד, וכל המשגיח אל האמת ישגיח בזה, וישגיח על מעשי ה' כי נורא בפנימיות ולא במלבושא וכו', כי אז רשות נתונה לו להסתכלות במעשה הצדיקים, ויראה כי כולם כאחד כלתה נפשם לידבק במקור הטוב, ואין בהם רע, וכולם עושים רצון בוראם – עושם באמת. עכ"ל"ק.

(ה) והנה בכל הכבוד וההערצה, שהתייחס רבנו לכל דרכי העבודה השונות של הצדיקים, וצוה עלינו לבקש רק את הטוב, את הפנימיות שבמעשיהם, ולא להסתכל על הקליפה החיצונית החופפת עליהם, בכל זאת, כשבא לדבר בספרו סוד מרע (בחלק ועשה טוב שבו) בענין „נשאת ונתת באמונה“ הוא מזהיר בלי כל משוא פנים: „שלא תהיה אחי פתי יאמין לכל דבר אפילו לרב מובהק ומפורסם, אפילו יהיה דומה הרב למלאך ה' צבאות, לא תאמין לשום עובדא ומעשה לנהוג אחריו שום דקדוק מעשה, עד שתדקדק בעצמך בכל תנועה אשר

ראית ברבך, ותהיה נושא ונותן בדבר מאיזה טעם ושורש מה, אשר עשה הרב תנועתו ומעשה זו. הגם שהתנועה ועבודת רבך הוטב בעיניך ויש לך הנאה הימנה, כי מחמת אהבת רבך יש להתנועה חן בעיניך, גם על זה אמר בס' נועם אלימלך, שהדבר כמין פסל ח"ו ר"ל, לעשות תנועה דוגמת רבך, וזה מפורסם לחסידים ואנשי מעשה. אבל אם אתה נושא ונותן, והתנועה יש לה טעם מן התורה וכונה הרצויה עפ"י התורה, אזי תשכיל ואז תעשה, כמ"ש: למען תשכילון את כל אשר תעשון. ובפרט אם ראית אשר הרב עושה לעצמו איזה דבר שלא כדרך התורה, כגון אם מאחר זמן תפלה, ומשנה הזמן שקבעו חכמים לכל דבר שבעולם לכל המעשה, אפילו זמן סעודת תלמידי חכמים, הגם שהרב הוא צדיק מפורסם לא תעבור אתה על דברי חכמים אפילו על תנועה אחת והרב הצדיק שעושה, אפשר בהוראת שעה, ואפשר לפי מזג גופו וכחו הוא עושה, עפ"י משקל בריאתו, וצריך אתה לדוננו לכף זכות, וחלילה להרהר אחריו. אבל לא תעשה כמעשהו נגד התורה, עד שתשא ותתן עמו על מה ולמה הוא עושה כן. וכאשר יורה לך הטעם עפ"י התורה, ויסביר לך הדבר ויכנסו דבריו באזניך, אחר שתחקור בענין זה — אז תאמין, זולת זה לא תאמין! אפילו יאמר לך שקבל מאליהו, אל תאמין לו ולא תשמע לו. וכבר אמרו: אם יבוא אליהו ויאמר חולצין וכו' אין שומעין לו. ואפילו נגד תקנת חכמים בלבד לא תשמע לו. תהלה לאל בעלי גילוי אליהו האמתיים, כמו בעלי הזוהר והרמב"ן וחבריו והאר"ז והבעש"ט, לא אמרו לנו דבר אחד נגד דברי הגמרא בתלמוד אפילו כל שהוא. לכן אחי הזוהר בזה וכו', וזה מבוא גדול לחכמה זו, שתשקול כל דבר בפלס ומאזנים, שלא יהיה דבר נגד מה שמבואר בתלמוד ופסקי הפוסקים. ונגד הפוסקים אם תמצא דבר בזה, בודאי לא יאמר הזוהר דבר שהוא נגד הש"ס ח"ו, וכשיש מחלוקת בין הפוסקים, אזי תמצא לפעמים בזה שמכריע עפ"י אליהו ז"ל, ויש לנו לילך אחריו וכו'. ומדברים אלו קל וחומר, שלא תאמין לרב שאינו מוסמך מרב מובהק, רב מרב, עד רב שקבל מאליהו. ומוסמך מחכמי הדור, רובם ככלם צדיקים גדולי הדור, לו תאמין, וזולתו הגם אשר יאמר לך הרב נביאות ורוה"ק לא תאמין. כי מי יודע איזה רוח הוא, כמו שנביא להלן מן שער הקדושה למהרח"ו ז"ל, ויש לזה ראיות רבות מן דרכי התורה. ומור"י ז"ל (רצ"ל רבו מלובלין זצ"ל) אמר: המאמין לכל אדם, אף שאינו מוסמך, אינו מאמין כלל, וקרוב לעבודה זרה ממש ח"ו. ונאמר עפ"י התורה אשר ירוך והמשפט וגו', הגם שאין לך אלא שופט שבימך, צריך לברר לך (שופט זה) עפ"י התורה. ועיין ברמב"ם סוף ה' מלכים סימני מלך המשיח".

ו) ולהלן כשרבנו עובר לשאלת „קבעת עתים לתורה“ הוא אומר: „ובאמת זה כלל גדול (בתורה), כי דבר בעתו מה טוב, ולכל עת סגולה בפני עצמה. כמו אחר חצות סגולה לעסק החכמה, וסגולת הבקר לתפלת הבקר ולתפילין, ולילה לאו זמן תפלין, ואפילו יהיה מוחו ברור וצלול ובריא וחזק, אמרה תורה שאין זמן תפלין אז, כי דבר שלא בעתו לא טוב, כי יש צנורות במדותיו ית"ש. עת לכל חפץ ורצון הבורא, מדת היום לחוד, ומדת הלילה לחוד... לכן אַחַי

ואם היה מחובת התפלה, חס ושלום שהיה הצדיק ההוא נמנע ממה שהוא חובה בעבור אשתו. וכו' ואם היה חובה, היה זריז ונזכר ולא היה שוכחה בכל יום. וכו' וכן כתב ר"י מן גיאית ז"ל בהלכותיו בשם רב שר שלום ז"ל (גאון גם הוא מדור הגאונים), נפילת אפיים רשות. ע"ש בארוכה.

(ה) מכל האמור יש איפא לראות, שהתחנן היא רק מנהגא בעלמא, שיכלה אימא שלום דביתהו דר"א, אחתיה דר"ג, להניא את ר"א בעלה מאמירתה.

ואנו רואים שגם הפרושים הנוהגים כמנהג הגר"א. הקטינו את האיפה של התחנן גם הם, ואינם אומרים את הוידוי ו"ג מדות של רחמים רק בימי ב' וה', ובשאר ימי השבוע מתחילים בתפלת „רחום וחנן חטאתי" ומסיימים בשומר ישראל. מה שעושים בלי כל אמתלאות. אין בינם ובין חסידי רבנו בימים שהם מסתלקים מן התחנן, רק הפסוקים הנ"ל, שבעיקרם הם רק תמורה של המזמור „לדוד אליך ה' נפשי אשא", שהוא גופו ועיקרו של התחנן בשעת נפילת אפיים. יש לראות איפא גם בזה נטיה מצד הגר"א, שהיה גדול גם בנסתר, שלמעט בתחנן עדיף.

(ו) והסבה העיקרית לכך היתה בזה, מפני שהזהר (במדבר ק"כ ע"ב) הטיל חובה, „שיחזי בר נש גרמיה (בשעת נפילת אפיים) כאילו פטיר מן עלמא דנפשיה מסיר להאי אתר דמותא". ומסיים: „ני למאן דמפתי למאריה (ואומר אליך ה' נפשי אשא) בלבא רחיקא ולא ברעותא... הא גריב ליה לאסתלקא מן עלמא עד לא מטון יומיו" וכו'. והאריז"ל, אחרי שמוהיר על המסירת נפש בשעה זו של נפילת אפיים כאילו מת ממש, והירידה אל עמקי הקליפות ללקט נפזרים בעמק רפאים, עפ"י הכונות שהוא מציין שם, הוא מעיר, שמי שאינו עושה הכונות על צד השלמות, יש סכנה בדבר, שכיון שירד שוב לא יעלה ותדבק בו נפש טמאה, ויהי אחריתו להכרית. (ראה מזה בס' ערבי נחל פ' ראה, בדרוש לר"ח אלול, שהוא מבאר בזה את הכתוב „ויצא אחד אל השרה ללקט אורות וימצא גפן שדה וגו' והמה צעקו ויאמרו מות בסיר". (מלכים ב' ד', ל"ט-מ').

ובהיות שרבנו היה שר בית הוהר, ולא עשה קטנה או גדולה בלתי על פיו, והוהר היה נבלע באבריו ממש, ממילא שבמקום שהוה"ק מדבר מן מסירת נפש „כאילו פטיר מן עלמא", הבין בזה רבנו דברים כמשמעם, וקיים בעצמו „אדם כי ימות באהל" בשעת נפילת אפיים, כך שבו ביום שעשה רבנו נפילת אפיים עפ"י הכונות, היה חש בכל גופו ביום ההוא, במובן הפשוט של המלים. ומפני שמלבד דסכנה הגופנית חש רבנו גם לסכנה הנפשית, שהאריז"ל מעיר עליה, פן יצא ללקט „אורות" וימצא גפן שדה ויצעק אחרי כן, אהה! מות בסירי ע"כ כשהיתה איזה אמתלא כשרה לפטור עצמו על ידה מנפילת אפיים, השתמש בה בחפץ לבב וחלץ את נפשו מן המצר.

(ז) ואמתלאותיו של רבנו לא היו מילי דחסידותא בעלמא, כי אם דברים שיש בהם טעם. כה השיב רבנו אל הגאון בעל ישועות יעקב, ששאל אותו, איזה סמך יש לו שלא לאמור תחנן בחודש אדר? שדבר זה יש לו יסוד ממגלת

אסתר עצמה, שנאמר בה מקרא מלא: „והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב“ (שם ט'—כ"ב) שמע מינה, שכל החודש נקרא יום טוב וכן היו אמתלאות שלו גם לשאר הימים שלא אמר בהם תחנון, שבודאי לא ביטל אפילו מנהג ישראל בעלמא בלי כל יסוד מן הש"ס או מן הזהר. כה למשל יש למצוא אסמכתא למנהגו, שלא אמר תחנון בכל יום א' ועש"ק של כל השנה, במה שנאמר במשנה דתענית (פ"ב מ"ג), שאנשי המעמד לא היו מתענין בערב שבת, מפני כבוד השבת, ולא באחד בשבת, שלא יצאו ממנוחה וענג ליגיעה ותענית וימותו. ובהיות שאנו יודעים, שנפילת אפים החלה את רבנו תמיד בכל גופו, אין לך יציאה ממנוחה וענג ליגיעה וחולי יותר מזה. מובן שזו רק השערה שלי. רבנו בודאי היה לו טעם יותר נכון. (ח מה שיש לראות מן מעשה רב דלהלן, שהיה בעיר סטריא, שנזדמן לשם הגה"ק ר' יחזקאל הלברשטם זצ"ל, האבד"ק שינאווא, והתפלל בביהכ"ב של חסידי רבנו. היה הדבר ביום עש"ק, שבו לא אמרו בביהכ"ב תחנון — עפ"י מנהג רבנו. — הגה"ק הנ"ל היה אמנם לפני חתנו של הגה"ק מרוזדול זצ"ל, ובכך בעל בת-בתו של רבנו, אבל אעפ"כ נתעוררה בו מדת הדין של זקנו הגאון בעל ברוך-טעם ושל „הגאון“ שבו בעצמו, שלא ויתר מעודו על תג אחד שבשלחן ערוך, ודבר משפט עם אנשי ביהכ"ב הנ"ל ואמר להם: אם רבנו מהרצ"ה נהג שלא לאמור תחנון בערב שבת, עשה זאת מפני שהיה מתירא שמא יפטר מן העולם בשעת נפילת אפים, ומפני טרדת הכנסת שבת לא יספיקו לקבדו עד שיתקדש היום, ויהיה מוטל בבזיון עד אחר השבת. לא כן אתם, שאין לכם להתירא מפני הפטירה באמצע נפילת אפים, פסיחה זו שאתם פוסחים על התחנון על שום מה?

שאלה זו אמנם נשארה בתיקו. אבל עכ"פ שמענו ממנה מה היו נמוקיו של רבנו, מפי גאון וצדיק כמוהו, וזה מספיק בשבילנו להקיש על השאר. (ט עם חתימת הפרק עלי לדבר על עוד פרט אחד ממנהגי רבנו, מה ששמעת מפ"ק של הצה"ק רמ"מ זצ"ל, בנו של רבנו הגה"ק מהרי"א זצ"ל מזיידטשוב, ודברתי עליו בספרי פאר יצחק (פ' כ"ה אות ד'), שרבנו שהיה בכור, לא התענה מעולם בע"פ, מפני שאמר, שבמס' סופרים פכ"א, שמשם נובע מקור המנהג הזה של תענית בכורות בע"פ, נזדקר ט"ס. במקום „הבכורות מתענים בע"פ“ צ"ל „הבכורות מתענגים בע"פ, מפני שהוא יו"ט שלהם“. אמנם, סיים הצה"ק הנ"ל, הדבר כמו זר ומתמיה, אחרי שהדין מוזכר בטוש"ע שתי פעמים (באו"ח ה"פ סי' תכ"ט וסי' ת"ע), אבל אל לנו לשכוח, מי ומה היה רבנו, שאביו רבנו מהרי"א זצ"ל החשיב אותו כחד מן התנאים ואסור להדהר אחריו. — על הדברים האלה העירותי מפורש בספרי הנ"ל, שקשה אמנם לשבש את הגידסא במס' סופרים כפי שהוא לפנינו, אבל לגוף היתרו של רבנו יש לו יתד לתלות בו בירושלמי דפסחים (פ"ו ה"א), ששם נאמר מפורש, שהעיד ד' מנא על ר' יונה אביו (שהיה מתקיפי דארעא דישאל ומלומד בנסים כרחב"ד — עי' תענית כ"ג ע"ב), שהיה בכור ואכל בע"פ, ועל רבי שלא אכל בע"פ, אמר ר' תנחומא, שלא עשה זאת מפני שהיה בכור, רק מפני שהיה אסטניס, שאם אכל בבקר לא היה

יכול לאכול בערב. בכל זאת יצא נגדי רב גדול אחד בספרו: מוקי או"ח
 (ה' פסח סי' ת"ע) ודן אותי ברותחים, על שתליתי(?) בוקי סריקי ברבנו
 לאמור משמו, „שיש ט"ס בטוש" ע" מה שלא אמרתי בכלל, כי אם שנזדקר
 הט"ס במקור הדין, במס' סופרים, מה שאין מן הנמנעות בכלל, כי
 גם בש"ס דילן ישנו לפעמים חלופי גירסאות. וגדולה מזו כתב חו"ז של
 הג' הנ"ל, הגה"ק מהרי"א זצ"ל מקומארנא, בספרו היכל הברכה בפ' ואתחנן
 (כ"ד ע"א) בד"ה ואתם הדבקים בה' אלקיכם באה"ד בזה"ל: „וגם מסכתא
 סופרים לאו מר בר רב אשי חתים עלה, כי מס' זו נתחברה בדור אחרון
 ומי יודע כמה דברים מבטן מי יצאו". ובהיות שהיה צדיק זה תלמיד מובהק
 של רבנו, יש לראות מזה, שהיתה להקדושים הללו מסורת מקובלת, שאין
 הגרסות שבמס' סופרים מדויקות. וביחוד אחרי שרבנו עצמו מזהיר בס' הק'
 עט"צ (פ' ויקהל נ"ה ע"ב), „שלא למחוק הספרים אם לא ע"י רב מקובל
 מפ"י מקובל עד אליהו", בודאי ובודאי שלא עבר רבנו על דברי עצמו
 ולא בדה מלבו גירסא חדשה במס' סופרים, אם לא שקבלה מרבותיו הק'
 עד וכו'. ואחרי שהרמב"ם לא הזכיר בכלל מנהג זה של תענית בכורים
 בספרו, וגם בס' המנהיג אינו מזכירו, ורבנו יחיאל (שהובא בתוספת המרדכי
 סוף פסחים והביאו גם הב"י בטוא"ח) הורה בפירושו, שמותרין הבכורות לאכול
 בע"פ מיני תרגומא, מה שמורה ג"כ, או שלא חש להא דמס' סופרים או
 שהיתה לפניו גירסא דומה לגירסא של רבנו, והמג"א (בה' ר"ה סי' תקפ"א ס"ק
 י"ב) נתעורר גם הוא, על שאין הבכורים אוכלים בע"פ קודם אור היום כמו
 שנוהגים בער"ה משום חקות הגוים המתענים בערב גהיהם, ולטעם הלבוש
 משום שאסור להתענות בעיו"ט עי"ש, אינני יודע למה נודעו כל כך הג'
 בעל הנמוקים וחתה גחלים על ראשי ופוק חזי מה עמא דבר, שהבכורים
 מתקבצים לעשרות בביהמ"ד ותולים עצמם באילן אחד צורבא מרבנן, שיש
 לו סיום מסכתא ועושים סעודה לגמרה של תורה, והבכורים באמת מתענים
 בערב פסח, מה שלא היו עושים אילו היה התענית באמת דבר שבחובה
 (ראה בתשובה מאהבה מזה). וביותר אני מתפלא, אחרי שהוא בעצמו בספרו
 דברי תורה (מהדו"ת אות מ"ב) מאריך בנוגע לתענית יחיד ביום א', שהוא
 יום אידם, שהגה"ק מהרי"ח זצ"ל משינאווע היה נמנע מלהתענות בו, ובקש
 ומצא לו סמוכים בש"ס (תענית כ"ב ע"ב), שאנשי המעמד לא התענו ביום
 ראשון (לדעת ר' יוחנן) מפני הנוצרים שקמו בסוף ימי הבית שני והנהיגו
 בו יום אידם, ע"כ חדלו להתענות בו. ועוד זאת, אחרי שהוא בעצמו בספרו
 חמשה מאמרות (מאמר משיב מפני הכבוד) האריך ע"ד הספר חה"י והמאמר
 החשוד שבו, על אדות „בכור בן הצנועה שיש לשפוך לב ונפש עליו בעצם
 יום התענית של ער"פ", והולך ומברר שהכונה כאן על משיחם, שנגמר דינו
 בערב פסח (והיום ההוא יום תענית גדול אצלם), ושיש כאן תערובת
 של מינות ושציו"ת. איך זה לא עלה על לבו, שמא דוקא מפני הטעמים
 הללו עשה רבנו מעשה רב בעצמו ולא התענה בע"פ, כדי להוציא מלבן
 של צדוקים (מינים ושציים ימ"ש), שרצו להכניס בתענית זה כונות של ע"ז,
 שאפילו אם היתה הגירסא במס' סופרים נכונה והדין רין אמת, יש להמנע

ממנו, שלא להיות כמודה בע"ז ועלוי יראתם ח"ו. כעין שאמרו רבותינו ע"פ לא תקים לך מצבה אשר שנא ה', אעפ"י שהיתה אהובה לפניו בימי האבות עכשו וכו' שנאה. — בכדי איפא שפך הג' הנ"ל עלי כא"ש חמתו. שרא ליה מאריה! ואשר לאמתת הספורים שבספרי ידע נא, שאילו הכנסתי בו ספורי בדים, היה גדול פי חמשה מאשר הוא עתה, והוא ב"ה כלו זרע אמת!

פרק שלשה עשר.

מעט מהרבה ספורי נפלאות מרבנו.

א. בספר עטרת זקנים הנ"ל מסופר משמו של רבנו מהרי"א זצ"ל, שבימי חורפו נפוצה השמועה, שיצא דבר מלכות שאסור ליהודים לדור בכפרים, ובכלל גזרה זו גם היהודים המחזיקים בתי מזיגה בחכירה בכפרים. נאספו ובאו אז אל רבנו מהרצ"ה כשלוש מאות אנשי-כפרים ובקשו ממנו, שיבקש רחמים עליהם שתבוטל הגזרה. אמר להם רבנו: אולי באמת כשר הדבר גם בשביל היהודים, שלא ידורו מעתה בכפרים, שע"י זה אין להם אפשרות להתפלל בצבור לשמוע קדושה וברכו, וגם מקוה כשרה אין בכפרים, וכמה מן הזרים בהם נכשלים בחלול שבת. כששמעו זאת הכפריים צעקו כלם מרה ואמרו: מה זה אומר רבנו?! הלא גזרה זו כליה גמורה בשבילים. כי מלבד שאין להם תקוה להסתדר בעיירות למצוא בהן פרנסתם, עוד זאת, שכל החובות שיש להם בידי ערלי הכפרים לא יבואו לעולם לידי גובינא, אם יצאו מן הכפרים העירה. ענה להם רבנו, אם כן לינו כלכם פה הלילה, ובוקר וידעתי מה להשיב לכם. הלכו האומללים לאכסניות שלהם, ולא ראו שינה בעיניהם כל הלילה. הבקר היה והאנשים נאספו כלם לבית רבנו, אמר להם רבנו: בלילה היתה לי עליית נשמה ודפקתי על כל שערי רחמים, הלכתי אל התנאים והאמוראים ורבנן סבוראי והודעתי להם צערכם, וכלם פה אחד אמרו לי ככל הדברים שאמרתי לכם אתמול, רק רשב"י היה האחד שלא הסכים לכך, ואמר כי מעתה אם יסע יהודי דרך כפר ולא יהיו עמו תלית ותפיין, אנה יקח טו"ת להתפלל בהם? ואנה יקנה לו פת לחם לסעוד את לבו? החליטו בב"ד של מעלה לשמוע חות דעתם של אחד מצדיקי העולם הזה, קם רשב"י ואמר: הלא יש לנו כאן ר' הירשלי מזידיטשוב, הבה נשאלה את פיהו. שאלו אותי, והסכמתי לדברי רשב"י. ועתה, סיים רבנו את דבריו, לכו שובו לכם לבתיכם, כי המיניסטר שהציע גזרה רעה זו, מת הלילה במיתה הטובה, והגזרה לא תקום ולא תהיה — וכדבריו כן היה. —

ב) עוד מסופר בספר הנ"ל, מעשה בכפרי אחד שבא לשאול בעצת רבנו, היות יש לשכור אצל אדון פלוני בית מלון העומד על פרשת דרכים, שאפשר היה למצוא בו פרנסה בריוח, אילו היה שם באר מים, כי אז כל סוחרים-בהמות היו מעבירים את בהמותיהם שהם מוליכים לשוק אַלמיץ, רק דרך שם, מפני שהדרך קצרה, תחת שהם מקיפים את הדרך בדרך ארוכה, ששם יש באר מים. אמר לו רבנו: עלה והצלח! שכור את בית המלון, וחפור שם באר סמוך לו, ואחר שתחפור כמה אמות בעומק, ובאת לשבת אלי, והגדתי

לך את אשר תעשה. הלך האיש ועשה כעצת רבנו ושכר את בית המלון בתנאים טובים מאוד, ומיד התחיל לחפור באר בקרבתו בעומק אמות אחדות, ונסע אל רבנו. אמר לו רבנו, חפור עוד מעט בעומק, והנח בחפירה פתקא שכתוב עליה הפסוק: „ויבואו עבדי יצחק ויגידו לו על אדות הבאר אשר חפרו ויאמרו לו מצאנו מים.“ עשה האיש כמצות רבנו, חפר עוד מעט בעומק יהניח שמה פתקא שכתוב עליה הפסוק הנ"ל, ומיד התחילו המים לבצבץ ונתמלא כל הבאר מים, ומאז היתה הרוחה לכל ערלי הכפר, ששאבו מן הבאר ההוא מים להם ולבהמתם, וכל הסוחרים אשר הוליכו עד עתה את בהמותיהם סחור סחור בדרך ארוכה, עד בואם אל באר מים, העבירו מעתה את בהמותיהם רק דרך המלון ההוא, וישקו את בעירם, וקנו שמה גם תבן ומספוא לבהמתם וגם צידה לדרך, וילך האיש הלך וגדול עד כי נתעשר בזמן קצר. כשראה בעל-המלון שבדרך הארוכה, כי חדלו עוברי אורח לעבור דרך ביתו, עבר עליו רוה קנאה, והלך אל אדון בית-המלון של הדרך הקרובה, ואמר לו כי היהודי ששכר ממנו את בית מלוננו, הונה אותו במקחו, והוא נתעשר בזמן קצר, ועתה הנה הוא מוכן ומזומן לתת לו שכירות יותר גדולה מזו שהוא לוקח מאת השוכר היהודי. נאות לו האדון והשכיר לו את בית המלון, והשוכר הראשון יצא ממנו ודר במקום אחר ללא כל פרנסה. הלך וקבל על מסיגי-גבולו בפני רבנו, אמר לו רבנו, קח פתקא אחרת וכתוב עליה את הפסוק „וכל הבארות אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר“ (תולדות כ"ו, ט"ו) והשלך אל הבאר. עשה האיש כן, ובפעם אחת תמו המים מן הבאר, ואינם. כשראו זאת ערלי הכפר, באו אל אדון בית-המלון וצעקו כלם פה אחד, כי כל הימים שהשוכר הראשון היה דר בבית המלון, היו תמיד מים בבאר בשפע רב, ומיום שבא השוכר החדש תמו המים ונכרתו, ואין מים לשתות העם ולכל חיתם. שוב חדלו עוברי אורח דרך הכפר ההוא, ובית המלון היה שומם מאין עובר. שלח אדון בית-המלון לקרוא לשוכר הראשון, ויאמר לו: אחרי שובי נחמתי כי הדחתיך מן בית המלון, עתה שוב אליו כבראשונה, ולא אוסיף עוד להדיחך ממנו. ענה היהודי ואמר לו, אנכי לא אוכל לעשות קטנה או גדולה בלי שאלת עצה מרבי, הנני הולך אל רבי וככל אשר יגיד לי כן אעשה. הלך אל רבנו, אמר לו רבנו, אם ישכיר לך האדון את בית המלון למקח הראשון ששלמת לו, עלה ושכרו! ואחרי כן תשליך אל הבאר פתקא שכתוב עליה הפסוק: „ויחפור באר אחרת ולא רבו עליה ויקרא שמה רחובות ויאמר כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ“ (תולדות כ"ו כ"ב). חזר האיש אל האדון ושכר ממנו את בית המלון כבראשונה, ואל הבאר השליך פתקא כמצות רבנו, ונתמלאה מים כבתחלה, ושוב העבירו הסוחרים את בהמותיהם רק דרך שם, ותהי לו הרוחה. ומאז יושבים בבית-מלון ההוא בניו של השוכר ההוא, ורואים בו ברכה ואין מסיג את גבולם.

ג) בס' עש"ק תנינא (אות ס"ו) מסופר בשם הג' אבד"ק זאלין הנ"ל, שהוא בעצמו היה באותו מעמד, שבא איש עני לפני רבנו ובכה לפניו, שיש לו שתי בנות בוגרות ואין לו במה להשיאן, ואין כל עצה לפניו רק שיאמר

לו רבנו שלשה מספרים (נומערן) שיזכה על ידן בגורל (לאטאריע).
 במלכות אוסטריא היה מין גורל ממשלתי כזה, שהיו משליכים לתוך
 הקלפי מאה מספרים (מן אחד עד מאה) ואחת לשבועים הוציאו ממנה חמשה
 מספרים, ומי שכיון מראש לשלשה מספרים מן החמשה, הרויח בגורל 48
 דינרים מכל צל ששלם מראש לקופת הגורל. — אמר לו רבנו: הקשית לשאול,
 מספר אחד יכול אני להגיד לך אבל לא שלשה. הפציר בו האיש מאוד,
 נכנס רבנו לחדרו ושהה שם כשתי שעות, ואח"כ יצא ואמר לו שלשה
 מספרים, וכמו כן כמה ישלם לקופת הגורל בעדם. יצא האיש והעמיד בקופת
 הגורל את שלשת המספרים שאמר לו רבנו, ואחרי ימים בא אל רבנו לבשרו
 שיזכה בגורל במספרים ההם אלף ושמנה מאות ר"כ, והכסף כבר בידו, והניחו
 על השלחן, לעיני הרב הנ"ל.

ד) כמסופר למעלה (פ"ד אות ו') היה צדיקי דורו של רבנו נרדפים
 מן המלכות ע"י מסירות שנמסרו עליהם מן מוסרים (שכינו א"ע „משכילים“).
 וכשבא מי מצדיקי הדור ההוא לעיר אחרת לשבות שם את שבתו בין קהל
 חסידיו, אם מסר אותו, מי שהוא, לפקידי השלטונות, נשלח מן העיר או
 הושם בבית הסוהר עד השלחו. לא קרו אמנם מקרים כאלה רק זעיר שם זעיר
 שם, כי סוף סוף ישראל קדושים הם, אבל קרה מקרה כזה לרבנו בעיר מולדתו
 סאמבור. כה מסופר בספר הנ"ל (אות נ"ו) שבא רבנו שמה לשבות את
 שבתו, והושם בבית הסוהר בעצם יום השבת. היה שם בעיר איש אחד מפשוטי
 העם, שהיה יוצא ונכנס בבית ראש האזרחים של העיר, וחשוב אצלו. הלך
 האיש והגיד לו, כי גדול רבנו ואיש אלקים, וכל הנוגע בו לא ינקה ומיד
 הוציא את רבנו לחפשי. אחר השבת קרא רבנו אליו את מטיבו ואיש חסדו,
 שהיה איש דל ואביון, וברך אותו שיזכה לאורך ימים ועושר וכבוד, ולבנים
 וחתנים אנשי חיל ויראי ה'. ומאז הצליח זה האיש וילך הלך וגדול, והיה
 עשיר נכבד ונשוא פנים, והתחתן בגדולי הדור. אחד מחתניו היה רב בעיר
 פשעווארסק, ושנים האחרים היו גבירים מפורסמים בעיר ישן הקרובה לסאמבור.
 אחד מהם היה אח"כ מגדולי חסידיו של חתן רבנו, הגה"ק מרודול זצ"ל
 ורבנו מהרי"א זצ"ל, ונודע בשמו הטוב ר' מיכל לאם ז"ל.

ה) אבל כשם שהיו אנשים, שרכשו להם ברכתו של רבנו ועלו לגדולה,
 כך היו אנשים מטורפי הדעת, שלא נזחרו בגחלתו של רבנו והיתה מרה
 אחריתם. כה מסופר (שם אות ס"א) בשם הרה"ג ר' יוסף משה ז"ל הנ"ל,
 שהיה רבנו פ"א בעיר סטריא ונתאכסן בבית נכבד אחד. הלשינו עליו לשר
 המחוז ושם עליו משמר, שלא יצא החוצה מבית-מלונו עד צאתו מן העיר,
 ולא היה רשות לשום אדם ליכנס אליו, רק לבעל-הבית בעצמו. אבל השוחד
 יעור פקחים וכ"ש שוטרים, וכה נכנסו אל רבנו בכל יום עשרה אנשים
 שהתפלג רבנו עמהם בצבור, אבל בינתים החליפו את השוטר הנכרי בשוטר
 יהודי, וזה הקשיח את לבבו ולא נתן לשום אדם ליכנס אל רבנו בעד כל
 כופר, ונימוקו עמו כי הוא איש יהודי, ואם ינדע כי לא עשה את שמירתו
 כאמונה יענש קשה. ובהיות כי רבנו חשק מאוד להתפלל בצבור צוה רבנו
 לאמור לאותו שוטר, כי הוא ערב לו, שלא יאונה לו כל רע על ידו, אבל

השוטר אטם אזניו משמוע, שלח אליו רבנו פעמים ושלש והתחנן לו ולא אבה שמוע, התרה בו רבנו, כי לא יוציא את יומו, והשוטר לא שת לבו גם לזאת, ויהי לו כן, כי בלכתו לביתו אחזהו השבץ פתאום, וימות.

ו) ולא רק בצאתם את עירם נרדפו צדיקי הדור ההוא, כי אם גם בעירם עצמם נמצאו להם רודפים ושונאי חנם. — רבנו לא נפל למשא על בני עירו, אדרבה באה להם ברכה לרגלו, מפני האורחים שבאו אליו והתאכסנו בבתיהם, ובכל זאת היו יחידים שרעה עינם בו. פ"א בבוקר השכם, אחרי שעברה על רבנו חצות לילה בתורה ועבודה, כשיצא אל הגזוטרא של עליתו וטייל עליה אחת הנה ואחת הנה ועשן את קנה מקטרתו, להחליף כח מעט, יצא אז מביתו אחד השכנים לתת תבן לפרתו, וכשראה את רבנו מטייל להנאתו הכניס בו עין רעה, ומן דמחבא זרק אליו כלפי מעלה גזר-עצים, שלולא שהחטיא את המטרה, היה פוצע את מוחו.

רבנו מהר"א שהיה אחריו היה אומר, שכשהוא הולך לטבול במקוה הוא מתירא שכשיעלה מן הטבילה לא ימצא את מלבושיו. לא היתה התנגדות זו, התנגדות של לומדים או משכילים כי אם של הדיוטים שונאי ת"ח. וע"כ לא שם רבנו לב אליהם. אבל היו בימים ההם „שונאי-צדיק" יותר מסוכנים, והם המוכסנים חוכרי מס-הבשר והנרות שהיה נהוג אז בגליצא. המס ההוא הוטל ביחוד רק על היהודים, לשלם מס בעד הנרות שמדליקים לכבוד שבת, ובעד נרות של יארציט, ונרות של יום הכפורים, ונרות חנוכה, והזכרת נשמות, ושל חתונה א. מס זה היה מעיק מאוד על כל משפחה ומשפחה בישראל, כי איזה בית שלא היו בו בימים ההם כמה זוגות של משפחות, אישה ובתה, כלה וחמותה, שכל אחת הדליקה נרות בפ"עזי ומס זה ניתן בחכירה לחוכרים יהודים, שהם ועוזריהם ומשמשיהם נהפכו לאכזר כיענים, ופשטו את העור מעל עניי בני עמם. ועד היום הזה, השם „ליכטפאכטר" (חוכר מס-הנרות) הוא נרדף לבוגד ועוכר ישראל, ומי שאומרים לו שהוא מבני בניו של „חוכר" — או של „גובה" מס-הנרות, פניו מתאדמות מבושת. ומן פושעי ישראל כאלה סבל לפעמים גם רבנו.

ז) כה מספר בעל עשר קדושות (תנינא, אות מ"ו) בשם חותנו, שהיה מנכדי רבנו, שבימי רבנו היה בעירו חוכר מס-הנרות איש עשיר רע ובליעל שהציק לרבנו מאוד, ובכל ליל שבת ויו"ט, בשעה שישב רבנו בסעודה עם קהל אנשי שלומו והגיד לפניהם דברות קדשו מלהבות אש, כוון אותו נבל את השעה ונכנס לבהמ"ד הוא ושוטרי הממשלה, שלקח עמו לשם סיוע, ובלבל את השלחן ובקש לו תואנות, שמספר הנרות הדולקות הן יותר מכפי

א) כפי חוקי מלכות אוסטריא, שניתנו במשך השנים 1797 עד 1816 (תקנ"ו-תקע"ו) חייב רצה כל איש יהודי בגליצא ובוקובינא לשלם (כפי החוק האחרון) מכל נר-שבת של חלב המשה על (קרייצר) ושל שעה המשה עשר צ"ט, מכל נר של יארציט של חלב שלשה צ"ל, ושל שעה ששה צ"ל. מכל נר חנוכה של שעה שני צ"ל ושל חלב אי ש"ש שמן צ"ל אחד מכל נר של יום דכפורום שניתן לביהכ"נ שנים עשר צ"ל ומכל נר לביהכ"נ שניתן במועדים (דוכרת גשמות) צ"ל אחד ולאחריו נר או שפיל שהדלק בהנ של חתונה בשעת התופה או השכע ברכות נילדן אחר. — (ראה מזה במפרו של שטענר על חוקי היהודים לכו"ב 1833 ח ב צד 97)

המס ששלמו בעדו, וכבה אותן. רצו החסידים פ"א לשלם לו כרשעתו ולהכותו שוק על ירך, אבל רבנו מיחה בהם ואמר „הניחו לשכור זה שבקיה לרזיא דממילא נפילו" ומאז נעשה שכור שלא פסק משכרותו ביום ובלילה, ואהב לשחות דוקא בצבור ולא בינו לבין עצמו ולהיותו עשיר, שלם בעד כל חבריו לשתייה כיד המלך, וכה נתדלדל מעט מעט, ועדיין גבה לבו ואמר: „ידעתי כי כל זאת באתני מקללתו של הצדיק, אבל סוף סוף לא יעשה ממני עני, כי מן האבנים הטובות שיש לי בשרוכי נעלי, יש לאל ידי להתפרנס מהם שבעים שנה", אבל חשבונו לא עלה יפה, גם שרוכי נעליו לא הועילו לו, ונעשה עני ואביון עד רכא, ועקר דירתו ללבוב, ושם חזר על הפתחים. ומסיים בעל עש"ק, שחוננו הרה"צ זצ"ל היה פ"א בלבוב בלויית אס-וקנתו הצדיקית מ' שרה, אשת הגה"ק מרוודול זצ"ל, בתו של רבנו, ובא אליהם החוכר הנ"ל לבוש בגדים קרועים כאחד הקבצנים ובקש מהם נדבה. נתנה לו בתו של רבנו נדבה הגונה, ובקשה ממנו שיספר לנכדה הרב הנ"ל גופא דעובדא איך נענש מרבנו, וספר לו.

(ח) יחד עם מס הנרות היה בימים ההם גם מס-הבשר, ושני המסים ניתנו עפ"י רוב בחכירה לחוכר אחד, וממילא שהיתה יד החוכר תקיפה על הרבנים ועל השוחטים שבקהלתם. מוכסים כאלה היו גם בעיר זוראוונא הקרובה לזידיטשוב, ששם הושיב רבנו לכסא הרבנות את אחיו הגה"ק ר' אלכסנדר זצ"ל, אביו של הגה"ק מהרי"א זצ"ל מקומארנא. היה שם שו"ב אחד שלא התנהג כשורה, והגה"ק ר' אלכסנדר זצ"ל העבירו משחיטתו. אבל השו"ב הוא התקומם נגדו, בהסתמכו על מוכסי מס הבשר והנרות שידם יקיפה, ומצא און לו גם באיזה רב (שרבנו מתארו במכתבו להג' ר' שמחה מְבוֹרְקָא זצ"ל בשם „רב החובל") שצדד בזכותו. אז יצא רבנו לישע אחיו וכתב אל חוכרי מס הבשר שבעיר הנ"ל מכתב שחציו יהודית וחציו עברית (שנדפס ככתבו וכלשונו בס' עשר אורות מכתב ג'), שאני מעתיקו פה כלו בעברית, שלא לבלבל את הקורא. וזה דבר המכתב: (מה שכתב רבנו עברית אני מציין במרכאות כפולות)

„אל האלופים הפאכטרים (החוכרים).

מן הדין היה שלא אכתוב אליכם, מפני שבזיתם את השליחות ששלחתי אליכם בדבר אלקים חיים, „אמנם גדול השלום ששמו של הקב"ה וכו' והן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר, ונכנסתי בשלום, ומבקש אני לצאת בשלום". אהובי בני אני הנני לכם ידיד נאמן, שלא תחתו אש בידיכם פן תכוז, הזהרו והזהרו! כי לא אוכל לתקן אח"כ, אל תריבו עמדי! וכי תאמרו כי אנכי שגיתי שלא כתבתי אליכם מתחלה, „או כמה דברים שאפשר מחמת חמימות לבבי לא עשיתי עפ"י דרך העולם, והשגגה נמצאה אפילו בשלמה המלך ע"ה". הנני אומר לכם כי הנני מתחרט על כך, ומבקש מכם שלא תשיתו עלי חטאת, ודי בזה! דו! ודעו איפא כי אני הנני מזהיר אתכם שלא לאכול משחיטתו של השוחט, „אני אני הנני המזהיר!" (ז"א לא רק אחיו הרב שלהם) את זאת אני אומר לכם מתוך ידירות נאמנה, כי ח"ו תתביישו ותתחרטו באחרונה על שלא אביתם לשמוע. „והכלל הוכיחה התורה אם

תאבי ושמעתם טוב הארץ תאכלו, ואם תמאנו ומריתם" (את סוף הפסוק לא סיים רבנו שלא להוציא קלה מפיו). "ידוע תדעו אשר אכתוב ואכתת רגלי אל צדיקי הדור הקרובים והרחוקים, כמו לכבוד מו"ר הרב הק' המגיד מקאזיניץ, ומו"ר מורי מלובלין ומורי מהר"מ מרימינוב באשר המה ת"ל רבותי מובהקים והם הסמיכוני להיות לעם ה' להורות להם דרך התורה, ובעזה"י יש לנו שליחים לשלוח לגן עדן אל כ"י אדומו"ר מו"ה ר' משה ליב מסאסוב ולשאר הצדיקים אשר אם תריבון עמדי כי לדבר ה' הקדושים אני שוקד, ואחת דברתי אשר השוחט אסור מי יקל ראש נגדנו? יש לי טעמים כמוסים, אם תריבון עמדי בודאי יבוא הדבר הכל כשמך צף על פני המים. מה לכם לצרה הזאת? הכבדו ושבו בבתיכם! לבל ח"ו תתחרטו ולא יועיל לכם אוצרות והון ביום עברה". אמנם אני מוחל לכם ואני מבקש מכם בבקשה כפולה ומכופלת אם שגייתי שתמחלו גם אתם. "דברי ידיד נפש לכל בני ישראל הק' צבי הירש מזידיטשוב".

שמכתב הנ"ל אין לו תאריך, אבל כפי שיש לראות ממנו נכתב בזמן שרבו הק' רמ"ל מסאסוב כבר הלך לעולמו (ו"א אחר שנת תקס"ב) ורבתי הק' מקאזיניץ ולובלין וצ"ל עדיין היו בחיים (ו"א קודם שנת תקע"ה). בו אנו רואים, איך שמאלו של רבנו דוחה וימינו מקרבת את המוכסים ההם, שסוף סוף לא רצה רבנו להתגרות בהם.

ט) עד היכן נגעה צרת המס המעיק והמעליב הנ"ל עד לבבו של רבנו, יש לראות מן הספור דלהלן, ששמעתיו בימי חורפי מכמה זקנים: באחד מימי הפורים באה אל רבנו קבוצה של חסידים, "מתחפשים", שהאחד מהם, ששמו היה ר' קאפל, היה בבחינת "מלך" והשאר היו שריו ועבדיו. נתן רבנו לר' קאפל הנ"ל כבוד מלכות ובקש ממנו, שיבטל את מסי הבשר והנרות מישראל, ואת החובה לעבוד בצבא. "נאות לו המלך המתחפש לבטל את מסי הבשר והנרות, אבל את החובה לעבוד בצבא לא רצה לבטל בשום אופן. העתיר עליו רבנו דברים והתחנן לפניו כעבד לפני רבו, אבל הוא באחת, לא, ולא, ועוד הפעם לאו החסידים שהיו באותו מעמד הבינו, שאין לקחת את הדברים כמשחק-פורים בעלמא, ושרבנו מדבר עם ר' קאפל למטה ומתחנן לפני מלכו של עולם כלפי מעלה, אבל ר' קאפל, שהיה כבר מבוסס קצת, רצה להראות שלו העוז והממשלה. עמד חסיד אחד וצבט לו מאחוריו, ולחש לו באזנו: "הלא אתה רק "קאפל" בעלמא, ומדוע אין אתה ממלא את בקשתו של רבנו?!" אבל המלך קאפל הקשה את לבבו, ולא שם לבו לא אל בקשתו של רבנו ולא אל הצביטות שצבט לו חבירו בבשרו מאחוריו. וכשראה רבנו שכל דבריו ללא הועיל, הסב פניו ממנו ואמר לו שילך לו... כשנתפכת ר' קאפל מיינו הכיר את אולתו ונתחרט, אבל כבר עבר מועד. וראה זה פלא, אחרי שנים « נתבטלו מסי הנרות והבשר מישראל, רק חובת העבודה בצבא, שעליה הרבה רבנו כל כך בתחנונים לפני המלך דגן ולא עלתה לו,

א) גם עשר קדושות תנינא נכסל בספיר זה בסתירה מיניה וביה שכתב שבאותה שנה נתבטלו המסים ומס ים שזה היה בשנת ת"ר ושכח שרבנו נפטר שנת תקצ"א, ובכן כמה שנים קודם בטול המסים.

בשאררה בתוקפה עד היום הזה. היתה איפא כל השיחה שסח עמו רבנו ביום הפורים ההוא לא שיחת פורים בעלמא, כי אם תפלה ותחנונים לפני המקום, ובשל סרבנותו של מלך קשה זה, לא עשתה תפלה זו רק מחצה. — שוטה אחד יאבד טובד הרבה!

(י) בס זהר חי (פ' פקודי רס"ה ע"א) מסופר מרבנו כדברים האלה:
„ואמר לי מורי דודי הק' רבנו צבי, שמיום שגברה מלכות הרשעה צריכים שמירה גדולה לכל מי שיש לו איזה התנשאות, שלא יהיה רשע, והראה לי: ראה בני, שזה (אחד ממשרתי הנמוכים) ממונה לחלק כפות לאורחים, כמה רשעות הוא עושה לכל אחד, והיא רק התמנות קטנה, וכל־שכן מי שיש לו גדולה“. ודבריו אלה מתאימים עם דברי בעל הטורים ע"פ „הפקד את הלויים“ (במדבר א נ') תרי במסורה: דין ואידך „הפקד עליו רשע“, שאין אדם געשה שוטר מלמטה אא"כ נעשה רשע מלמעלה. — ומן המעשה רב הנ"ל אנו למדים, שאפילו התמנות של פורים יש בזה משום הפקד עליו רשע, סימן לדבר מלך אדיר שלנו!

פרק ארבעה עשר.

ימיו האחרונים של רבנו, הליו ופטירתו ויא"צ י"ל.

(א) אם בחיים חיותם של רבותיו הק' מסאסוב, מלובלין ומקוויניץ זצ"ל כבר נהג רבנו את נשיאותו ברמה, והיה רבי מפורסם לרבים, הנה אחר פטירתם של רבותיו, כשהרבה מגדולי תלמידיהם וחשובי חסידיהם באו לחסות תחת כנפיו, נעשה רבנו לעמוד התוך של גדולי הצדיקים שבדורו, ואנשים לאלפים השכימו לפתחו, רובם אנשי מעשה ויראי ה' וחושבי שמו, ואפשר היה לו לרבנו לשבת על התורה ועל העבודה וללמד וללמד בהשקט ובמנוחה. אבל פתאום קפצה עליו רוגזה של החלי"רע, מחלה שלא היתה שכיחה באירופא, שבשנות תקצ"ז—תקצ"א באה אליה כשואה מארצות המזרח, והפילה חללים חללים לאין מספר ובשנת תקצ"א פרצה בגליציא והונגריא ועשתה שמות נוראות בין אחב"י. יום יום באו אל רבנו שמועות נוראות ומחרידות מן המקומות אשר אנשי שדומו ואהוביו היו נחתים שם, וימס לבבו והיה למים. וכשהלך פ"א מביהמ"ד, כשהוא מעוטף בטו"ת לפני המוזה, נשא ידו לשמים ואמר. „רבנו של עולם, הריני כפרתם של כל ישראל, והריני מוסר נפשי למיתה לכפר בעדם שלא תשלוט בהם המגפה!“ (ראה סה"ד החדש פרק ט'). ותעל שעותו אל אלקים השמימה ותפלתו נתקבלה. חלה רבנו במחלת החלי"רע ביום השבת (ז' תמוז תקצ"א) ואור ליום הרביעי (י"א תמוז) שבה רוחו השמימה, ויכפר על בני ישראל, והמגפה נעצרה.

(ב) בימים ההם, עמדה הרפואה המדיצינית בשפל המדרגה בגליציא. היו בערים הגדולות רופאים שהוחזקו למומחים, תחת זה בערי השדה לא היו רופאים מדיציניים בכלל. היו בכל עיר שנים שלשה חובשים, כירורגים, שהיו מוסמכים לרפא מחלות חיצוניות, פצע וחבורה ומכה טריה והדומים להם, בעוד שמחלות פנימיות לא נכנסו לגבול סמכותם. אבל הללו לא התחשבו עם האסור והמותר, והיו רופאים לכל מחלה ולכל נגע בכל מקום שהם, בחוץ

ובפנים, ואיש לא כהה בהם. ומכיון שהותרה הרצועה, עברו את גבול סמכותם גם הספרים שבעיר, ומי שהיתה לו הרשות לגזוז או לגלח את הראש או הזקן, ובמצות הרופא גם להקיז דם או להעמיד עלוקות, ולעשות חוקן לחולה, נעשה „רופא“ שלא ברשות חכמים, ורפא גם הוא חולים.

אפשר איפא לשער, איזה שמות נוראות עשו רופאי אליל אלו בערים הקטנות ובכפרים, בפרוץ פתאום מחלת החלי-רע, אשר גם הרופאים המומחים באמת, לא מצאו בה את ידיהם ואת רגליהם. ומה שלא עשתה המחלה הרעה הזאת בעצמה, עשו בשליחותה הרופאים ההם. והרבה הרבה חללי החלי-רע יש לזקוף על חשבונם. אין כל פלא איפא אם רבנו, שמלבד גדולתו בתורה וביראת ה' היה מחונן בשכל בריא ודעה ישרה, הזהיר את מבקשי עצתו וברכתו, מלהשתמש ברופאים בעת ההוא, מה שאנחנו מוצאים במכתבו לאנשי שלומי בעיר מונקאטש, עיר ואם בישראל בחסידיים ואנשי מעשה, אבל פנה נדחה גם בימינו אלה בין הרי הקרפטים, ללא רופא מומחה, וכל שכן לפני מאה שנה.

ג) וזאת אשר כתב להם רבנו (לפי ההעתקה הנדפסת בס' עשר קדושות מכתב ה'): „אל כבוד אחי ורעי החברים אנשי ק"ק מונקאטש למקטנם ועד גדלם, שלום ברכה חיים עד העולם יתרומם ויתנשא קרנם ומזלם לכל טוב וברכה דשנים ורעננים באריכות ימים ושנים בנחת ובשמחה מבנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות על ישראל שלום אמן ואמן. מכתב ידידי החברים אוהבי הרבני החסיד מו"ה צבי הירש והרבני החסיד מו"ה אברהם שמחה אשר כתבו לחתני נ"י הגיעני היום. אמנם ביום שבת קודש נתודע לי הנאמר שם וכמעט לא היה לי מנוחה, מנוחת אהבה, אהבת שב"ק (שבת קודש) על נכון בהשתתף נפשי בצערם. והנה הדברים על מכונם שמתי קצת בפי ידידי הרבני החסיד מו"ה מאיר ווערצקיער מה שאין להעלות על הכתב. אמנם תדעו אשר אין להעלות צערי בזכרי משלילות חסר שלומכם על נכון, כי אתם יודעים אהבתכם אלי בלב ובנפש ואהבתי אתכם. ואני תמיד יושב ודומם ותתמרמר ותשתוחח נפשי עלי. והנה כללן של דברים אשר תדעו ותאמינו לי ותראו ישועת ה'. אמנם גוזרני באהבה אשר לא תשמשו עם שום דאקטער (רופא חולים) והדברים שמתי בפי מוכ"ז ע"נ (על נכון) ואומר לכם קצת דברים טעם נגלה. היות אשר קהלתכם נשרשו בשרשי האמונה הישראלית בלב ונפש אין לשער, יאריך השם ימיכם ושנותיכם כאשר לב ונפש עברכם זה הנאמן מצפה ומקוה ומיחל ומחכה הרמת קרנכם ומזליכם. וזה סבה לתחלואים ההווים בעירכם המשתמשים עם דאקטר בסמים ורפואות אשר חלק ה' אותם לכל העמים. ותאמינו לי אשר לא מלבי אני אומר אך מן השמים גילו לי בהיותי יושב ומתאנח על צוארי הנפשות אשר נחסרו ונעדרו לי בשנה זו על מה ולמה? ובאתי גוזר לבל ישתמש איש בשום דאקטר, ולא יזיק לכם אמונת רפואות טבעיות אשר נבראו לאוכלי נבלות שקצים ורמשים שהם בהמה המה להם רוח הבהמה בהם היורדים. אבל לא כן אנחנו בני אלקי חלקנו צורנו המושרשים ביסודי הדת לתורה ילעבודה ולהשראת השכינה שכינתו יתברך ב"ה וב"ש ויתעלה זכרו לעד ולנצח נצחים. בעינינו אנחנו רואים גדולת יוצרנו יוצר בראשית אשר מפליא חסדו עמנו

בעת אשר פורשים כפינו לאלקינו בלב ונפש המקובל לנו מאבותינו הק' אנו רואים כמה ישועות אשר אם בלתי אפשר להחולה להושע ע"י דאקטר, וע"י צדיקים הם נושעים ת"ל ידוע ומפורסם, וכאשר אתם בעצמיכם ידעתם וראיתם ובאתם על מבחן הבחינה. אמנם כאשר נתערב זרעם בחכמה הטבעית ובני קטני השכל קטני יקר ערך מביני מדע ואוחזים החבל בשני ראשים, מאמינים ואינם מאמינים, להם בודאי מוזק הדאקטר. מעיד אני עלי שמים וארץ אשר לא לכבודי אני דורש אבל למען אהבתכם ולמען השרשת יסודי האמונה אשר בלבבכם שלא תהיו פוסחים על שתי הסעיפים. בואו נא אחי וראו מה שנאמר בפסוק „פן תשא עיניך השמימה וכו' אשר חלק ד' אותם לכל העמים“ (כאן הולך ומאריך רבנו בענין חזקיה שגנו ספר רפואות ובמה שכתב הרמב"ם על משנה זו, ומאריך בביטול דבריו, ומברר שספר רפואות גנו חזקיה לצדיקים כעין האור של ששת ימי בראשית שנגנו לצדיקים לעתיד לבוא, ואיתא בזהר ובתקונים שגנו בתוך הצדיקים שהם ישמשו בו ולא הרשעים, וכן הדבר בגניות ספר רפואות. ואם יעמוד רופא צדיק כמו הרמב"ם הק' ודומה לו, לו בודאי רשות לרפאות לפי השעה והצורך, אבל לא לזולתו. ומוהיר שלא יהיה להם עצבות ומרה שחורה רק ששון ושמחה ונסו יגון ואנחה, ומסיים) „ואני ערב לכם בנפשי המצתיר ומובטח ודבוק בצדיקים ובתורה הקדושה אשר בודאי יומתקו כל חדינים ויסתמו פי וכו' ואתם שלום וביתכם שלום וכל אשר לכם שלום. הק' צבי הירש מוידויטשוב“.

ד) כאמור למעלה חלה רבנו ביום השבת, וממילא שלא ישב בסעודה השלישית ולא דרש לפני הצבור כדרכו. ביום השלישי הוקל לו קצת ולבש בגדי לבן של שבת, וישב לעת המנחה בסעודה שלישית בתור תשלומין לשבת, ואמר דברי תורה בהתלהבות גדולה כדרכו בכל סעודה שלישית של שבת. וקצת מן הדרוש ההוא נזכר בפירושו של רבנו מהרי"א זצ"ל על המדרש רבה (בס"פ חיי שרה) בביאור דברי המדרש, כד דמיך ר' אבוהו אחוי ליה י"ג נהרי דאפרסמונא, אמר אילון דמאן? א"ל אילון דאבוהו, אמר אילון דאבוהו? ואני אמרתי לריק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי וגו'. והנה מבלי להכנס אל עצם הדרוש, כבר המאמר עצמו שדרש רבנו, בעמדו כבר בשתי רגליו על פתחו של עולם האמת מר' אבוהו, שהראו לו קודם פטירתו י"ג נהרי אפרסמון, ובכך באותו מצב עצמו שעמד בו רבנו, מזעזע את הלב ומחריד את הנפש. נאמר אמנם דבר בעתו מה טוב, אבל אפשר לשער את החרדה שאחזה את השומעים בשעה ששמעו את הנושא של דרושו הקדוש. וכה נמשכה התורה עד שחשך היום ואור ליום רביעי, ביום שנתלו המאורות, ניטל המאור הגדול וחשכו עיניהם של ישראל בעלות רבנו בסערת דרושו השמימה, והפה שהפיק מרגליות ונשתפכו ממנו פנינים, נסגר לעולמי עד ויצאה נשמתו בקדושה ובטהרה והוא רק בן שנות חיים (ס"ח שנה). – תנצב"ה

ה) הגה"ק מקומארנא זצ"ל, שהיה באותו מעמד, מספר בספרו זהר חי (פ' בשלח ע"ח ע"ב) במאמר הזה"ק (בשלח נ"ט) המסתיים קדוש קדוש קדוש, בזה"ל. „ובכאן נסתיים חבור מורי דודי רבנו הק' רבנו צבי, ומכאן ואילך אינם אלא נ"ב (נכתב בצדו) שכתב בימי חורפו, וקרוב לימי זקנתו התחיל

לחבר חבור מסודר על הוזהר והכניס בו כל הנ"ב וקונטרסים שהיו לו, וחיבר חבור קדוש. ובערב ש"ק שנת "כימי צאתך" (תקצ"א) סיים חבורו בשלשה קדושות, ובשבת נחלה ונגנזו בליל רביעי י"א תמוז, ועמדתי אצלו בעת ההיא ואמרתי כמה תשבחות, והיה מל היט ומאיר וכל הבית היה מלא אור ונשמות וברעו עילאה אסתלק לרעו דלעילא קדוש קדוש קדוש!

על הדברים הנוראים המעטים האלה חושבני שאין צורך להוסיף כלום, רק מה שכתב אותו צדיק עצמו (בספרו נתיב מצותיך שביל היחוד ז' אות ד', הבאתי מזה לעיל), שראה על רבנו בר"ה אחר תפלת מנחה זיו וזהר כמראה הקשת שלמעלה, עד שנפל מחמת פחד ומסיים "שזיו וזהר כזה ראה עליו גם בעת פטירתו, ועי"ז זכה להשגת תורתו". – ונאמנה עלינו עדותו הקדושה!

(ו) ומספרים מחתנו הגה"ק מרוזדול זצ"ל, שכשחזר מן הליותו של רבנו ישב ובכה מאוד ואמר, שרבנו היה רגיל לאמור, שכמה וכמה צדיקים אמרו, שאחר פטירתם לא ישקטו ולא ינוחו עד שיחישו את הקץ של הגאולה, אבל כשבאו לעולם העליון שכחו לגמרי את העולם השפל הזה ואת צרכי בני ישראל, ולא קיימו את הבטחתם. אבל אני (אמר רבנו), כשאבוא לעלמא דקשוט, לא אכנוס לגן עדן בכלל, עד שיבטיחו לי, שתהיה הגאולה השלמה בעגלא ובזמן קרוב. אבל (סיים הגה"ק מרוזדול זצ"ל) גם את רבנו כבר הכניסו לגן עדן אל מקומו. קיים אמנם את דברו הטוב ולא רצה לכנוס, עד שיבטיחו לו שבמהרה תהיה הגאולה, אבל כשפתחו לו שערי ג"ע והראו לו את רב הטוב הצפון בו לצדיקים בכלל ולו בפרט, קפץ אל תוכו לאונסו, כדג הקופץ אל תוך המים. ובכן גם רבנו ככל הצדיקים כבר הוא מבפנים ואין מקומו ובכה בכי רב.

(ז) רבנו לא השאיר אחריו בן כ"אם בנות וחתנין רבנן, כי בן יחידו מת בחייו. ומובא במכתב שכתב רבנו מהרי"א זצ"ל אל תלמידו הרה"צ ר' שלמה מדולינא זצ"ל, לנחמו על בנו שנפטר לו (ראה בספרי פאר יצחק פ"ז אות ג') בזה"ל: "ושמעתי משם רבנו שאמר על עצמו, כשיבוא לעלמא דאתי וישאל אותו ר"ש בן יוחאי על מה שלא הניח בן ליורשו, ישיב לו כן, בגלגול ראשון היה לו בן ובגלגול זה יש לו הרבה בנים (ז"א תלמידים, כי כל המלמד את בן חבירו כאילו ילדו. – סנהדרין י"ט ע"ב).

(ח) "ביום היא"צ של רבנו (י"א תמוז), באו להשתטח על קברו כל תלמידיו וגדולי הצדיקים שבמדינה, כגון רבנו צבי אלימלך זצ"ל מדינוב, ר' שמעון מיאריסלוב זצ"ל, אחיו רבנו משה מסאמבור, וחתן רבנו הגה"ק מרוזדול זצ"ל ועוד ועוד, מלבד אנשים ונשים לאין מספר. ועל היום ההוא נתכון הגה"ק רצ"א זצ"ל מדינוב בכתבו בהסכמתו על הס' עטרת צבי בזה"ל: "כשהייתי בוידיטשוב ביום הועד הנכבד, בהתועדות חברים מקשיבים לכבוד הרב הקדוש אור ישראל וקדושו כק"ש מ' צבי הירש וכו'". כי ביום ההוא היה זמן קהלה לכל החברים והתלמידים. ועוד כיום הזה, אחרי מאה שנה לפטירתו של רבנו, מתקבצים אנשים ונשים לאלפים (ממש כמו במירון על קברו של רשב"י), להתפלל על קברו. ואמרו משמו של הצה"ק ר' מאירל זצ"ל מפרעמישלאן שאמר, שהכריו בשמים, שביום י"א תמוז לא ירדו גשמים בוידיטשוב, כדי

שיוכלו העולים אל קברו של רבנו להשתטח עליו באין מפריע. והכרזה זו מאומתת בכל שנה ושנה בווידיטשוב עצמה, וברוב השנים גם בכל הסביבה.

ט) הגה"ק ר' שלום מקאמינקא זצ"ל, תלמידו של רבנו, היה רגיל לבוא אל קברו של רבנו בכל שנה ושנה ביום היא"צ. פ"א חל י"א תמוז ביום עש"ק, ותחת לנסוע לווידיטשוב, שכח ונסע אל רבו החדש לבעלז. ויהי בדרך בנסעו דרך יער, תעה ולא יכול למצוא את המוצא מן היער ההוא. היה הגה"ק בכל צרה, כי היום רד והשבת הולך וקר, והא באמצע היער לאין מוצא. פשפש במעשיו על מה עשה ה' לו ככה. פתאום נזכר שזה היום הוא יום י"א תמוז, יום היא"צ של רבנו, והוא שכח ולא נסע על קברו, ונסע אל רבו החדש. התחיל מבקש מחילה מעצמותיו הקדושות של רבנו ואמר: אדוני מורי ורבי הקדוש! הריני מבקש מחילה מעצמותיך הקדושות, והריני מקבל עלי מהיום שלא לשכוח ביום הזה לבוא לבקר על ציונך הקדוש. ומיד פקח ה את עיניו ומצא את המוצא מן היער, ויצא ממנו בשלום ובא אל היער סמוך לחשכה – בלי חילול שבת.

י) ואמר הגה"ק ר' יחזקאל ה"ש זצ"ל משיניאווע, שיום ההלולא של רבנו הוא אצלו מעין הלולא של ר' שמעון בן יוחאי, ועל ציונו של רבנו הוא מרגיש אותה הקדושה, כמו במירון על קבר איש האלקים התנא ר"ש בן יוחאי – ואין חכם כבעל הנסיון, כי היה בא"י ובקר את קברו של התנא רשב"י (ראה עש"ק תנינא).

יא) קובלים אמנם עלינו פרושים, שיש בהתקהלות הגדולה על קברו של רבנו, משום ודורש אל המתים. ואם שכן המנהג גם בשאר קברי צדיקים, וביחוד במירון על קברו של רשב"י ביום ל"ג בעומר, אבל גם שם לאו שמא דרבנא אשר חתים על המנהג ההוא.

כדאי איפא להזכיר כאן, כי המנהג ההוא לא חדש הוא, וכבר היה נהוג בימי האמוראים. הנה מה שכתב רש"י ז"ל ביבמות דף קכ"ב ע"א בד"ה תלתא ריגלי וזה לשונו: „ובתשובת הגאונים מצאתי, כל הנך „ריגלי דאמוראי“ היינו יום שמת בו אדם גדול קובעים אותו לכבודו, ומדי שנה בשנה כשמגיע אותו יום, מתקבצים תלמידי חכמים מכל סביביו ובאים על קברו עם שאר העם להושיב ישיבה שם“.

מזה אנו למדים, שכבר בימי הש"ס באו תלמידי חכמים, עם שאר העם, מדי שנה בשנה, על קברו של אדם גדול ביום שמת בו והושיבו ישיבה על קברו. מה שאנו עושים גם היום לכבוד גדולי הצדיקים, ומה שנקרא אז „ריגלי דאמוראי“ נעשה בימינו ל„ריגלי דחסידאי“, ואין איפא כל חדש במנהג זה. ואשר להשתטחות על קברי הצדיקים והתפלה עליהם, כבר בימי משרעה אנו מוצאים „ויעלו בנגב ויבוא עד חברון“, ואמרו חז"ל: כלב לבדו הוא שהלך להשתטח על קברי אבות וכו', וירמיהו היה שואג כלביא על קברי אבות „עצמות חביבות מה אתן שוכבות וכו'?!“ ובכן צדיקים אנחנו ולא חטאנו!

תזהרו בעת זמן שקבעו לנו חכמים לקריעת שמע בבקר ובערב, ברוך שבחר בהם ובמשנתם."

ז) מן הדברים הברורים האלה של רבנו, שאין למצוא דוגמתם בכל הספרות החסידות, אנו רואים, שבכל התמסרותו לספר הזהר וחכמת האמת, ובכל אהבתו הגדולה לצדיקים ולחסידים, עמדו אצלו הש"ס והפוסקים בשורה הראשונה, ומחה בכל תוקף נגד המאחרים זמן ק"ש ותפלה. ואפילו אם העושה כן הוא רב הדומה למלאך ה' צבאות, הלילה וחלילה לעשות כמעשהו, לעבור על דברי חכמים אפילו על תנועה אחת. יש לנו אמנם לדון את הרב ההוא, המוחזק לנו בחסידות, שהוא, כשהוא לעצמו, אינו עושה כן רק בהוראת שעה מתוך אונס, מפני מזג גופו וכחו ועפ"י משקלו ביראת ה', אבל חס ושלום לחקות את מעשהו. — ובנוגע לשאר פסקי הלכות, אין לנו לעשות כדעת הזהר. רק במקום שיש מחלוקת בין הפוסקים, אז דעתו של הזהר מכרעת — מפני שהיא מפי אליהו — אבל לא זולת! ואף גם זאת — מוסיף עליו הגה"ק רצ"א זצ"ל מדינוב בהגהותיו — הלכה כמותו רק לחומרא ולא לקולא!

כך היו השקפותיהם ההלכותיות של רבותינו הק' מטפוסו של רבנו והמלקט אחריו הגה"ק מדינוב, שהיו בעיקרם גדולי תורה בש"ס ופוסקים בימים ההם, וע"כ משנה ראשונה שלהם לא זזה ממקומה.

פרק שנים-עשר.

על מנהגי התפלה של רבנו.

א) אם בנוגע לזמן ק"ש ותפלה והזהירות בו היתה, כפי שראינו בפרק הקודם, התאמה גמורה בין דעת רבנו ובין דעות קיצוני המתנגדים, הנה בפרטים קטנים אחרים של התפלה עצמה, היה ביניהם ניגוד גמור. בעוד שהמתנגדים הם מן המחבבים את הצרות, ופרק אחד מן התחנון והסליחות כל חפצים לא ישוו לו, ונפשם לא תדע שבעה בתחנון וסליחות, פיוטים ויוצרות, שכל המחסר אות אחת מהם כנוגע באישון עינם, לא היה רבנו להוט כל כך אחריהם. מפיוטים נאמרו רק קטעים קצרים נבחרים, לתפלת טל וגשם בפסח וסוכות, ולתפלות ר"ה ויוה"כ, והתחנון, היו כל האמתלאות כשרות להשתמט מאמירתה. ביום ראשון וששי בשבת ומשנכנס אדר לא נאמרה התחנון בכלל, מלבד ימים חשובים אחרים בשנה, שהתחנון נדחתה מפניהם. נקודת הכובד של התפלה היתה בגוף התפלה עצמה, החל מברכות השחר, פרשיות העקדה, הכיור, התמיד והקטורת, והבריתות בפטום הקטורת ודרי' ישמעאל ומשניות איזהו מקומן, שהיתה להן אותה חשיבות עצמה כפוסקי דמרה, ושירת הים ושאר תפלות שתקנו אנשי כנה"ג, שכלם נאמרו מתוך מתוך בכל כחות הנפש והתעוררות גדולה, והפיוטים והיוצרות נשארו להשתמש בהן בתור זמירות של השלחן בשעת הסעודה. תחת זה היתה פתיחת התפלה של שחרית שקודם „מזמור שיר חנוכת הבית לדוד" כעין שיריים ומותרות אצל המתנגדים, שאפשר לותר עליהם בשעת ושלא בשעת הדחק.

(ב) והנה אם בנוגע לפיוטים ויוצרות יש להם לחסידים על מה שיסמוכו, הראב"ע בביאורו למגלת קהלת (בפסוק כי אלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים) מצד האחד, והאריז"ל מצד השני, שלא אמר רק הפיוטים שנתחברו עפ"י הסוד, ולא היה רבנו הראשון, שעשה פרצה בחומת ברזל של הפיוטים שנתקיימה בישראל כמה מאות שנה. הנה בנוגע לתחנון קובלים עלינו פרושים, שלא נשאר רבנו נאמן לדעת עצמו (שבפרק הקודם), שלא לשנות מתקנת חכמים אפילו תנועה אחת, והתחנון הלא יש לה עיקר מדברי סופרים – וכיצד, ועל שום מה, אנו ממעטים באמירתה, בכל אמתלא שאפשר?

ג) כבר בדור שלפנינו ישב על מדוכה זו אביו של הצה"ק ר' שמעון זצ"ל מיארוסלוב (חד מתלמידי רבנו מלובלין, ואח"כ מתלמידי רבנו), שהיה מתנגד קיצוני לחסידים וחסידות, ונפשו היתה מרה לו על בנו הר"ר שמעון, שנתפס לחסידות, לצערו הגדול. ואמר לו פ"א: איך זה לא יתר לבי ממקומו, אם אני רואה אותך אומר תחנון ואינך מוריד דמעות עליה. ולא זו בלבד, אלא שלפעמים אתה מדלג עליה לגמרי, אם יש לך איזה הלולא דבי רבי, יא"צ של איזה צדיק ביום מן הימים. השיבו בנו הר"ר שמעון ואמר לו: אבאו אתה מתמה, על שאינני בוכה בשעת התחנון, ואני מתמה, מדוע אתם הפרושים אינכם מורידים דמעות בשעת אמירת „איזהו מקומן“, שכבר בשורה הראשונה של פרק משנה זו יש בה קינה מרה: איזהו מקומן של זבחים? איפא הוא עתה, בעוננו, המקום הנבחר של זבחים? חרב המקדש, ובוטל התמיד, ואין זבח ואין מנחה? ומדוע אתם כובשים את מעינות דמעוטיכם עד לתחנון הגדולה, הנאמרת רק כעמים בשבוע בב' והי? אנחנו החסידים יש לנו „עת לבכות“, והיא בהצות הלילה, כשאנו עורכים „תיקון הצות“, אז כל חסיד שופך כמים לבו. ומה יש לנו לזעוק עוד על המלך בתחנון הגדולה? תשובה זו לא הניחה אמנם את דעתו של האב הנרגז, ולפני מותו צוה, שלא יאמר בנו קדיש אחריו, מפני שבודאי יכניס אל הקדיש גם המלות „ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה“, מה שיכאיב לו כמחט בבשר החי, וירגיו את מנוחתו בקבר. – אבל הר"ר שמעון לא שבק לחסידותיה גם הוא, והיה צדיק מפורסם במדינתו.

ד) ולמען הסר כל תלונה מעל רבנו, כדאי להעתיק מה שכתבו הפוסקים הראשונים בנוגע לתפלת תחנון. הטור או"ח (סי' קל"א) כותב בשם רב נטרונאי גאון – שהיה ריש מתיבתא בסורא לפני אלף ומאה שנה – „שנפילת אפים בצבור על פניהם אחר התפלה רשות היא“ (לשון הטור שם). והרמ"א בספרו דרכי משה על הטור (שם אות ה') מעיד ע"ז, „שכן האריך בשו"ת בר ששת (הריב"ש) סי' תי"ב דנ"א היא רשות ולכן כל דינין במנהגא תליא מילתא“. ולשם בירור הדברים במקורם, כדאי להעתיק תמצית דברי התשובה ההיא ככתבה וכלשונה:

„תשובה. דבר זה של נפילת אפים אינה חובת התפלה, אלא שהיה מנהג גם בימי רז"ל, כמ"ש בפרק אחרון דמגלה (זה הוא בפרק הקודם לו דף כ"ב ע"ב): נפיל כ"ע על אנפיהו ורב לא נפיל. ושיילינן נמי התם, מ"ט לא נפיל על אפיה. וכן בב"מ פרק הזהב (דף נ"ט ע"ב) אמרינן: אי מא שלום דבית הו דר"א, אחתיה דר"ג, וכו' לא הות שבקא ליה למיפל על אפיה.

פרה חמשה עשר.

תלמידיו הקדושים שו"ר רבנו.

בין תלמידיו הק' של רבנו יש לחשוב בראש וראשונה את אחיו הקדושים זצ"ל, והם.

א) אחיו רבנו משה מסאמבור זצ"ל בעהמח"ס תפלה למשה, שכפי שהוא מעיד ע"י עצמו בהסכמתו לס' עטרת צבי „שמש את רבנו ארבעים שנה מלבד חמש שנים שלמד אצלו בפשט“, ובהקדמת ספרו הנ"ל כותב על רבנו בזה"ל: „ואקדים בהקדמתי אשר השגתי בו מחסידותו ופרישתו וענותנותו ומעינות חכמה אשר בו, לו אספר בשבחו כל הימים לא אוכל לספר אפס קצוהו, וזאת השגתי, אשר כל השגתי בו מאפס ותהו נחשבו מגודל עמקות החכמה והקדושה והכרישות והענוה אשר בו.“ – הדברים האלה הם ראש הפסגה מה שאפשר לתלמיד נאמן לתאר במ את רבו מורו ומדריכו, ועליהם אין להוסיף. – על רבנו משה עצמו נדבר להלן בפרק מיוחד בפני עצמו, מי ומה היה.

ב) אחיו רבנו ישכר בערש זצ"ל (אביו של רבנו מהרי"א זצ"ל). אין לנו אמנם ממנו דברים שבכתב לשפוט מהם על יחסו אל רבנו, אבל אנו יודעים, שבמשך ימי חייו רבנו לא מש מתוך אהלו ומיכף הוה כייף ליה כתלמיד לרבו, ולא הרים ראש לנהוג ברבנות בחייו, רק אחרי פטירתו ישב על כסאו ומלא את מקומו. אבל לא האריך ימים אחריו רק כשנה אחת. על גדולתו וקדושתו כתבנו בספרנו פאר יצחק (פ"א אות ב' – ד') הערכה קצרה ונאמנה. ג) וכמו כן אחיו הגה"ק ר' אלכסנדר סענדר זצ"ל מקומארנא, אביו של הגה"ק מהרי"א זצ"ל משם, היה תלמיד מובהק של רבנו, וכותב עליו בספרו זכרון דברים „אחי מורי הקדוש בעשר מיני קדושות“, בכמה מקומות. על גדלו וטיבו של צדיק וגאון זה, נמצאת הערכה מפורטת בראש הספר זכרון דברים הנ"ל מבנו הגה"ק זצ"ל.

ד) ולאחרונה אחיו הרה"ק ר' ליפא זצ"ל מסאמבור, שאין לנו ידיעות מפורטות אודותו, רק מה שכתוב בס' עשר קדושות מערכת ו' בקצרה. אבל היה כפוף לאחיו, ותלמידו הנאמן

ה) הגה"ק רבנו מהרצ"א זצ"ל מדינוב, בעהמח"ס בני יששכר, אגרא דכלה, אגרא דפירקא ועוד כמה ספרים, אין לתאר אותו אמנם בתור תלמידו של רבנו, אבל על כל אופן, כפי שיש לראות מחבוריו וממכתביו, בקש גם הוא תורה מפיו וביקר אותו בביתו כמה פעמים כה אנו מוצאים בספרו בני יששכר במאמרי השבתות (מאמר ג' אות ג') כדברים האלה

„דכירנא, כשהייתי מסתופף בצל קדשו של מחותני הרה"ק מ' צבי הירש מזידיטשוב זצוק"ל, נפל מילתא בפומיה לחקור איך היתה ברכת המן. ואני הייתי משיב, שמצאתי כך להרמ"ע, דלעתיד יברכו המוציא לחם מן השמים, ונפל ויכוח בן הדברים נענה אחד מן החברים ה"ה הרב המקובל מ' ישראל דוב זלה"ה, אשר כמדומה לא ברכו ברכה על המן כל עיקר, כיון שהוא לחם אבירים, שנבלע באבירים ולא היה בירור. כי כל עיקר הברכה לברר ניצוצין ולהפרידם מן הפסולת, ובמן לא היה פסולת. ונהניתי מאוד וכו"ו.“

(העתקתי בכונה את כל המאמר, למען יעשה לו הקורא מושג מן החבריא הקדושה של רבנו, ומה ועל מה נסבה השיחה ביניהם.) ובהוספות שלו לסי' סוד מרע של דבנו הוא כותב בזה"ל: „ומעט הייתי מתלונן בצל קורתו ומצאתי ראיתי, אשר לב הרב מבעות בחכמה הקדושה וכו', וכמעט שלא ראיתי ולא שמעתי בדורנו דוגמתו וכו', עד אשר זכיתי לקבל פני אפי רבדבי, הרב החסיד המקובל הנ"ל, וראיתיו מלא וגדוש בקדושת החכמה המפואדה הלזו וכבר היה לי פתחון פה לפניו בעניני החכמה.“

ובהסכתו לסי' עטרת צבי כותב: „בהיותי ביום הועד הנכבד בק"ק זידי" טשוב, בהתועדות חברים מקשיבים (כונתו על יום היא"צ של רבנו), בא לפני וכו'. וכמה פעמים, כשהיה הדיבור של חיבה מצוי בינינו, בהיותי מסתופף בצל קדשו, פלפלתי עמו בחכמה“.

מכל הדברים האלה יש לראות, שהסתופף בצל קדשו של רבנו והתחמם לאור תורתו. מה שיש למצוא גם במקומות אחרים בספריו הקדושים, כשהוא אומר דבר שמועה משמו של רבנו.

ו) בתור תלמיד מובהק ונאמן, שלא מש מתוך אהלו של רבנו וקבל כל תורתו ממנו, יש לציין את חתנו הגה"ק רבנו יהודה צבי זצ"ל אבד"ק דיודול, בעהמח"ס דעת קדושים וסי' עמוד התורה, צדיק וגאון מופלג בנגלה ובנסתר, מפורסם לרבים בדורו. ועליו ניחד הדבור בפרק מיוחד, כי הוא קובע ברכה לעצמו.

ז) ותלמידים מובהקים כיוצא בו, היו שני בני היצהר הקדושים והטהורים, שני המאורות הגדולים, ששמשו בכתר אחד בדורם. הלא הנה הגה"ק רבנו יצחק אייזיק (מהרי"א) זצ"ל מזידיטשוב, רבן של רבבות אלפי ישראל בדורו, שכל תלמידיו רבנו מהרצ"ה השכימו לפתחו, ומלא מקום רבנו בתורה וביראת ה', ככל הדברים הכתובים בספרנו, פאר יצחק, שנכתב ביחוד לשמו הקדוש. ח) ומשנהו בדומה לו, הגה"ק מרא דרזין ר' יצחק אייזיק (מהרי"א) זצ"ל מקומארנא, המפורסם בעולם בספריו הק' בנגלה ובנסתר, ורבנו נשבע לו פ"א בדיקנא קדישא שלו, שלא יצא מן זה העולם עד שיעשנו כלי מלא וגדוש, והוא יפיץ את תורתו (של רבנו) בכל העולם. וברכה זו נתקיימה בו בכל היקפה. היה כלי מלא ברכת ה', תורה ועבודה וחסידות, והוא דלה והשקה מתורת רבנו לכל העולם. ועליו נדבר אי"ה לא בפרק מיוחד, כ"א בספר מיוחד, שאני עסוק בסדורו, בתור „פאר יצחק תנינא“. — שלשת הצדיקים הקדושים הללו (שבאות ו—ח) היו כלם בני-אחיו של רבנו, שכמעט נתגדלו בחיקו, וכל תורתם וצדקתם וקדושתם היו ממנו, ובכחו הגדול של רבנו היו אחרי כן מה שהיו. ואמר רבנו מהרי"א זצ"ל מזידיטשוב פ"א בשעת ההקפות — כשתלמידיו הק' עמדו מסביב לו, ת"ח גדולים ואנשי קודש, ועמהם צבא רב חסידים ואנשי מעשה — שאינו חושב אף רגע, שכל האנשים באו אליו לכבודו, כי אם שבאו לבקש את הכח של רבנו, ז"א להזכיר א'ע את הימים הטובים, שהיו להם בהלו נר רבנו על ראשם. ואת אשר בקשו — מצאו במדה מספקת!

ט) הגאון הקדוש ר' שלום הלוי זצ"ל אבד"ק קאמינקע היה תלמיד מובהק של רבנו.

בס עשר קדושות (מערכת ב' מכתב א') נדפס מהתב, שכתב רבנו אליהו המתחזק בזה"ל: "ב"ה תק"צ. שלום וברכה וחיי נחת ושמחה ממקור השפע והרצון אל כבוד ידידי תלמידי הדבוק באהבת נפשי הרב החריף המופלג עמוד התורה מאיר עיני חכמים בהלכה החסיד המפורסם מו"ה שלום הלוי נ"י האבד"ק יאריטשוב.

קבלתי מכתביו, וקריתי ושניתי ושלישתי בו, למען יהיה מקום בזכרוני היטב. ובודאי כפי פרושות השמים, להופיע עליכם שפע רב טוב. ואל תדאגו אחי כלל וכלל, ויהיה לבם נכון ובטוח בה, כי בודאי יוציא לאור משפטם לטוב, אשר לא ינוח שבט הרשע על גורלכם. עושו חושו את אשר בכחכם וכל אשר תמצא ידכם, וה' יהיה עמכם להצליח דרכיכם לגדע קרן רשעים, ותרוממנה קרניכם ברוב גדולה ונחת ברוב ברכה ושלוש. דברי העבד החלוש כעת ואין בי כח להאריך בשעשועי אהבה. אמנם אסיים ואומר שלום, ותמיד עיני ולבי שם אל תדאגו כלל ואל תערצו, כי ה' אלקיכם עמכם להושיע אתכם מכל אויביכם. והקם עליכם, מובטחני אשר בדרך אחד יצא אליכם ובשבעה דרכים ינוס מפניכם בפחי נפש, ואתם בטחו בה' חזקו ויאמץ לבבכם בכל טוב ושלום כנפש הק' צבי מזידיטשוב. ואין בי כח למלאות תאות נפשי, גדרוש בשלום ידידי הרב החסיד המדובר בו בתשוקת אהבה כאשר עם לבבי. אמנם שלום, הכל שלום, ואל ידאג כלל. מובטחני טוב, הכל טוב בעזרת שמו יתברך, וחזק ואמץ ברוב שלום עד בלי ירח, והרודף כאבק פורח. אמנם יהי כל העיר באגודה אחת, לבל יפחדו ובל ירפו, ויהיה לכם שלום בלי פחד, ויבטחו בה אל אחד. מובטחני, גם בעניני ביתך אל יפול לבך, ב"ה וב"ש לא יעזבך, ותשכיל בכל אשר תעשה וה' עמך—ובזה שלום. ידיך האמת בלב ונפש אהבה צבי הנ"ל עכ"ל המכתב.

הגם כי אין אתנו יודע עד מה, מה הדבר אשר קרה בעיר יאריטשוב, שכל כך חרד לב הגה"ק זצ"ל עליו, אבל נראין הדברים, שהיתה גם פה יד איזה "מוכסן" באמצע, שרבנו מזרז את תלמידיו הגה"ק לגדע קרן רשעים, ושהיו כל בני העיר באגודה אחת, והרודף יהיה כאבק פורח וכי. הגה"ק הנ"ל נודע לגאון ולתפארת עוד מילדותו בשם "העלוי מראזוא" (ביהודית: דער ראוער עלוי) ואח"כ בשם "הרב מקאמינקא". הוא היה גאון וצדיק מפורסם, ופקח להפליא. ומסופרים בשמו הרבה דברי חכמה, הנמסרים מפה אל פה. אספרה בזה רק דבר אחד, המעיד על בהירות שכלו ויחסו כלפי אנשי סביבתו: הוא היה אומר, חז"ל אמרו, ההולך בקומה זקופה כאילו דוחק רגלי השכינה. לכאורה זו עבירה גדולה, שאין כמותה, מורד במלכו של עולם ודוחק רגליו למעלה. אבל לגבי ידידי לא איכפת לי כל כך איש כזה. אם כביכול אין השכינה דוחקתו ולא תהדפנו למדחפות, עד כדי שיתפוררו עצמותיו, אנכי מה כי אריב את ריבה? על מה אני מצטער? על הזדקק בקומה "רחבה", מה שנקרא בלשון חסידים "חסידי-רחב" (ביהודית: צו ברייטער חסיד), הנוגח על ימין ועל שמאל ודוחק ברחבו לכל הבא בד' אמות שלו, על דא ודאי קא בכינאו רצה הגה"ק להדגיש בלשון ערומים שלו, שעבירה שבין אדם לחברו, הדוחק רגלי חברו קשה בעיניו הרבה

יותר מדחיקת רגלי השכינה כביכול, ואת זאת הגיד בדברי פי חכם חן. הוא היה חברו של הגה"ק מצאנז זצ"ל בגאונות ובחסידות, אבל לא האריך ימים כמותו.

י) וחברו בדומה לו, הגה"ק רבנו חיים האלברשטאם זצ"ל האבד"ק צאנז, היה גם הוא תלמיד מובהק של רבנו. בתחלה היה גם הוא, גם חברו הגה"ק ר שלום מקאמינקא זצ"ל שניהם חברים מקשיבים, תלמידי הגה"ק רבנו נפתלי צבי זצ"ל מראפשיץ. אבל אחר פטירתו, נעשו שניהם תלמידי רבנו והגם ששמש את רבנו דק כשש שנים, בכל זאת קרא את רבנו בשם „רבנו" סתם, ואת רבו הגה"ק מרופשיץ זצ"ל קרא בשם „הרב". בספר מקור חיים (תולדות הגה"ק מצאנז) נאמר משמו, שבשביל כך לא קרא את רבו הגה"ק מרופשיץ בשם „רבנו", מפני שלא ירד לטוף דעתו, בעוד שכל מה שהיד אפשר לו ללמוד מדבנו למד ממנו. בשבילנו די העובדא שהחזיק א"ע לתלמיד מובהק של רבנו. וזו תהלת שניהם!

בהקדמת הס' דברי יצחק עה"ת, להגה"צ מהרי"א זצ"ל אבד"ק סוואליווע מסוכר, שכשבא הוא וחבריו אחר פטירת רבנו מהרי"א זצ"ל מזידיטשוב, לקבל פני הגה"ק מצאנז זצ"ל אמר להם בזה"ל כשנפטר רבנו מרופשיץ, ובאתי אני וחברי לקבל פני רבנו מזידיטשוב, אמר לנו כדברים האלה: הגם כי ראוי היה לי לשמוח על אורחים חשובים כמותכם, אבל בשימי על לב מה היא הסבה שהביאה אתכם אלי (כלומר פטירת רבם הגה"ק מרופשיץ), נפשי עלי תאבל ולבי ימס בקרבי וסיים הגה"ק ואמר להם: כדבר הזה אני אומר גם לכם שמח אני על בואכם אלי, אבל בזכרי, שפטירת רבכם (רבנו מהרי"א) היא שגרמה לכך, נפשי ברעה תתמוגג.

יא) תלמיד מובהק של רבנו היה הצה"ק המקובל ר' מרדכי לעטנר זצ"ל מדראהביטש, בעהמח"ס מאמר מרדכי עה"ת הוא היה מקודם תלמידו של רבנו מלובלין זצ"ל, ואח"כ נעשה תלמיד מקשיב של רבנו. וכפי עדותו של רבנו מהרי"א זצ"ל, בהסכמתו על ספרו מאמר מרדכי הנ"ל, היה רבנו רגיל לאמור עליו „אשר יחדו נמתיק סוד", ורבנו מהרי"א הנ"ל מציין אותו בתור „תלמידו הגדול" של רבנו. ואמנם המתיק רבנו עמו סוד, וכשהיה לו לברר איזה ענין מסובך בהלכה או בקבלה, סמך את ידו על תלמידו הנ"ל, שיברר הוא את הדבר ההוא. כה אנו מוצאים בס' מאמר מרדכי הנ"ל (בלקוטים שבו פרק ב') בענין תפילין דשמושא רבא ושיטת רנ"ש בס' מצת שמורים והרמ"ע מפאנז בזה, כותב שם בזה"ל: „אמנם שמעתי ממורנו ורבנו הצדיק המפורסם מ' צבי הירש מזידיטשוב יחיה, שצוה ומיאן מאוד בדעה זו וצוה עלי לעיין בדבר". ור' מרדכי קיים מצות רבנו באמונה, וכתב בענין ההוא קונטרס שלם של כמה פרקים. — שם בספר ההוא ישנה שאלה, ששאל את רבנו במאמר קשה של האריז"ל, ותשובת רבנו אליו, ותשובתו של ר' מרדכי זצ"ל על תשובה זו והנה הגם כי אין לנו עסק פה בנסתרות, אבל בכל זאת למען יראה הקורא את היחס שהיה בין הרב והתלמיד, הנני מעתיק פה את הפתיחות של המכתבים הקדושים ההם — וז"ל השאלה: „שלום וברכה אל כבוד הדרת קדושת אדוננו מורנו ורבנו, מחמד עינינו, חמדת

לבבנו, אור מקור נשמותינו, בוצינא דנהורא, חסידא ופרישא, איש אלקים
קדוש הוא, המאיר לארץ ולדרים, תפארת ישראל כבוד קדושת שמו הרב
הצדיק מ' צבי הירש נרו יאיר לעד. הנה לפע"ד עיון רב בדברי רבנו
האר"ז פ"ט"ז, וכגון דא צריך לרבא. ואמתי אגלה לאזני אדומ"ר וארון
לפניו בקרקע כתלמיד לפני הרב, ובטוח אני שענותותו תרבני ויאיר עיני
בעזה"ש י"ת, והולך ומפרש לפניו ספקותיו בארוכה. ועל זה השיב לו רבנו
בוה"ל: ב"ה יום ד' ר"ח טבת נר שביעי לחנוכה יאר פניו י"י אתנו
סל"ה לפ"ק (ז"א שנת תקע"ח, שלש שנים אחר פטירת רבנו מלובלין רבו
הראשון של השואל) אל כבוד אחי החברים הנעימים הדבוקים בנו באהבת
אמת לתורה ולעבודה בק' דראהביטש שלום שלום שלום ה"ה ידידי אחי
מעין בחכמה וכו' מ' מרדכי נ"י ולכבוד אחי החסיד וכו' מ' ישראל נ"י
(זה האחרון הוא הרב המקובל ר' ישראל דוב זלה"ה שהגה"ק רצ"א זצ"ל
מדינוב מזכירו למעלה אות ה'), שלום שלום שלום באהבה אחוה ורעות,
אמתת אהבת אמת, ויתרומם קרבם בקירון אור פני מלך חיים, בפנימי ואמצע
וחיצוניות, בשלום ובברכה להם ולבניהם לעולם, ולכל החברים דק' דרא-
הביטש יראי ה' הקטנים עם הגדולים, יבורכו ויתברכו בכל מעשה חפצם
כמעשה ידיהם, כמו שנתברכה אשת עובדיהו בשמן ושלמה את נושיה והיא
ובניה חיתה בנותר. וק"ו בן בנו של ק"ו אשר היא היתה אשת עובדיה,
שהוא היה ירא את ה', וגם היתה בזמן שישראל שרויין על אדמתם והיתה
יכולה להתפרנס בלא נס, כמאמר דוד לכו ופרנסו עצמיכם זה מזה נעשה
להם נס ואתם יראי ה' עאכ"ו, והשעה צריכה לכך. וכמו שנעשה נס בימים
ההם בשמן הנסים והנפלאות, כן יעשה ה' עמכם לטובה, שלא תצטרכו זה
לזה ולא לאחר. ובודאי מובטחני, שיהיה שלום בכם ותתברכו בכל מעשה
ידיכם, ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ, והיה יש מאין. כן יעשה ה'
עמכם נפלאות, כאמור, לעושה נפלאות גדולות לבדו ואתם ובניכם לדורות
עולם אמן והנה באתי מבקש, שיהיה השלום בצוותא חדא בין החברים,
כאשר היה אהבה בין החבריא הרשב"י וחבריו הנודעים, כי זה תכלית כונת כל
המקווה ויעוין באגרת הנשלח לק' סאמבור, לכבוד אחי הרב מ' משה נ"י,
ואז אני מבטיחכם כל הטוב, ובטוח אני במי שאמר והיה העולם, שיהיה
יכל טוב כי כל הדחקות, ובפרט דוחקא בתר דוחקא, צומח מן פירוד הלבבות
וכו' ע"כ אחי, העיקר הגדול לדבק איש באחיו באהבה, כי זה
תכלית החסידות ושורשה אין די באר בזה מה ששאלת בני מו"ה
מרדכי, בדבר אשר בפרי ע"ה סותר עצמו וכו' לא ידענא מה קא קשיא
לך (ומאריך רבנו והולך בתשובתו, ומסיים) „ודי בזה אחי, יתוקו אחי
ואמצי לתורה ולעבודה, אנן מהכא ואתון מהתם. ושלום כנפש הק' צבי הירש
ב"א אדמו"ר מ' יצחק אייזק זלה"ה מזידיטשוב.”

צירך רבנו בתשובתו הנ"ל גם את תלמידו הרב ר' ישראל זצ"ל וכללו יחד
עם השואל ר' מרדכי זצ"ל, אעפ"י שלא נצטרף אליו בשאלתו, יהזהיר את
שניהם ואת כל החברים דק' דראהביטש יראי ה' הקטנים עם הגדולים על
השלום, שיהיו בצוותא חדא ויחיו באהבה כמו שחיו החבריא של רשב"י

בשעתם ר' מרדכי ור' ישראל זצ"ל תרווהו רבנן הוּ בעיר ההיא, ובנוהג
שבעולם א"א לשני מלכים להשתמש בכתר אחד, וע"כ כללם רבנו כלם
כאחד והדגיש להם, כי תכלית החסידות ועיקר הגדול שלה, לרבק איש
באחי באהבה. וזה היה אצל רבנו עיקר העיקרים במכתבו, קודם לכל
השאלות ששאל ר"מ תשובה עליהן, שעמדו אצל רבנו בשורה שניה.

כאמור, היה ר' מרדכי גדול בחכמת הקבלה, ורבנו כבדו מאוד. פ"א
בא אל רבנו בעש"ק בבקר, עיף ויגע מן הדרך ומן הקור הגדול ששרר
אז, וע"כ לא בא לתפלת שחרית. ילך רבנו אליו לבקרו, ואמר לו: גם אני,
כשנסעתי פ"א אל מורי ורבי מלובלין באחד מימות החורף הקשים, והעגלה
לא היתה לה רק שני סולמות לשני צדיה, וכל קש ותבן לישב עליהם לא
היה בה, תקף אותי הקור עד להקפיא, וירדתי מן העגלה ואמרתי תפלת
„אנא בכח גדולת ימינך תתיר צרורה" ומיד נתחממתי בכל גופי, ועליתי
על העגלה ונסעתי הלאה. נתן לו רבנו עצה, כיצד לחמם את הגוף כשהקור
גדול בחוץ, ותנור אין להתחמם אצלו. אבל הרבה עשו כרשב"י (ובנידון
דידן כרבנו) ולא עלתה בידם, אמרו חז"ל!

הצה"ק ר' מרדכי הנ"ל נפטר בערב שבת, בשעה שעלה מן המקוה שטבל
בה לכבוד שבת. וספר לי איש נאמן שלמד תורה בילדותו אצל הרה"צ ר'
מרדכי זצ"ל, שבאותה שעה ראתה אלמנתו של הרב דמתא, הגה"צ ר' אלעזר
ניסן טייטלבוים זצ"ל, שהיתה מוחזקת לאשה גדולה וצדיקת, שלהבת אש
על גג בית הטבילה, והבהילה את אנשי ביתה לאמור, שנפלה דליקה בבית
הטבילה, ונודע אח"כ שנפטר שם ר' מרדכי בעלותו מן המקוה – ויהי לנס!

(יב) הרה"צ ר' ישראל דוב זצ"ל מדרוהביטש, חברו של ר' מרדכי,
הנזכר לברכה במכתבו הנ"ל של רבנו, היה כאמור מתלמידיו של רבנו.
אין לנו אמנם שום שיור מתורתו של צדיק זה, אבל כפי שיש לראות
מן המאמר הקצר, שהביא הגה"ק בעל ה"סה"ק „בני יששכר" בשמו ינהנה
ממנו, היה גדול בחכמת הקבלה ואחר מחשובי התלמידים של רבנו.

(יג) הרה"ק ר' יודא יצחק זצ"ל מוויברינובקה (עיר סמוכה ללבוב) ומ"כ
בעיר לבוב, היה איש קדוש מתלמידיו של רבנו. בראש ספרו של רבנו „פרי
קודש הלולים" יש ממנו הסכמה, שהוא כותב בה בזה"ל: מי אנכי השפל
והנבוה נתאב ונאלח וכו', להיות אפילו סניף דסניף לחברי וכו', על הרפסת
הספר הק', הפירוש היקר והנעלה על ה"זה"ק, אשר חבר אדמ"ו בוצינא
קדישא ופרישא סיני ועוקר הרים בסברתו ובחכמתו אין חקר לתבונתו, אשר
העמיד תלמידים הרבה גדולי עולם בנגלה ובנסתר, וגם
הם יגידו אשר לא ירדו לעומק חכמתו וענותנותו וצדקתו, ואנכי לא אהיה
אפילו כאחד מן הקטנים שבתלמידים דתלמידיו. אמנם במקום גדולתו
ענותנותו, והשגיח עלי תמיד בעינא פקיא, ומשאל הוציא את נפשי, ומימיו
המתוקים השקני והרוני מבאר מים חיים, מה אומר ומה אדבר, איך יטעם
אוכל לנפשי מעת שלוקח מנורה הטהורה?! התלמידים החברים הנעימים

הולכים ומתפזרים כצאן בלא רועה. אמנם זאת נחמתי בעיני, אשר בעזה"י הניח אחריו ברכה בכתבי הקודש, ובודאי מי שיעיין בכתביו הק' יראה את האור כי טוב, כל אחד ואחד לפי שרשו. ואשרי למי שמסייע למהר לגמור מלאכת ההדפסה של הספר הק', בודאי ימהר לביאת גואלנו ב"ב אכ"ר. ואי"ה כשיגמור הספר הק' אקח לי ג"כ, ויהיה הספר הק' עטרה לראשי, וזכות אדמו"ר הקדוש יעמוד לנו, שהש"י יאיר עינינו בתורתו הקדושה אמן כ"ר. כ"ד הק' יהודה יצחק מבארניפקא. העתקתי בכונה את כל דבריו (בהשמטה קטנה), להראות באיזה שברון לב ודאבון נפש ובאיזה הערצה כתב צדיק עניו זה הסכמה לספרו של רבו – רבנו. כל מלה ומלה שבה כתובה בדם הלב של צדיק זה.

יד) ומשנהו בדומה לו, הרה"ג הצדיק ר' אברהם זצ"ל אבד"ק נאראל. גם הוא היה אחד מן החבריא הקדושה של רבנו, ויש גם ממנו הסכמה לספרו של רבנו הנ"ל, שבה הוא מעיד, ששמע מן הגה"ק מאפטא זצ"ל, שראה אצל אדמו"ר המחבר (רבנו) קונטרסים שהשיג האמת, ועוד שאר שבחים גדולים.

טו) וזכור לטוב חתנו של רבנו, הגה"צ ר' יוסף זצ"ל מקאזיווע, שהיה לא רק חתנו כי אם גם תלמיד ותיק של רבנו, והשאיר אחריו הרבה חדושי תורה בקבלה שלא נדפסו. אבל רבנו מהרי"א זצ"ל הציב לו יד וי"ח בספרו הק' על המ"ר פירוש מהרי"א (ב"ר פרשה נ"ט אות ה'), שהביא בשמו דבר תורה בפירוש המשנה כיצד מרקדין לפני הכלה וכו' עפ"י הקבלה, ורבנו הנ"ל מקלס דבריו לשבח, ע"ש.

טז) ומשנהו הרה"צ ר' ליבוש זצ"ל מרוודול, חתנו של רבנו ותלמידו. בס' עשר קדושות (מערכה י') קבע לו ברכה לעצמו בפרק מיוחד, ומרבה לספר בשבחו, שהיה צדיק חסיד ועניו ונחבא אל הכלים. הוא היה חותנו של הצדיק הקדוש מו"ר ר' אליהו מזידיטשוב זצ"ל, בעהמח"ס זכרון אליהו עה"ת, וחתנו הגה"ק ר' משה א"ש שליט"א האבד"ק זידטשוב, מחשובי הצדיקים במדינתו, ובניו הרבנים הג' נ"י, הם איפא נכדיו. ובן בנוי"חידו הרב ר' צבי הירש ז"ל, הרב ר' נפתלי שליט"א, משמש בכתר הרבנות בעיר דעלאטין.

יז) הרה"ק ר' דוד זלאַטיס זצ"ל מבאלחוב, צדיק חשוב בדורו, היה גם הוא תלמיד ותיק של רבנו. הוא היה אומר: יכול אדם להיות תלמיד לכמה צדיקים כאחד. בעיניו כל צדיק וצדיק הוא כמסכתא בפ"ע שבש"ס. וכי מי שלומד מס' עירובין אסור הוא במס' פסחים, שלא תקפיד מס' עירובין עליו? אמר זה כמשיב על דברי צחות של הצה"ק ר' מאירל זצ"ל מפרעמישלאן, שאמר, שכל תינוק היונק מכמה מיניקות כאחת, נגיעים באים עליו. וליה לא סבירא ליה הכי.

יח) הרה"צ ר' שלמה מדאלינא (שעליו מדובר הרבה בספרי פאר יצחק פ"ז), היה אחרי פטירתו של רבנו מלובלין זצ"ל מתלמידיו של רבנו, ואחריו מתלמידי רבנו מהרי"א זצ"ל.

יט) ואחרון אחרון חביב, הצה"ק המפורסם הר"ר שמעון מיריסלוב זצ"ל, צדיק שהאריך ימים והיה מקודם מחשובי התלמידים של רבנו מלובלין, ואח"כ תלמיד חשוב של רבנו. ומסופר (בהקדמת הסה"ק לקו"ת וש"ס מהרי"א לס' דברים), שהיה רגיל להתאכסן אצל רבנו מהרי"א זצ"ל, מדי בואו אל רבנו. ואחר פטירת רבנו היה בא גם ליום היא"צ שלו להשתטח על קברו, והתברכו בו כל חסידי רבנו, מפני שהיה זקן הדור והיה מפורסם לרבים בשם קדוש: „הרבי ר' שמעון“ – ושמו הוא תהלתו.

כ) לאחרונה יזכר לברכה הרב החסיד בנש"ק ר' נפתלי הירצל לאבין זצ"ל, חתנו של רבנו. שאעפ"י שלא זכה לכתרה של תורה כשאר גיסי הצדיקים, הלא היה חתנא דבי נשיאה. וכמה צדיקים, ובתוכם רבנו הק' מהרי"א זצ"ל מזידיטשוב, התחתנו בו. וכפי שספר לי נכדו (בן של בנו הרה"ח ר' יוסף זצ"ל, חתן רבנו מהרי"א הנ"ל), הרה"ג איש חמודות ר' יצחק אייזק זצ"ל מפעוה"ק ירושלים, ת"ו, כשהיה הגה"ק ר' יושע זצ"ל מבעלזא בזידיטשוב על חתונת בנו, הלך אליו לבקרו בביתו, ונתן לו פדיון ופתקא בכל הכבוד – בניו של הרה"צ ר' הירצל זצ"ל קצתם מתנהגים בדבנות, כגון הרה"צ ר' משה'לי שליט"א בדרוהוביטש, ויבדל לחיי עוה"ב אחיו הרה"צ ד' הירשל זצ"ל מבאלחוב ותקע אח"כ אהלו בסטריא ושם מנוחתם כבוד, וקצתם סוחרים הגונים ונכבדים ות"ח. תנצב"ה

כא) אך למותר להעיר, כי בצדיקים הנ"ל אשר נוקבו פה בשמות, עדיין לא נסתיים מספר תלמידיו של רבנו כי היו הרבה צדיקים וגאונים וגדולי תורה, שהיו מתלמידיו של רבנו, וכהיום הזה אין לנו כל ידיעה מהם ומשמותיהם. הנה למשל הגאון הגדול המפורסם ד' מאיר ליבוש מלבי"ם זצ"ל, כותב בהקדמת ספרו „ארצות החיים“ על ש"ע או"ח, שלמד חכמת האמת מפי מורו רבנו מהרצ"ה זצ"ל. מה שנודע רק למי שבא הספר הנ"ל לידו, וקרא בהקדמתו, ורוב החסידים אינם יודעים כלל מזה, מפני שלא היה רבן של חסידים, ולא דר במדינתנו. זה בנין אם לרבנים אחרים גדולי ישראל, בגליציה ובארץ הגר, שהיו מתלמידיו של רבנו, ואנחנו לא נדע מהם. – בספר הנהגות ישרות נדפס מכתב קדוש מרבנו „אל כבוד אחיו וחבריו ותלמידיו החרידים אשר בק"ק בראד" (לשונו של רבנו – שם). ברור, ש„האחים והחברים והתלמידים שבק"ק בראד“, שרבנו יחד אליהם הדבור והזהירם, שתהיה ביניהם אהבת אחים ממש, כי כל מאן דאפריש חד מחבריה כאילו אפרש בך (נאמר בתקונים), ושיכוונו דעתם ושעתם להתפלל באותה שעה בערך שהוא (רבנו) מתפלל, ושיברכו כלם באגודה אחת על האתרוג בסוכה דוקא וקודם ההלל, ומבאר להם הסוד שבדבר – לא היו קטלי קני באגמא כ"אם חברים בני עליה, כחברים של רבנו בעיר דרוהוביטש (ר' מרדכי ור' ישראל דוב וסיעתם). יכתבו איפא אנשי קודש אלה לזכרון בספר לפני ה' בארצות החיים, אם אינם כתובים בספר הזה, וכבודם במקומם מונח!

פרה ששה עשר.

חבוריו ה' של רבנו וקצת טעמים מהם.

א) רבנו השאיר אחריו לברכה ארבעה חבורי טהרה, ספרים חשובים וקדושים, שנתפשטו ונתקבלו בכל תפוצות בני ישראל. הראשון שבהם הוא ספרו ה' „סור מרע ועשה טוב“, הנקרא גם בשם „הקדמה ודרך לעץ החיים“, מפני שהוא כעין הקדמה ומבוא לס' „עץ החיים“ של רבנו מהרח"ו. הוא נדפס בראשונה בשנת תקצ"ה, סמוך לשנת פטירתו של רבנו, ומפני חשיבותו הגדולה שת עליו הגה"ק ר' צבי אלימלך זצ"ל מדינוב נוספות בשם „הוספות מהרצ"א“, ונדפס מאז כמה פעמים יחד עם ההוספות הללו. ספר קדוש זה הוא אמנם קטן בכמותו, אבל גדול ורב באיכותו. הוא כולו אש יוקדת לה' ולתורתו, וביחוד לחכמת האמת, שהיה רבנו מסור לה בכל נימי נפשו הקדושה. בימים ההם, אחרי ההתפקרות הגדולה של כת ש"צ וספיחים שלה, כת פרנק ימ"ש, שתמכו את יסודות תורת השקר שלהם בסודות הזהר והקבלה, ויצאו מן הדת לגמרי, היו רבים וכן שלמים שברחו מפני חכמת הקבלה כמפני הארי, בחשבם כי ה"ו מות בסיר החכמה. אז מצא רבנו לחובה לו, להוכיח את קדושתה וצדקתה, שלא לבד שאין לברוח מפניה, כי-אם אדרבה, יש לרדוף אחריה ולשאוג כארי לאמור, נרעה נרדפה לדעת את ה', כי ממנה, ורק ממנה תוצאות חיים!

ב) אבל בהיות כי הציג רבנו מהרח"ו כמה תנאים בראש ספרו „עץ החיים“, שיש לכל הבא ליכנס בפרדס החכמה לעשותם ולקיימם, והם כמו להט החרב המתהפכת והכרוכים אשר מקדם לגן-עדן, הסוגרים את הדרך אל עץ החיים, בא רבנו בספרו, לפרש את התנאים ההם אחד אחד ולהמתיק אותם לחכו של הקורא ואחרי שהוא מרבה לספר בשבח החכמה, הוא פונה אלינו בקריאה של חבה ואומר. אחי ידיד נפשי, אמנם אמת נכון הדבר, שהעוסק בחכמה זו מתגרים בו החיצונים ומבקשים להחטיאו, אחרי שכל מגמתו לבערם מן הכרם. אבל חלילה לך למשוך ירך ממנה בשביל זה, כי היא חייך ואורך ימיך. ואב בשביל החיים הגופנים אדם עומד על נפשו נגד אויבו בנפש ליהרג או להרוג, ק"ו בשביל החיים הנפשיים, ואם גם תפול חלל במלחמה זו, הלא בשביל כך היא המלחמה לנצח או להנצח! ואשר לחומר תנאיו של הרח"ו, מלבד שאין הדברים כה נוראים כמו שהם בראשית ההשקפה, עוד זאת, כי גם בלי עסק החכמה אלה הדברים צריך שיעשה אותם האדם וחי בהם. וכה הולך רבנו ומושך אותם בחבלי אהבה, איך ע"י ידיעת החכמה אנו יודעים בפרטי פרטות שורש כל מעשה, אשר נעשה על הארץ, ובכל תנועה קטנה יש למצוא דברי חפץ לברר הטוב ולבער הרע – ודבריו הקדושים נכנסים אל הלב.

ג) על אזהרתו של הרח"ו, „לקיים כל מילי דרבנן ולתקן הטעות ושלא לבוא לידי חטא אפילו שוגג“, מעיר רבנו במתק לשונו: שעיקרן של דברים. רחמנא לבא בעי; שתהיה מחשבתו קבועה בלבו, לעשות ולקיים ליחד קובי"ה ושכינתיה בכל אבר ואבר, לעשות נחת רוח ליוצרו ואם בכל זאת בא דבר

עבירה לידו, אל יהי נסוג אחור ולא יעזוב דרכו והלכו בקודש, וע"ז נאמר „אל תבט אחריך“; יעשה תשובה, ויבקש מבעל הרחמים שימחול לו. ואמר מורו (רבו מלובלין), שגם אם ח"ו נכשל בחטא מפגם הברית ועשה תשובה, ודוי והרטה עד דכדוכה של נפשו והקיש על דלתי הרחמים, נקרא נוטר הברית, ולא נאבד שם צדיק ממנו, אחרי שעשה בכל כחו מה שאפשר לו לעשות. ומסיים רבנו: תכלית הדברים, שתדבק נפשך בספרי יראים ובפרט בסי' הזהר, עיקרא דכלא, והוא ילבב לבך בשלהבא דאשא; ספר הזהר הוא המפתח והוא הסוגר!

ד) ואחרי שמדבר רבנו על הכעס והגאווה, על קדושת הזיוג, ועל הטהרה והטבילה עכ"פ בעת הצורך, עובר רבנו אל האזהרה של הרח"ו, להיות ממארי רחושבנא, להתודות בכל לילה קודם השינה על כל אשר עשה במשך היום. ומעיר רבנו, שהשינה עצמה לא תהיה כשינה של בהמה, כי-אם כמ"ש האריז"ל בכונות „בדרך אפקיד רוחי“, במסירת נפש על קדושת שמו ית'. כאן מתנה רבנו תנאי כפול „שלא להונות את עצמו“, שימדוד כל בר דעת את עצמו, אם באמת זכאי הוא והגון לכך; ואם ימצא בעצמו, שכונה זו ממנו והלאה והוא רק עושה שקר בנפשו, מוטב שלא יכוין כלל כונה זו. תנאי זה הוא עיקר העיקרים אצל רבנו בהרבה מקומות בספריו, שלא להונות את עצמו, ושלא להתטפש. ומסיים רבנו בזה"ל: בקדשים הלילה הולך אחר היום, לפי המעשים של היום כן הוא הלילה שאחריו. ומי שלא עשה תשובה קודם השינה, יעשה תשובה עכ"פ כשקם ממטתו אחר חצות, למען לא יעבור עליו הלילה בלי תשובה, אשר רק לשם כך „הלילה הזה שמורים לכל בני ישראל לדורותם!“

ה) וכיון שהגיע רבנו אל פנת יקרת שלו, אל האזהרה לקום בחצות לילה, כאן אין די מלים בלשונו להלהיב את הלבבות לקימה זו, אשר הנה"ק והאריז"ל הפליגו כ"כ להזהיר עליה, והוא מזהיר ואומר: „אחי ורעי! לא די כמו שנוהגים אנשי מעשה, להיות מפיגים ונעורים עד אחר חצות ועושים התיקון, ואח"כ הולכים לישן... כי עד חצות זמן שינה, והיא (רצ"ל השינה) עבודה בפני עצמה, ואח"ז הקימה בזמן הרחמים והרצון בחצות, והם מהפכים הסדר, ולא תיזל בתר איפכא, לישן אחר חצות, בשעתא דקוב"ה אזיל לאשתעשע בגן עדן, אם לא מי שרוצה להיות נייעור כל הלילה לשם סיגוף.. והשכיבה עבודה בפני עצמה והקימה עבודה בפני עצמה, ואין לך בכל חיי האדם זמן מובחר של ימי חייו, כ"א אחר חצות לילה להתבודד ולעשות תשובה, ולבקש סליחה וכפרה על היום שעבר, אם לא נהג בו בפרישת הנאותה לעובדי ה', ולבקש רחמים על היום הבא, שיהיה ביראת ה' כל היום“. כאן אנו רואים אהבת הסדר של רבנו שאינה סובלת עירובי תחומין וטשטוש הגבולים. ידע רבנו שישנם אנשי מעשה, צדיקים גדולים, שהם נעורים עד אחר חצות ועושים התיקון והולכים לישן, אבל לא זה הדרך בשביל הקהל הרחב של חסידים, ובעיקר בשביל „החברים“ תלמידיו, שרצה שילכו בדרכיו, דרך כבושה שכבשו רבותיו הק', ואותם הזהיר, שלא ילכו בתר איפכא.

ו) על התנאי התשיעי של מהרח"ו, „למעט בעסקיו ואם אין לו פרנסה יעסוק ביום ג' וביום ד'" מעיר רבנו, כאיש היודע פרק בהליכות עולם, שלא ניתנה למלאכי השרת ואומר: „והנה אחי, אם אי־אפשר גם בזה, למעט את העסקים להעמידם על יום ג' ויום ד', ויש שעסקיו גדולים, לזה ומלוה ופורע, חונן ונותן, ובפרט בדור הזה, אשר הפרנסה קשה ביותר... אסור לבעל משא ומתן להבטל מעסקיו, כי יכול לעשות מצות רבות ליכות את מי שאין לו... אבל אחי, בשביל זה שאתה טרוד בעסקים, הן בעושר והן בדלי־דלות ח"ו, לא תפטור מעסק חכמה זו... ואי אתה בן חורין להבטל ממנה בשביל העסק מו"מ, כשם שאין אתה פטור מקביעת עתים לפשוטי התורה". ומסיים רבנו בעצה טובה, איך לחלק את שעוריו לקמץ זמן גם בשביל עסק החכמה. — כאן אנו רואים אהבת ישראל של רבנו, שבכל אהבת תורה ואהבת חכמה, שבערה בלבבו כאש יוקדת, התחשב עם צרכיהם של ישראל וידע שכל תורה שאין עמה פרנסה סופה בטלה, וע"כ הפליא עצה, הגדיל תושיה, שזה וזה יעלה בידינו; וע"כ היו רוב חסידי רבנו בעלי פרנסה טובה (ראה לעיל פ"ו אות ד'), מפני ששמר רבנו על פרנסתם כאישון עינו — והיה להם היום לפרנסה והלילה לתורה ולעבודה.

ז) אבל גם ביום לא שכב לבם של בעלי עסקים אלה. מצא רבנו עצה בשבילם, שיקיימו בעצמם „שויתי ה' לנגדי תמיד" גם בלכתם בדרך לעסקיהם, ולקדש את דבורי הרשות שלהם, שישוו תמיד נגד עיניהם, שכל „קול" הוא בהויה וכל „דבור" הוא בארנ"י מה שאפשר לעשות ולקיים אפילו בעתות העסקים, וממילא יהיו פיהם ולשונם ומחשבותיהם מקודשים לשמים בכל עת ובכל שעה. — ובזה תמו עשרת התנאים של מהרח"ו בחלק „סור מרע" בהערות של רבנו. ומכאן עובר רבנו אל חלק „ועשה טוב", שעליו ידובר בפרק הבא.

פרק שבעה עשר (המשך).

א) התנאי הראשון להשגת החכמה ע"י מעשה הטוב אומר מהרח"ו, „הוא לקום בחצות לילה ולעשות זתיקון בשק ואפר ולעסוק בתורה". על הנקודה החשובה הזאת, שהיתה אחת מעיקרי העבודה של רבנו בכל ימי חייו, כבר דבר אמנם רבנו בחלק סור מרע, אבל מכיון שחזר ושב עליה רבנו מהרח"ו, איך זה יתאפק רבנו ויעבור עליה בשתיקה? ובכן שוב הוא מרחיב עליה הדבור: „דע לך אחי, קבלתי מרבתי, אשר התקון חצות מעורר עת רצון למחול לו את אשר עות, מה שאינו נמחל בכמה תעניות וסגופים רבים... אמנם אין לך עת מובחר להתבודדות ופרישות, שלא יבלבלהו שום אדם, כי אם בשעה זו, לעמוד ולבקש על נפשו... אחי, בודאי זה נבחר מכל התעניות הנעשים מעורבים, ומבלבלים מחשבות בני אדם, וזהו תכלית קימת חצות לתשובה". ואומר שם עוד רבנו, כי התענית לפעמים סכנה עצומה ומביא לאדם מדות רעות: עצבות וקפדנות וגאווה, ועיניו ראו כמה אנשי מעשה הלכו בדרך זה ונתטפשו. ומביא בשם ס' חרדים (בשם האריז"ל), שכל מה שנמצא בדברי הראשונים תוכחות על עון, סגופים ויסורים קשים, לא

נאמרי אלא למי שאין עמלו בתורה, ומי שעמלו בתורה לא יבטל מלמודו... ע"ש. ואת הדבר הזה קיימו וקבלו תלמידיו ותלמידי תלמידיו של רבנו עד קרוב לימינו אלה, החברים וגם הבעלי-בתיים, לקום באשמורת הבקר ולמלאות כרסם במקרא, משנה, גמרא וזהר ותהלים עד נכון היום. זה כחו של רבנו עד היום הזה!

ב) להלן מדבר רבנו על האזהרה לכון בתפלה, ומעיר, שאין הכונה לכון דוקא כונות האריז"ל, אמנם עיקר כונת התפלה היא מסירת נפש והשתפכותה לפני ה', עד כדי ביטול המציאות והתפשות הגשמיות וכן העיד הגה"ק מצאנו זצ"ל, שראה פ"א את רבנו בשעה שעמד בתפלת מנחה בעש"ק ישר כאלון, ושבר כל עצם מעצמיו לפני קונו; וסיים הגה"ק, הלואי ואזכה לכה, לשבר א"ע לפני בוראי כן, עכ"פ פ"א בכל ימי חיי – לזה יקרא רבינו! (ראה עשר קדושות תנינא אות ס').

ג) לאחרונה כדאי להזכיר מ"ש רבנו בנוגע להשגת רוח הקודש, שאין ללמוד חכמת האמת כדי לבוא על ידה לרוה"ק. הגם שיש יחודים לכה, אבל יש לשקול בפלס הרים אם זכאי אתה לכה. ואמר מורו הק' מלובלין על תלמידי כת ש"צ, שיצאו בחלול השם הידוע, שבא להם כ"ז ע"י שרצו להשיג השגות נבואה ורוה"ק ע"י יחודי שמות, בלי הזדככות חומרם, וציירו לפניהם צורות עליונות אשר תחת המרכבה, ועי"ז נתגברו עליהם צורות והרהורי גאוף רח"ל והיה מה שהיה. ואמר בשם הבעש"ט, שלמדו הטפשים זאת החכמה בלא כח ובלא זיע ממורא ופחד שמים, ולכן הגשימו ויצאו מן הדת. ומסיים רבנו: והנה כי כן תראה אחי, למדוד עצמך להזדככות חומרך, ולכל תנועה לתורה ולתפלה, ולדבקות אהבה במסירת נפש לה' בכל לבך – וסוף הרוה"ק מעצמו יבוא לך... ואתה אל תכוין לשום דבר, רק שתיוע עצמך לתורה ולעבודה ולגמ"ח... והזהר מלהמשיך עליך רוה"ק, שלא יתחלף לך ח"ו רוח ברוח אחר".

זה מעט מהרבה מספרו הק' של רבנו „סור מרע“ ואידך פירושא – זיל גמור!

פרק שמונה עשר.

על עאר חבוריו של רבנו ותכופת דעתו הכי.

א) כעין הספר „סור מרע“, שכתב רבנו בתור „הקדמה ודרך לעץ החיים“, כתב רבנו גם ספר כמוהו לספר „פרי עץ החיים“ (של מהרח"ו), הנקרא בשם „פרי קודש הלולים“, שבו הערות חשובות לספר הנ"ל.

בספר ההוא אנו רואים את רבנו בכל גדולתו, איך הוא תקיף בדעתו בנוגע לעצם החכמה, ואינו גרתע לאחוריו מפני מקובלים מוסמכים, שקדמו לו הרבה דורות, אם מצא שאין דבריהם מכוונים עם הקבלה האמתית של האריז"ל ותלמידו מהרח"ו. כה הוא כותב בפתיחת ספרו הנ"ל כדברים האלה: „באתי ונכנסתי לפני ממיצתי, להיות שראיתי בס' הכונות הנקרא פרי עץ חיים, אשר רבים הציגו בו ענינים לדרכי הכונה. והנה כבר נצטוונו שלא להאמינן זולת לדברי מהרח"ו, אשר לא זזה ידו מידי רבו הק', ורק במקום שרב מהרח"ו מביא בעצמו דברי החברים, רשות לנו להאמינן לדבריהם, אחרי

שנתקבלו בעיניו, לא זולת. אמנם ראיתי שגם האחרונים, כמו הרב רנ"ש והרמ"ז, העמידו דבריהם במקום תורת חכם מקור חיים... אבל בכמה ענינים ראיתי בהם דברים בלתי מהוגנים, כאשר אבאר תה"ל בקונטרס הזה כמה דברים... ובאתי להודיע לחברים אנשים כגילי, אשר יזהרו בזה ולא יאמינו לשום תוספת בפרי ע"ה, אם לא ישאו ויתנו בדבר... וביותר צריך להזהר לצורך איזה כונה בעניני יחוד התפלה, כמו אשר כותב הרנ"ש בעניני פסוקי דזמרה בזה"ל: נראה לפע"ד, שבכאן צריך לכוון זה היחוד. והנה הגם אשר דבריו בענין עצם היחוד נלקחים מן שער היחודים, אבל מי יודע אם צריכים לשמוע אליו, לכוין זה היחוד בכאן תוך פסוקי דזמרה. ואם נראה לו, אפשר לא נראה לי. כי אותן היחודים מסר הרב ליחידי סגולה, לכוין עפ"י שרשו המגיע לחלק נפשו, ומי יודע אם שייך זה בתוך התפלה, וכדומה לזה אתוכח עמו ואברר תהלה לאל בראיות"ו וכו' עי"ש.

(ב) ודברים כעין אלה הוא כותב נגד הרמ"ע מפאנו בנוגע לתפילין דשמושא רבה, ואומר: „ואם אשר אומר בתשובת הרמ"ע, שקבל כן מרבו מהר"י סרוג, אשתתח מלוא קומתי ארצה ואבקש מטו מניה דגאון, ואומר שלא אאמין. כי אם היה אפילו ספק בין תלמידי האריז"ל, לא אוה שתיק מהר"ו מלבאר... ע"כ אחי, ראה גם ראה איך להאמין, וכבר מסר לנו האריז"ל שלא להאמין כ"א בדברי מהר"ו... והארכתי בזה, כי ראיתי רבים אשר הלכו בעקבות הרנ"ש והרמ"ע בענין תפילין דשמושא רבה, ונערתני חצני ואמרתי, בעקבות משיחא חוצפא יסגא נגד הגאון הק' הרמ"ע. מה אעשה בדבר הנוגע לכבוד שמים, שלא יעשו תפילין פסולים. יהי שם ה' מבורך

(ג) ולא נשא רבנו גם פני גדולי הפוסקים, במקום שסמכו דבריהם על הזהר, ומצא שאין הדברים מכוונים. כה מביא הב"י בשם האגור עפ"י הזהר, שלא לברך על תפילין ש"י וש"ר רק ברכה אחת. וע"ז כותב רבנו בספרו הנ"ל בזה"ל „אמנם אני השבתי בתשובה.. אשר האיר ה' את עיני ומצאתי מאמר תקוני זהר חדש, שמדבר מענין שתי ברכות הנ"ל... נראה להדיא, שצריך שתי ברכות כדברי ר"ת.. ומה שמביא הב"י בשם האגור בשם הזהר פ' פנחס, שלא לברך רק ברכה אחת עי"ש, לא מצאנו זה בכל הספר אשר לפנינו, ואם נמצא בזהר שלפני האגור, לאו דסמכא הוא”

(ד) ושם בשער הקדישים כותב רבנו בזה"ל: „והנה המג"א הביא בסימן הנ"ל (סי' נ"ו) בשם הדרכי משה, בשם אור זרוע, שיהיה אתנח בין „דקודשא” לבין „ברוך הוא”, ואומר שהמפסיק בין בריך הוא – לעילא הוא טועה. ולי השפל נראה, שבודאי המפסיק בין „דקודשא” לברוך הוא, טועה ימקצץ בנטיעות ח"ו. בוא וראה בתלמוד ובמדרשים ובכל ספרי הזהר, אם יש שום פעם הפסק בין „הקדוש” – ל„ברוך הוא”, ויכנה להקב"ה „הקדוש” בלבד. הס מלהזכיר, וח"ו לא יעשה כן בישראל. ובשלש תיבות אלו מרומז קדושה ברכה יחוד, יסוד העבודה... ולפע"ד מי שמפסיק (בין שמה דקודשא – לברוך הוא) חירוף הוא זה... ודי בזה להזהיר את החברים, וכדאי להזכיר, שכן כתב גם הגר"א בביאוריו לש"ע או"ח (סי' נ"ו סק"ח). – אלה הם קצות דרכי רבנו בספרו הק' הזה.

פרק תשעה עשר (המשך).

א) חבורו הכי נכבד הוא ספרו הק' עטרת צבי על הוזה"ק, שכפי עדותו של הגה"ק מהרצ"א זצ"ל מדינוב, „השתדל (רבנו) ביגיעה רבה ובמסירת נפשו לחבר פירוש על הוזה"ק". ואת הדברים האלה יש להבין כפשוטם, שחבר את ספרו הנ"ל במסירת נפש ממש. כי כן מעיד לנו הרב בעל סדר הדורות החדש (במערכת ט') „ששמע מאחד קדוש מדבר בשבחו של רבנו מהרצ"ה, שאמר, שלא כתב רבנו שום דבר בפירוש דברי הוזה"ק, עד שחזר דברי הוזה"ק מאה פעמים ואחד, ולא כתב שום חידוש מחדושו, כי-אם במסירת נפש ממש, כמו ביחוד קריאת שמע". ובהיות שהמחבר של הסה"ד החדש (שהעלים את שמו), הרה"ג ר' מענדל בודק ז"ל מלבוב, היה צורבא מרבנן, אחד מתלמידיו של הג' בעל „שואל ומשיב" ואחד מחשובי החסידים של רבנו מהרצ"א זצ"ל, חזקה שכל דבריו דברי קבלה, וכן שמע מפי אהרן קדוש באמת. — ורגלים לדבר יש למצוא בדברי רבנו עצמו (בס' עטרת צבי פ' ויקרא י"א ע"א בקונטרס השמות), שכתב נגד הרנ"ש בזה"ל. „ומעתה אחי תראה איך להזהר לבדות פשטים בעומק החכמה, מבלי עומק העיון נמרץ עד כלות הנפש לה' במסירת נפש, לבקש מלפניו, שלא לנטות ימין ושמאל מן דרך האמת. כי במקום הגבוה הזה הרדים תלויים בשערה וכו' ונמצא מטיל מום בקדשי שמים". עכ"ל. ומה שדרש מן הרנ"ש, קיים בודאי גם בעצמו. — והגה"ק ר' משה ט"ב זצ"ל מאוהל, חשב את החבור הזה כהשלמה של ספר הוזה"ק (ראה לעיל פ"ה אות ד'). לא פה המקום לתת הערכה נאמנה לספר הק' הזה, שנכתב רק בשביל יחידי סגולה מעטים, שיש להם יד ושם בהכמת האמת; אבל די לפתוח את הספר ולקרוא בו קריאה שטחית, כדי להנכח שזה ספר קבלה ממדרגה ראשונה, שבו מתגלה לנו מחברו בכל גדולתו, איך הוא כבן-בית בכל ספר הזה, כותב ומוחק בו כאדם העושה בשלו, מעמיד גירסאותיו על מכונם, וכובש לו דרך סלולה בפירושו משלו, ודוחה לפעמים פירושי המפרשים שקדמו לו, כגון המקדש מלך וכיוצא בו, שקנו להם כבר זכות אורח בתור מפרשי הוזה"ר.

ב) הנה לפנינו מכתב קדשו, שכתב אל זקן-הצדיקים שבדורו, הגה"ק מאפטא זצ"ל (נדפס בשלמותו בס' עשר קדושות מערכת ב' מכתב ד'), אדות הדפסת ספרי עץ חיים ופרי ע"ה, שכפי שהוגד לרבנו, התנגד הגה"ק להדפסתם, ורבנו לא האמין לשמועה זו. שם הולך ופורט רבנו בארוכה, מה רב הטוב הצפון בספרים ההם בכלל, ובספר הוזה"ק בפרט; והוא מתאונן, על שאין הצדיקים וגדולי הדור נותנים לב על הדפסת ספרי הוזה"ר, שתהיה בהגהה מדויקת, כמו שהשגיוחו קדמונינו על הגהת הש"ס וסקלו המסלה. ובהמשך הדברים כותב רבנו כדברים האלה: „ועתה חדשים מקרוב נדפסו ספר הוזה"ר עם הגהות מקדש מלך, והשליכו גירסות הישנות לא נודעו עוד, וכל הגדולים סומכים עצמם על המקדש מלך, כאילו אומר הדברים מפי משה מפי הגבורה. והנה אדוני מורי ורבי, לא די לנו בזה לסמוך על איש כזה, המגיה מדעתיה דנפשיה ולהשליך הגירסות הישנות. זה פעם שלישי שנדפס (ס' הוזה"ר)

בהגהותיו, ואנו לא ידענו אותו, אם היה מוסמך כהוגן וראוי לסמוך עליו. אמנם מקום הניחו להתגדר בזה לי השפל והנבזה, חדל אישים, עמדתי על החקירה ונתתי אל לבי לשוט ולהעמיק, אשר יש לפלפל במקום העמוק הנה בחריפות ובקיאות, יותר מעמקי ים התלמוד, על הקדמת אדונו האר"י, לבא בספריו ולעוסקי בתורתו לשמה, להבין ולהשכיל מעשי ה' כי נורא הוא מראש ועד אין סוף. והנה ראיתי בהגהות מקדש מלך לא תיקן כלום, ואדרבה הגירסות הישנות טובות בכמה דברים רובא דרובא, וכאשר תהלה לאל חי בידי לברר וללבן ולדבר לפני מלכים ולא אבוש... וכאשר אזכה לקבל פני אדומ"ר בתשוקת נפשי לה', כקבלת פני השכינה, אראה לאדומ"ר כמה וכמה שבושים, שנשתבשו הדעות בהגהות המקדש מלך, ובפרט בפירוש המק"מ. אדוני מורי ורבי! אין לשער מגודל הטעותים הנמצאים בו בפירושו, ממש מהפך הצינורות, אשר הם כהררים התלויים בשערה במקום הגבוה הזה, וגבוה מעל גבוה וכו' כאשר אראה לאדומ"ר ענינים כאלה לאלפים. והנה לא זכיתי להראות לפני רבותי נ"ע, כמו אדומ"ר הרה"ק מ"מ דק"ק קאזניץ, וכאשר כמה פעמים פלפתי ת"ל ודנתי לפניו בחכמה, ובפני מורי וכו' דק' לובלין נשמתם צרור בצרור החיים בגנוי מרומים, כי עוד לא עסקתי בפירושי הזהר ובהגהות בחיים חיותם, עד אשר נדפסו ספרי הזהר בק' פרוצק עם הגהות מק"מ, נערתני חצני וזרותי, כי הגירסות האלה רובא דרובא עלו כלם קמשונים. ואגב זה נתתי לבי לחקור בפירושי הזהר במאמרים הקשים ועלתה ת"ל בידי, דברים מתוקים מדבש ונופת צופים עפ"י הקדמות האר"ז"ל ועפ"י קבלתי מרבותי הקדושים, וכאשר בידי להציע לפני מורי ואדוני. והנה דברי הזהר לא יתפרשו כ"אם עפ"י כהאר"ז"ל, וכאשר פרשם המק"מ אשר המק"מ שגה בהם והופך ומבלבל, – בבקשה מכבודו – וכל אשר לא למד כהאר"ז"ל גם דברי המק"מ חתומים. וזה אחד מן הטעמים אשר עלה ברצוני להדפיס הספרים הנ"ל, בכדי שהתלמידים יתנו לב ויבינו בספר תורת האלקים, והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ויתרבה הדעת וכו' וכו'".

ג) מן הדברים האלה אפשר לראות, איזה ערך נתן רבנו להגהותיו של בעל מק"מ. הסבה לכך יש למצוא במה שכתב רבנו בספרו הק' עטרת צבי (בפי ויקהל נ"ה ע"ב) בזה"ל: „שלא למחוק שום גירסא, אם לא ע"י רב מקובל מפי מקובל עד אליהו" (ראה בהוספות שבסוף הספר בהוצאה שניה). ובספרו הנ"ל (פ' בראשית ח' ע"א ופ' יתרו מ' ע"א) מזהיר וחוזר ומזהיר, שלא ללמוד את ספר הזהר בהלעטה, רק צריך לדייק ולייגע עצמו בכל תיבה ומלה, ולזדקק בכל תנועה, וכלא האי ואולי להבין בו איזה תיבה או דבור או אפילו אות אחת לדבר לריח ניחוח לעשות נחת רוח ליוצרנו ב"ה וב"ש". וע"כ אין כל פלא, שדוחה רבנו בהרבה מקומות את פירושי והגהותיו של המק"מ ומדבר אתו לפעמים קשות, מפני „שלא ידע ממנו, אם היה מוסמך כהוגן וראוי לסמוך עליו". ובמקום אחד (בעט"צ בפ' אחרי) כותב עליו: „ומה שהקשה המק"מ.. אומר לו, אלולי שיגע עצמו בדברי הזהר לא הייתי חס על כבודו, אמנם יגע עצמו, ולא נחית לסלקא לו שמעתתא אליבא דהלכתא".

ד) וגם הרמ"ז „שהיה חכם גדול בחכמה הזאת" (לשונו של רבנו), כותב

עליו רבנו בספרו הנ"ל פ' משפטים (צ"ד ע"א): „ולא תאמין לדברי הרמ"ז, אשר הלך בדרך למרחוק כדרכו בכל הזהר". ושם בפ' פנחס (רנ"ג ע"א) כותב עליו: „לכן אחי, אל תאמין לו, כי היה חריף גדול בחכמה... בבקשה מכבודו, דרכו דרך לא סלולה". לא כתב רבנו אלה הדברים מאהבת הנצוח ח"ו, כ"א מאהבת האמת ואהבת הזה"ק, שמנה בו כל אות ואות כמונה מרגליות, ולפעמים לא נחה דעתו אפילו בהגהתו של מורו ורבו הגה"ק מקוויניץ זצ"ל. כה מצאנו לרבנו בסה"ק הנ"ל פ' תזריע, בתשובה שהשיב לאחיו הגה"ק ר' אלכסנדר זצ"ל, שכתב בזה"ל: „נהירנא, כד הוינא להקביל פני אדומ"ר מקאזי" ניץ זלה"ה, פלפלתי עמו בחכמה בכמה ענינים, ובתוך הדברים היה גם מבוכה זו, והיה עמדי אז אחי הרב החסיד מ' משה נ"י, ורצה הרב נבג"מ להגיה, ולא נחה דעתי בזה, עד שהאיר השם ב"ה וב"ש עיני, בהיותי מעיין בס' הזהר פרשה הנ"ל". וכל זה, מפני שירא לנגוע אפילו באות אחת של הזה"ק, בלי קבלה מפי אליהו.

ה) ואפילו עם הגה"ק בעל ס' אור החיים עה"ת, אשר בקרב קדושים יתהלל, אם מצא, שדבריו אינם מתאימים עם דעת הזה"ק, טען קשות. ראה למשל בפ' פנחס (רי"ד ע"ב), בד"ה ולא אוסיף להכות וג' בזה"ל: והאוח"ת חולק על רש"י ז"ל ועל הרא"ש בלא סברא ובלא טעם נכון לחלוק על הקדושים האלה...

ואילו היה זוכר את דברי הזהר האלה, בודאי היה מודה וכו'.
ו) והנה אם בנוגע לגדולי התורה הנ"ל, אעפ"י שחלק עליהם, התיחס ריחם של כבוד וענוה, הנה נגד הס' חמדת הימים, שהמק"מ מביאו בכמה מקומות, התיחס בביטול גמור ואינו מזכירו בשמו, כ"אם ברמז „ספר פלוני", מפני שהג' יעב"ץ חשדו בנטיה לשציו"ת; הגם שזה הג' חשד לפעמים גם בכשרים אבל כאן כנראה חש רבנו לדבריו, ומכה על קדקדו בלי חמלה בכמה מקומות. בס' עש"ק תנינא (אות נ"ד) מסופר אמנם, שרבנו הכשירו אח"כ — אם קבלה נקבל.

ז) ואם במפרשי הזה"ק, מעריציו ומקדישיו כך, במתריזים כנגדו עאכ"ו, שלא נשא רבנו פנים אפילו לרבנו הרש"ל, שכתב בתשובותיו סי' צ"ח בענין הנחת תפלה של יד בישיבה, שאילו היה ר"ש עומד וצוח לפנינו להניח בישיבה, לא משגחין ביה. כאן פקעה סבלנותו של רבנו וכותב נגדו (בספרו עט"צ בפ' בהעלותך בדרוש הנונין של פ' ויהי בנסוע) דברים קשים כגידין באריכות גדולה, ומסיים בזה"ל: „מי שלא ראה אור ס' הזהר, לא ראה אור מימיו; וכל שלא טעם מן מתוק האור לעינים ורואי שמש, שמוש ת"ה, העוסקים ומעמיקים בחכמה, לא טעם טעם תורה מימיו; בכמה הליכות עולם על כל קוץ תלי תלים של הלכות לאלפים ולרבבות, כאשר ת"ל זכינו לראות עולמנו בחיינו, אחד מני אלף טעם עוה"ב ממש, מגודל מתיקת דבש נופת צוף דרכי הקדושה והיחוד, ברוב חסדי ה' עלינו, לא כגמול ידינו. ולא נאריך בזה, כי כבר בודאי נזדכך והיה חסיד וצדיק וגדול הדור. כמה מהמוסר בזה, שלא זכה לזאת החכמה, וכבר אמרו, הכל תלוי במזל אפילו ס"ת שבהיכל...". וכבר לפניו רב את ריב הזהר עם הרש"ל, הרמ"ע מפאנו בתשובה שלו (סי' ק"ג) וכתב עליו, „עני היה באותה שעה". כבוד

של רבנו הרש"ל במקומו מונח, מדדו לו רק כמדתו, כמו שמדד לרשב"י שכתב עליו, שאילו היה עומד וצוח לפנינו לא משגיחינין ביה. אילו טען רבנו הרש"ל, שלא שרא דרשב"י חתום על הלכה זו, בודאי לא היה רבנו בא בטענה עליו, כשם שלא רב את ריבו של הוהר עם הג' יעב"ץ, על שהוציא בספרו מטפחת ספרים את חלק גדול מן הוהר מחזקתו. אדרבה, יודעים אנחנו, שבשעה שיצא לאור ס' „מענות ומטפחות" לר"מ קוניץ, לבטל את טענותיו של הג' יעב"ץ נגד הוהר, אמד דבנו, שטובים לו השגותיו של הג' יעב"ץ נגד הוהר, מסנגוריא של ר"מ קוניץ בעד הוהר; מפני שהג' יעב"ץ היה סוף סוף מחובבי עיקר הוהר וחרד על דבריו, בעוד שמיגו היה אדם מן החוץ לגמרי בעינינו האלה. — אחרי כל החרדה של רבנו, הכל הולך אחרי החתום, שסיים בשבחו של רבנו הרש"ל, שהיה צדיק וחסיד וגדול הדוד!

ח) כפי שמוסר לנו תלמידו הק' של רבנו, הגה"ק מהרי"א זצ"ל מקומארנא בספרו זהר חי (פ' בשלח ע"ח ע"ב), כתב רבנו את ספרו הק' עטרת צבי קדוב לימי זקנתו, והכניס אל תוכו את ההגהות, שכתב על גליון הוהר עוד בימי חורפו ונסתמנו במלה ג"ב (ר"ת נכתב בצדו), וגם את הקונטרסים שהיו לו מזמן קודם (כגון קונטרס השמים מספדים, קונטרס אשידה נא לידידי, קונטרס השמות ועוד). אבל בעוה"ר לא הגיע בפירושו רק עד אמצע פ' בשלח (דף נ"ט ע"ב), והניח קולמסו מידו ביום עש"ק, ששה ימים לחודש תמוז שנת תקצ"א, יום אחד קודם שחלה את חליו האחרון שנפטר בו, וסיים את פירושו במלות: קדוש, קדוש, קדוש!

ט) ומספר בעל עטרת זקנים משמו של רבנו מהרי"א זצ"ל מזידיטשוב, מה שספר בליל שבת בראשית האחרון שלו, שהיה אז במצב רוח מרומם של קדושה, שפ"א באו אל דודו רבנו מהרצ"ה אנשים של צורה מא"י, שכבדם רבנו מאוד, וכבדם להתפלל לפני התיבה בבית מדרשו, מה שהיה אות של הצטינות מיוחדת. וכשבאו האנשים לקחת מרבנו ברכת הפרידה, עמד רבנו מהרי"א אחורי הדלת, לשמוע את אשר ידבר רבנו עמהם, ושמע שאמר להם, שהוא נותן להם את „קונטרס השמות" שלו (שנדפס אח"כ בתוך העט"צ) על מנת, שכשיבואו לא"י יניחו אותו על קבר התנא האלקי רשב"י. כשיצאו האנשים מחדרו של רבנו נטפל להם רבנו מהרי"א, לראות את הקונטרס שנמסר לידם, וראה שכתב רבנו עליו בוה"ל: „אבקש לגלות לי, אם כונתי לאמת כונתו הקדושה — תלמידך צבי בן הינדא". נתן להם דבנו מהרי"א דמי הוצאת הדואר ובקש מהם, שיכתבו לו, מה היה עם הקונטרס, בשעה שהניחוהו על קברו של התנא. וכשחזרו לא"י כתבו לו, שמיד כשהניחוהו נעלם מעיניהם...

י) ואחרון אחרון חביב, ספרו הק' „בית ישראל" על התורה, שאינו רק שיריים מחדושי עה"ת, שדרש מדי שבת בשבתו, ושאלו נכתבו ונדפסו כלם, היו תופסים כמה וכמה כרכים גדולים. אבל כנראה לא רשם רבנו על ספר את רובי תורותיו, וגם אלו שנרשמו לא נשמרו כראוי, וזה האות, כי בהדפסד שניה של הס' הק' הנ"ל נתוספו כעשרים דפים, שחסרו בההוצאה הקודמת. חבל על דאבדין ולא משתכחין. אבל יהי שם ה' מבורך גם בעבור המעט הזה, שנשאר לנו לפליטה, והמועט הזה מחזיק את המרובה. אשרי

היודע לבוא בסודו, להבין את עמקי סודותיו, אשר בכל מלה ומלה שבו. אבל גם לבלתי מבינים, אמר רבנו משה מסאמבור זצ"ל (אחיו הק' של רבנו), בהסכמתו ל"עט"צ, כדברים האלה: „הגם שאין בי דעת להבין ולהשכיל את דבריו אפילו כטפה מן הים, אעפ"כ הראייה בעלמא בספרו יפעול לנפשו, להכיר גדולת בוראנו יוצרנו, לבוא מלפניו במחילות ונקרת צורים, מפתח עונו והדר גאונו וכו', אחרי אשר יקדים תשובה באמת, יקנה לו לב חדש". נחוץ איפא לכל מסתכל בספריו של רבנו רק מלתא זוטרתא (לגבי משה רבנו מסאמבור זצ"ל), להקדים תשובה באמת, ואז יאירו גם עיניו באור תורתו של רבנו.

פרק עשרים.

לתולדות רבנו משה מסאמבור זצ"ל.

(א) רבנו משה מסאמבור זצ"ל, אחיו ותלמידו של רבנו מהרצ"ה, היה צדיק וקדוש ה' עוד מימי חורפו. השפיעה עליו בהרבה גם משפחת חותנו הרב הגדול ר' יודל זצ"ל, שהיה בנו של הגה"ק המקובל ר' משה זצ"ל מדראגיטשין (בעהמח"ס מגיד משנה על המשנת חסידים) ואחיו של הגאון החריף ר' יצחק חריף זצ"ל אבד"ק סאמבור, שכפי עדותו של הגה"ק מהרי"א זצ"ל מקאמאראנא (בהסכמה שלו ל"ש"ו"ת זרע יצחק) „הלימוד שלהם בחריפות וגאונות היה בדבקות השכינה ובזיכוך החומר ובקדושה גדולה". ואם נוסף להורתו ולידתו וחנוכו בקדושה מבית אבותיו, בא בסביבה קדושה כזו, אין כל פלא, שהיה גם הוא עובד ה' מנעוריו.

(ב) כפי עדות הצה"ק ר' יהודא צבי זצ"ל מדאלינא, בהקדמתו החשובה שכתב לס תפלה למשה (שנדפס ע"י נאמן ביתו בהוצאה שניה שנת תרנ"ג), כפי קבלתו מאבותיו הק', „שמש רבנו משה מאה ועשרים צדיקים כלם בעלי רוח הקודש, וכלם העידו עליו ששכינה מדברת מתוך גרונו". מובן, כי לבקש ולמצוא ק"כ צדיקים בעלי רוח"ק לאו מלתא זוטרתא היא. היה איפא רבנו משה גולה למקום תורה, ורוב ימיו עברו עליו בהליכה ממקום תורה למקום תורה, לבקש ולשמוע את דבר ה', עד שמצא את אשר בקש — צדיקים כלבבו וכנפשו.

(ג) רבותיו המובהקים היו בעיקר הצדיקים הק': רבנו מלובלין, המגיד הק' מקאזיניץ, ר' משה סופר מפשעווארסק, ר' אלעזר בנו של רבנו אלימלך מליזענסק, ר' מנחם מענדל מרימינוב, ורבנו מהרצ"ה אחיו (זכר כלם לברכה), שדבקה נפשו בהם. ובהיות שהצדיקים הללו חיו כלם כמעט בפרק אחד, עברה על רבנו משה כמעט רוב השנה בישיבה בבתי מדרשיהם, ופרנסתו הזעומה נעשתה ע"י אשתו הצדיקית זצ"ל. עלובה זו היתה לה חנות קטנה למכירת שמרים ודגים מלוחים ומיני מכולת אחרים, שנמכרו בעיקר לערלי הכפרים של הסביבה. וכשהיה רבנו משה בביתו עזר לה גם הוא בעסק זה, ביחוד בימים שקודם החגאות, היה ממלא את חביתו שמרים-נוזלים,

זנוסע מכפר לכפר להמציא ללקוחותיו הערלים שמרים טריים לביתם, לאפות בהם לחמי החג שלהם.

אין לנו תצלומים מן הימים ההם, לראות על ידם את רבנו משה בעבודתו, כשהוא עומד על גבי עגלתו, וממלא מתוך חביתו את כליהם של לקוחותיו שמרים, ויחד עם זה הוא מיחד את יחודיו, כאילו עסק בקדשי שמים. אבל יש לנו זכרונות חשובים המעידים על כך.

(ד) הנה מה שמוסר לנו אדות זה ב"א, תלמידו הגה"ק מהרי"א זצ"ל מקומארנא בספרו היכל הברכה (פ' תבוא קנ"ט ע"א). לשם תבלין למאמרו שהאריך בו לדרכי עבודת ה', ואומר: „ושאל דודי מורי ורבי הרב ר' משה את אחיו, דודי הק' מהרצ"ה, שבילדותו היה עוסק באיזה משא ומתן והלך בכפר ועסק במו"מ עם הגוים, ואח"כ הלך להתפלל מנחה ונדלקו בו רמ"ה אבריו בהארה גדולה ועצומה, ותמה מהיכן השיג זה, וירא לנפשו שמא זה טעות מקליפת נגה, ושאל את אחיו רבו, מה זה? והשיב לו: מה אתה מתמה אחי? כשאתה הולך בשדה בכפר בין הגוים במחשבות קדושות, כל הנצוצין שיש בדצח"מ נדבקין בך ונתבררים אצלך לטוב וממשיכים לך אור וטעם חדש שלא טעמת מימך וכו'".

(ה) ורבנו משה עצמו, בספרו תפלה למשה עה"ת (לך לך ט"ז ע"ב), מוסר לנו אותם הדברים עצמם בסגנון שלו בזה"ל: „דע, כאשר שום אור בעולם נוסע ממקום למקום, אזי כל הנצוצין הקדושים וכו' רצים במרוצה ברצונם להדבק בזה האור. וכ"ש כשאור זרוע לצדיק נוסע, אזי דרי מעלה עם דרי מטה יעלו הרים ירדו בקעות אל מקום זה, שהוא הצדיק, יסדת להם. כאשר שמעתי ראייה לדברינו, אשר שאלתי פ"א את פי אחי אמ"ו, למה זה כשאני נוסע פעמים בדרך מיל, גם לא לדבר מצוה, בעסק מו"מ, וכשאני בא לביתי ועומד להתפלל יש לי הארה, כמעט כאילו קבלתי פני השכינה (צדיק)? והשיב לי בצחות לשונו, לשון הזהב שלי"ט, מה אתה מתמה על זה? כאשר נוסע הולך בדרך השם, אזי כל הנצוצין הק', אשר בכל עשבי השדה ונאות דשא ועצי היער כלם רצים, שרצונם להדבק באדם הזה, הגם שהוא אינו יודע מגיע לו מזה הארה גדולה. ע"כ דפח"ח שפתים יושק".

(ה) כאן יש לנו תמונה שלמה של רבנו משה. בשעה שהלך לעסקיו בין ערלי הכפרים. אבל הליכות-עולם כאלה היו לו רק לפרקים. בעיקר היו ריב הליכותו אחרות לגמרי: ללובלין, לקוזניץ, לרימינוב, לקבל פני רבותיו. פ"א היה במשך חדשי חורף אחד אצל רבו מלובלין. פתאום באה תשוקה גלגו, ללכת לקוזניץ אל רבו המגיד דשם. ולאשר כי ירא, פן ימנעהו רבו מלובלין מנסיעתו זו, החליט שלא ליטול רשות מרבו, הלך לקאזניץ ושהה שם עד הפסח. כשחזר לביתו, התאוונה אשתו באזניו, כי הפרנסה לקיחה מאוד, וביחוד בזמן האחרון הורע המצב מאוד. מפני שהלקוחות כלם קובלים שיש ריח רע לסחורה שבחנותה, אעפ"י שהכל סחורה הבאה מן החדש. פשפש רבנו משה במעשיו ומצא, כי כל זאת בא לו רק מפני חטאו, שחטא נגד רבו מלובלין, בנסעו לקוזניץ בלי נטילת רשות ממנו. אמר לאשתו, כי ביום מחר ילך הוא בעצמו לחנותו ויקח את רסן המכירה לידו. ומיד

מחר בבקר הלך וישב בחנותו, נכנס פרחח אחד מערלי הכפרים של הסביבה, ודרש למכור לו דג-מלוח, נגש אל החבית וברר לו ממנה דג-מלוח גדול ושמן. אבל כשהגישו אל אפו והריח בו, הענה את פניו ואמר בבוז: הלא זה מסריחו! כששמע זאת רבנו, קפץ ממקומו וחטף את הדג מידו בכעס, וסטר לו בו על פניו ואמר לו בלשון רוטענית: ערל שוטה, מנין אתה יודע שהייתי בקוויניץ?! כאומר, הדין דין-שמים) אמת, שחייב אני מלקות על שהלכתי לקוויניץ בלי רשות רבי, אבל אתה הערל, מהיכן אתה יודע מזה? בשאלה נצחת זו משתמשים עוד היום זקני החסידים, כלפי מי שגורם להם צער בחנם, ואומרים בלשון רוטני בעקיצה: מנין אתה יודע שהייתי בקוויניץ? זה פרס קטן מהננותו ועסקיו של רבנו

ו) על הליכה אחת של רבנו משה אל רבו מלובלין, ספר לנו פ"א הרה"ק מורנו ר' בערש זצ"ל מדאלינא ספור חשוב דלהלן: פ"א, בין כסא-לעשור, כשהלך רבנו ללובלין, נתפש על פרשת דרכים מיהודי אחד, שנגנבו לו סוסיו בלילה, ורצה להכיר בפניו של רבנו שהוא הגנב. החזיק בו ביד חזקה והוליכו לכפר מושבו, ומסרו ביד שופט הכפר על-מנת למסרו ביום מחר למלכות. כשראה רבנו כי נפל בפח ושומע אין לו, בקש מאת היהודי, שיניח אותו בכפר ההוא עכ"פ עד אחר יום-הכפורים, למען יוכל להתפלל ביוה"כ בצבור. נעתר לו היהודי. הושב רבנו שמה במאסר, ובערב יוה"כ לפנות ערב הובא בלוי"ת שוטר לבית התפלה שבכפר. עבר לפני התיבה איזה ש"צ המוני, ורבנו עמד אצל הדלת תחת השגחת השוטר והתפלל בהתלהבותו הרגילה. ראו אנשי המקום, כי זה התפוס איש אלקים קדוש הוא ולא גנב, מיד פטרו את השוטר ופטרו גם את הש"צ מכהונתו, וביום מחר התפלל רבנו לבקשתם את כל התפלות של היום, וזוקקין דנורא נתזו מפיו, ותהי חרדת אלקים על כל העדה, כי תפלה קדושה ונוראה כזו לא שמעה אזנם מעולם. אחר יוה"כ, כשבא רבנו לרבו ללובלין, קבלו בצחוק על שפתיו ושאלו: איפה זה היה ר' משה ביוה"כ? סח לו כל המאורע. אמר לו רבו, כי מן השמים עכבוהו, כדי להחזיר לבם של אנשי המקום לאביהם שבשמים.

פ"ק עישרים ואחד (המשך).

א) ובכל קדושתו וצדקתו ברח מפני הכבוד ולא רצה להתנהג ברבנות, אעפ"י שהיה ראוי לכך עוד מימי חורפו. בהקדמה שכתב לספרו עה"ת תפלה למשה" הוא מתנצל, על שהוא כותב את חדושי תורתו על ספר ואומר "שזה כמו ל"ה שנים, ששלח לו אמ"ו איש אלקים קדוש מ' משה סופר (מפשעווארסק, בעהמח"ס אור פני משה עה"ת) ביד איש אחד כ"ח גדולים (גרָאָשין), וצוה להשליח שיאמר לו: ר' משה סופר שלח לך כ"ח גדולים, כנגד כח מעשיו הגיד לעמו - כ"ח אתוון דמעשה בראשית שאתה יודע. ודן מזה, שנתן לו תיקון לשורש נשמתו, ונתן לו רשות לחקור בתורה בכל יכלתו, שלא יבהלהו מאמר הזהר שאמר ר"ש לחבריא: „במטותא מנייכו, דלא תפקון מפומייכו מלה דאורייתא, דלא ידעתון

ולא שמעתון מאילנא רברבא". ואחרי שבהקדמה הנ"ל, וכן בכל הספר, מזכיר רבנו את שם אחיו רבנו מהרצ"ה בברכת החיים (שלי"ט) ואת רבותיו האחרים בברכת המתים (נבג"מ), זה סימן, שנכתב הספר בין שנת תקע"ה לשנת תקצ"א (שנות פטירת כל רבותיו), ועל כל אופן לא היה עדיין בן ששים בשעת כתיבתו. ואם שלשים וחמש שנה קודם לכן, שלח אליו רבו ר' משה סופר וצוה להגיד לו שבחו בפניו „שהוא יודע סוד מעשה בראשית", היה בעת ההיא כבן כ"ה לכל היותר.

ב) בס' עשר קדושות מסופר, שהיה רבנו פ"א יחד עם רבנו מהרצ"ה בלובלין בימי ר"ה ויום-הכפורים. חלה רבנו מהרצ"ה ונסתכן, ירבנו משה חלל עליו יוה"כ וחמם לו חמין. בין תפלת שחרית למוסף, כשבא רבנו מלובלין לבקר את החולה, ורבנו משה ספר לו שהסיק את התנור בשבילו, אמר לו רבו, עתה אני מבין, מדוע זה היתה תפלת שחרית שלנו היום כל כך בהתלהבות, מפני שר' משה הצית את האש! היתה זו אמנם רק מלה דחכמתא, אבל חזקה לצדיק כרבנו מלובלין, שלא אמר דברים שיש בהם משום מיטב השיר.

ג) עד כמה היה רבנו בקירוב הדעת אל רבו, מעידים לנו שני ספורים, שאנו מוצאים בס' „תפלה למשה" על שיחות שעברו ביניהם: שם (בפ' פקודי) מספר רבנו בשבחם של צדיקים, שמהם תצא אורה לכל העולם כלו ובכל זאת הם בעיני עצמם כאין וכאפס, ואומר: „וכאשר פ"א ספר לי מורי ורבי מלובלין נבג"מ בלשון תימה, באים אלי בני אדם במרה שחורה, ובנסעם מאתי הם מאירים, אעפ"י שאני בעצמי „מרה" (וחזר ואמר) „שחורה" ואינני מאיר. והשבתי לו: אף על גב דאיהו כתר עליון, אוכם הוא לגבי עילת העילות!

תשובה מחוכמת זו מעידה על תקיפות דעתו של רבנו משה כלפי רבו.

ד) ושם להלן (באותה פרשה) מספר, שפ"א בסעודה שלישית של שבת, הקטין והשפיל עצמו (רבו הנ"ל) עד למאוד, שאינו צדיק. והעיר ע"ז רבנו משה, שהוא מוכן להשבע עליו, שהוא צדיק גמור. אמר לו רבו בזה הלשון: ר' משה! מאה אנשים היו נשבעים שאני טוב, ובעולם העליון ישאלו רק אותי בעצמי ואצטרך להגיד האמת. ואני השפל (מעיר ע"ז רבנו משה) עמדתי על רגלי והעזתי פני ואמרתי: רבנו רבנו עולם העליון הוא עלמא דקשוט, שם יאמר רבי האמת, שהוא צדיק, ונח מעט והשיב בענותנותו: ר' משה, איני בטוח יותר, רק כשיבוא משפטי לפני הבורא כל עולמים בעצמו, מחמת שהוא רחום ירחם עלי, אך לא לפני ב"ד שלמעלה, שלא ינתרו. ע"כ דפח"ח. והארכתי במעשה הצדיק, שהם המרכבה ומעשיהם מעשה מרכבה. עכ"ל"ק. גם פה אנו רואים את היחס של חברות, שהיה בינו ובין רבו.

ה) ובכל זאת, כל עוד שהיו רבותיו ואחיו רבנו מהרצ"ה בחיים, לא רצה לקחת גדולה לעצמו. ומעיד רבנו מהרי"א זצ"ל משמו, שאמר פ"א, שכל-זמן שאין מכריזין בשמים „הזהרו באיש הזה ובתורתו!" כמו שאמרו חז"ל (בקדושין פ"א ע"א) על ר' מאיר, שהכריזו עליו ברקיע הזהרו בר' מאיר

ובתורתו, אין להאמין בעצמו (ראה בהקדמת ס' לקו"ת וש"ס מהרי"א עה"ת ס' דברים).

ו) כשנפטר אחיו הק' רבנו מהרצ"ה זצ"ל ובאו אליו כמה מחסידיו, אחרי שהשכימו קודם לפתחו של אחיו רבנו בערש זצ"ל, שנפטר גם הוא בינתיב, והתנצלו לפניו על שלא באו לכתחלה אליו, אמר להם בתמימות: ואני תמה על שבאתם אלי עתה ולרש אין כל, ואיך אתרעם על שלא באתם אלי קודם?!

ז) וכסוף סוף כפוהו מן השמים להיות רבן של ישראל, ובאו אליו לימים הנוראים כמה מאות אנשים, והוא הלך לטבול במקוה ועבר דרך השוק וראה שהוא מלא מן האורחים שבאו אליו, כשנכנס למקוה אמר ברוח נשברה: רבוני של עולמו מה אני יכול להועיל לאנשים האלה? אך, הריני מקבל עלי יסורים בעד כלל ישראל. "ומאז נעשה בעל יסורים ובאו עליו מכאובים בכל גופו, שלא סרו ממנו כל ימי חייו.

ח) רבנו משה לא היה אמנם מחונן באותן הכשרונות שהיה מחונן בהם אחיו רבנו מהרצ"ה, אבל בקדושה וביראת ה' ראו בו אנשי דורו, שהוא "חלק השני" של אחיו. כשאמר לו פ"א רבנו מהרצ"ה ששמו מרומז בפסוק, "הנותן בים דרך" (שכן מלת "דרך" מספרה "צבי בן הינדא") אמר לו רבנו משה על אתר: ושמי מרומז בסיפא דקרא "ובמים עזים נתיבה" (שכן "נתיבה" בגימ' משה בן הינדא).

ט) רבנו משה היה חי רוב ימיו בעוני ודוחק. פ"א שאל אותו אחד ממקורביו, מדוע זה אין בביתו רחבת-ידיים ועושר, כמו אצל צדיק אחר כמותו, שקרא אותו בשם. השיב לו רבנו משה בזה"ל: הנה באה אלי פ"א אשה עשירה ובכתה מאוד לפני. אמרתי לה, למה זה את בוכה, הלא יש לך תכשיטי זהב יקרים והון ועושר בביתך, ומה בקשתך עוד? השיבה לי האשה ודמעתד על לחיה, מה בצע בקשוטי זהב וכסף, אם אין דברי נשמעים אצל בעלי, ואין לי "דעה" אצלו. גם אני אומר, לא הכסף והזהב הם העיקר, העיקר הוא שתהיה לנו "דעה" בשמים, להיות צדיק גוזר והקב"ה מקיים, ועל דא ודאי קא בכינאו! לא היו לו לרבנו משה כסף וזהב, אבל "דעה" בשמים היתה לו, מה שיש לראות מן הספור דלהלן:

י) הרה"ק ר' יצחק זצ"ל מקאליש (אחד מן המסכימים על הס' פרי קודש הלולים, אחיו של הק' ר' מאיר זצ"ל מפרעמישלאן), רוב בניו היו צדיקים ומתנהגים ברבנות כמותו, רק בן אחד היה לו ושמו ר' אהרן ליב, שנא את הרבנות והיה סוחר, ונתעשר עד כדי כך, שקנה לו אחוזות גדולות. הוא היה רגיל לספר לכל הבאים לבקר בהיכלו, שרק הודות לברכתו של רבנו משה בא לו כל העושר והכבוד שברכו ה'. בימי אברכותו היה עני, ככל בני הצדיקים שבדור ההוא. פ"א, היה אצל דודו הק' ר' מאירל זצ"ל

א) במעשה ד"א בר' שמעון (בב"מ רף ע ה) שכל הימים שהה בעל יסורים לא שכיב אנט בלא זמנה וכלהו שני יסורים דרבי לא אצטרך עלמא פטרטא ואפ"ל הכי כ' חזו עקרי פוגצא ממטרא דיה קימא בירא מליא מ"א (ט"ז)

וקבל לפניו על רוע מעמדו. לקח דודו הק' אדום זהב וצרר לו בטליתו, ואמר לו: הריני נותן לך את האדום האדום הזה להצלחה, רק השמד לך ואל תגע בו להוציאו, אם לא לצורך גדול מאוד. נשא את האדום צרוד בטליתו (טלית קטן) זמן רב, והוא בישגדא כבתחלה. פ"א, כשבא הצדיק המפורסם קדוש ישראל מריזין זצ"ל ללבוב לדרוש ברופאים, נסע אביו הרה"צ ר' יצחק זצ"ל לקבל פניו, ואת בנו הנ"ל לקח עמו לשמשו. בבואם ללבוב יצא בן הרב לראות בנוי בתי העיר, ובלכתו פגע בשני אנשים החולכים לקבוץ על-יד „נדבה“ בשביל הדבי ר' משה מסאמבור, השוכב חולה בלבוב וביתו ריקן. שמע ויתעצב אל לבו, צדיק קדוש ה' חולה אנוש, ומצבו ידוד כל-כך, עד שהולכים לקבץ „נדבה“ בשבילו! זולך אליו, ומצאו שוכב בחדר צר ואפל. נזכר באדום הזהב הצרור בטליתו, מהר והתיר את הקשר והוציאו ונתנו מתנה לרבנו משה, גליא לדריעה ונפל נהורא בחדרו של רבנו. אדום זהבו מטבע רבת-ערך כזו לא ראתה עיניו של צדיק זה, זה רבות בשנים. צהלו פניו של רבנו והניח ידו הקדושה על ראשו וברכו, שיזכה „לעשירות מופלגת“. הלך אביו בינתים בעצמו אל הק' מריזין זצ"ל, וכשחזר קצף עליו מאוד על שהניחו ויצא. ענה בנו ואמר לו: אבא, אנכי הצלחתי בדרכי יותר ממך! וספר לו כל המאורע. נודעזע אביו לקראת השמועה, ואמר לו: אמנם כן הצליח ה' את דרכך, ויהי חלקי עמך! אסף אביו את השארית המעטה שנשארה בכיסו, והלך גם הוא אל רבנו משה ונתנה לו. כשבא אח"כ בן-הרב אל דודו הק' ר' מאיר מפרעמישלאן וספר לו, שהוציא את האדום הצרור בטליתו, ושנתנו לרבנו משה מסאמבור בשעת דחקו, ענה דודו ואמר לו: לך נתכונתי גם אני. יפה עשית ובעתו עשית! והיה נכון ובטוח, כי זאת הברכה שברכך אותו צדיק תתקיים בך במלואה – והיא נתקימה! בן-הרב, נתפקח ונעשה סוחר שהשעה משחקת לו, חוכר שטחים גדולים של שדות, ולעת זקנתו קנה לו שני כפרים גדולים. שבק אמנם לחסידותיה, אבל את שמו של רבנו משה העריץ לאין תכלית, והאמין באמונה שלמה, כי ממנו היתה ישועתו, וזאת הברכה אשר ברך משה!

יא) גדולה מזו מסופר בס' עשר קדושות, שפ"א נפלו למשכב שני נכדיו של בנו הגה"ק מהרי"צ זצ"ל מרוזדול, ומחלתם היתה קשה. ובהיות כי בו בפרק ראה בנו הנ"ל את חותנו רבנו מהרצ"ה בחלומו, ונדמה לו, שהיו לו בלבו שני נקבים, ושפט מזה כי נשבר לבו של חותנו הק' על אבדן שני נכדיו, ואחרי שגמר עליהם „תהלים“ שלש פעמים וארוכה לא עלתה להם, נסע חתנו אבי הילדים (הרה"צ ר' יעקילי זצ"ל מזאבלטוב) אל רבנו משה בשליחות חותנו, שייבקש רחמים על הילדים. אמר לו רבנו משה: בני הרב מראזלי מרעיש את העולם, מפני שראה את רבנו מהרצ"ה ושני נקבים בלבו, אבל מה בכך? אם אי-אפשר לרבנו לעזור להם בעולם העליון, הלא ב"ה אני עודני חי בעולם הזה! הא לך אגרת, שתניח אותה תחת הכר, למראשותי הילדים החולים, ויתרפאו בעזתי. וזה דבר המכתב:

„חוצפא אפילו כלפי שמיא מהני א.“ אני גוזר ואומר, אשר תיכף יתרפאו שני הילדים, ויקומו ממתנם בריאים ושלמים. הנה דברי הכותב בידי, שיש בהם כח לקרוע גזר דין של שבעים שנה ^ב הק' משה מסאמבור.“ (עכ"ל המכתב, כפי שנעתק בס' עשר קדושות). חזר אבי הילדים לביתו והניח את האגרת למראשותיהם, ותיכף הוטב להם ונתרפאו. ומוסיף בעל עש"ק הנ"ל עוד בשם מגידי אמת, שרבנו מהרי"א זצ"ל ספר פ"א את המעשה הנ"ל, וסיים ואמר: אבל מי יוכל לדמות את עצמו אל הרבי ר' משה, שהיה למעלה מן השכל, למעלה מן הזמן ולמעלה מן הטבע! (יב) כל הצדיקים שבדורו של רבנו משה, העריצו אותו עד מאד. הוה צובדא שנסע דרך פרעמישלאן, שמע הצה"ק דשם, ר' מאיר'ל זצ"ל, מהר ולבש בגדי שבת וחבש השטריימל לראשו ונסע לקראתו, ואמר כי הוא נוסע לקבל פני „מלך ישראל“.

יג) ומספרים, שכנפגש בדרך עם קדוש ישראל מריזין זצ"ל, וראה את הדרת פניו הקדושים וזקנו הלבן שירד על פי מדותיו, נתפעל מאוד מזקנו המהודר ואמר, כי עכשו נודע לו על מי העולם קיים במלכות קורדאן (מלכות אוסטריא) מובן, כי לא ההדור החיצוני של זקנו עשה על קדוש ישראל זה כ"כ רושם, כ"א הקדושה ששרתה עליו.

יד) כמסופר בס' עשר קדושות, אמר רבנו מהרי"א זצ"ל משמו של רבנו משה, שהעבודה באכילה לש"ש, גדולה מתעניתים לש"ש. מפני שבאכילה מתנענע גם הדיקנא, כלומר י"ג תקוני דיקנא שלמעלה (י"ג מדות של רחמים). מצאו, כנראה, חן בעיני הקדוש הנענועים של הדיקנא קדישא של רבנו משה.

טו) פ"א איקלע רבנו לעיר סמוכה לרימינוב, ובהיות כי לא הכירוהו שם, באו אליו רק אנשים מעטים. שמע הצה"ק ר' צבי מרימינוב והשכים בבקר ולקח בידו את הטוית שלו, והלך ברגליו אל העיר ההיא אל רבנו משה. ומי ראה אותו הולך ברגליו אליו ולא הלך עמו? בא איפא אל רבנו

א) מ מרא ררב נחם (סנהדרין ק ע ב) חוצפא וכו' מ, יקרא כתיב לא תלך עמדם ולבכוח כתיב קום לך אתם

ב) הגם כי בסורו של רבנו לא באה נפשי בכל זאת מה שהורשיתי התבוננתי בנוגע לסיומו של המכתב, שדוא כותב כידים שיש בהם כח לקרוע גזר של שבעים שנה שכונתו למאמר הזה ק (פ אפור פ ט ע א) וז' פתח ואמר כשוכה את שיבת ציון היינו כחולם ס דא בבבל אתמר, דלא אשתכחו ית ר כבבל אלא שבעין שנין וכו' מאי כחולם ס? אלא הא אתערי הבריא דאיכא ש כעין שנין ב ח ל מ א ות ח כתיב כי שבעת ימים ימלא את ירכם, מאן שבעת יום ס ההוא אתר ע לאה דהוא כללא דכל שיטא אתרינין אפרי שבעת ימים ואקרי תשובה, תנינן מאן דתיב בתעניתא כשבתא קורעין לו ג' ד של שבעים שנה ושבעין שנין א נון שבע אנפי מלכא דאפילו אסתכמו עליה לביש ההוא גיד אתקרע מ פ בנין דאחיר בההוא יומא בכללא דכלהו דאקרי שבעה ואקרי תשובה וכו' ועל דא ודאי שבעין ש, ין אי כא בחלמא כונגא דא כהנא אתעמר כשבע דאקרי שבעת ימים וכו' עכלה ק נשנו הדברים גם להלן (דף ק"ה ע א) מזה אנו למדים שגם כהן שנאמר בו שבעת ימים וכו' עכלה ק כהני בעידנה דפרסי יד ייהו וכו', ובהיות כי רבנו אעפ"י (ברכות ג"ד) הא מאן דהוא חסמא ליקום קמי כהני בעידנה דפרסי יד ייהו וכו', ובהיות כי רבנו אעפ"י שלא היה כהן מלידה היה מאינון דע בד"ן עובדא דאדרן (ראה לעיל סו אות ח) כתב לבנו הק' מרזודול שהיה עגום כ כ עץ חלמוז שהוא כותב בידיים (כטעם כי שבעת ימים ימלא את ירכם) שיש בהם כח לקרוע גזר של שבעים שנה זהו הלימוז הי"ל -- וישמע חכם ויוסף לקח!

במחנה כבוד של אנשים, ומהליכתו זו של רבנו צבי העשיר משה ובאה לו ברכה לרגליו.

(טז) ספר לי זקן אחד, שזכה להיות אצלו בשמחת תורה האחרון שלו, שנת ת"ר, בשעת ההקפות, ואמר תורה בין הקפה להקפה, ועמד וטען לפני הש"י, שתהיה הגאולה בשנה הזאת (כמובטח בזה"ק פ' וירא, שזמן האחרון של הקץ הוא שנת ת"ר). ואם אפילו עדיין לא נגמר הבירור, יהי רצון שיוגמר באותה השנה, כי כשל כה הסבל לחכות, ובכה מאוד. רצו החסידים לבדחו מעט, נגשו אליו ואמרו לו, הנה הניח רבנו עתה את אבן היסוד לבנין ביהמ"ק, ראוי איפא שימלא גרונו של ת"ח יין, לאתחלתא דגאולה זו. (יז) בעוה"ד לא הקיץ הקץ בשנה הזאת, תחת זה בא בה קץ ימיו של רבנו, ונפטר בין פסח לעצרת. בערב פסח תקפה עליו מחלתו וצוה להורידו לבית מדרשו ולהניחו לפני ארון הקודש על הקרקע ורגליו כלפי הפתח. קרא למנגן שלו ואמר לו, שינגן לפני את המזמור „אהללה ה' בחיי אומרה לאלקי בעודי” בנגון המתאים ללבבו הנשבר והנדכא. עשו כמצותו, נמלא ביהמ"ד אנשים מפה אל פה, עמד המנגן ונגן בלב קרוע ומורתח, ודמעות כמים נגרו מכל עיניו. עמדו עליו בניו הצדיקים, קפץ מתוכם בנו הרב ר' מיכל ואמר לו: אבא! הבה נעלה אותך למסתך, כי אין בנו עוד כה לבכות. גער בו בניזיפה ואמר לו: אינך מניח לי לעשות תשובה יום אחד לפני מיתתי! שב בנו נכלם למקומו, וכה נמשכה הנגינה עד שנחלש וצוה להחזירו אל מטתו. ובששה ימים לחדש אייר שנת ת"ר « נח נפשיה דרבנו, ונקבר באהלו של אחיו רבנו מהרצ"ה, בהפסק מחיצה של קרשים ביניהם. כי כן צוה רבנו משה, באמרו, הן מרבים העם לבוא ליום היא"צ של רבנו מהרצ"ה להשתטח על קברו, ומתוך כך ידרסו על קברו, והוא קפדן מטבעו וחושש שתזיק להם הקפדתו. וכה נמצא קברו באהל מיוחד, וסמוך לו קבר בנו הרב ר' מיכל זצ"ל הנ"ל, וכל העם משתטחים על קברו, כמו שמשתטחים על קברו של רבנו מהרצ"ה זצ"ל.

(יח) בשנת תרט"ז, כשזרחה שמשו של רבנו מהרי"א זצ"ל ומלא מקום דודיו ואביו הק' זצ"ל, נדפס ספרו הק' של רבנו משה, תפלה למשה עה"ת, מעט הכמות ורב האיכות, ספר קדוש ונורא, שכל ההוגה בו רואה שכלו גחלי אש מעל המזבח אשר לפני ה', והקדושה שבו נתפסת בידיים. בשנת תרנ"ג נדפס הספר בהוצאה שניה במצות הרה"ק ר' יודא צבי זצ"ל מדאלינא, שכתב עליו הקדמה חשובה מאוד, מלאה מוסר ויראת ה'.

(יט) כמעט כל תלמידי רבנו מהרצ"ה היו אחרי פטירתו תלמידיו של רבנו משה והשכימו לפתחו. רבנו מהרי"א זצ"ל היה מזכירו תמיד בשם דודנו „הרבי ר' משה”, וכן נקרא בפי כל חסידיו עד היום הזה. זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל!

א) ע"ד יום פטירתו של רבנו, ראה להלן בהערת המצבה בהערתי. המו ל

פרק עשרים ושנים.

לתולדות הגה"ק רבנו יהודה צבי זצ"ל מרודול.

א) גאון-אדיר וצדיק-כביר זה, היה מן הצדיקים הכי חשובים שבדורו. הוא לא היה רבן של חסידים בכח זכות אבותיו הק, רבנו מהרצ"ה חותנו ורבנו משה מסאמבור אביו, כי אם בזכות עצמו, וכבר בחיי אבותיו ורבותיו הנ"ל, היה אישיות מפורסמת ומכובדת בפני עצמו. „הרב מראזלי“ (ביהודית „דער ראזאלער רב“), כמו שנקרא בפי העם, היה נערץ ונקדש עוד בימי אברכותו בין כל השדרות שבישראל. הלומדים מצאו בו אחד משלהם, מפני גאונותי בנגלה כמו בנסתר; והצדיקים והחסידים, מפני החסידות והפרישות שבו ויראתו הקודמת לחכמתו; והבעל-בתים והעם, מפני נעימות תפלתו, שקנתה לה שם עולם עד היום הזה. היא היתה נעימה כל כך, עד שהביאה לפעמים את השומעים לידי בטול החושים, מפני שנתמזגו בה נעימות ומתיקות והתלהבות וקדושה כאחד.

זקני, אבי-אמי, החסיד ר' דוב בער הכהן ז"ל ספר לי, שהיה הגה"ק מרודול פ"א בעיר מולדתי קאליש ונתכבד להיות מוהל בברית מילה, שהיתה בבהמ"ד הגדול שבעיר. ואעפ"י שהיה לו לאותו צדיק „שבר של המעים“, ומשום כך היתה לא רק ההליכה, כי אם גם העמידה קשה עליו, עד שלפעמים התפלל את תפלת השמונה-עשרה בישיבה, בכל-זאת, כשהלך לבהמ"ד לברית-מילה הנ"ל קיים בעצמו „דרך מצותיך ארוץ“ ורץ במרוצה כל כך, עד שזקני, שהיה עדיין צעיר לימים וקל ברגליו, לא יכל להשיגו ברצו אחריו. וכשבא זקני לביהמ"ד, כבר עמד הצדיק על הבימה ואמר את הפסוקים שנוהגים לאמור קודם המילה. כששמעתי (אמר לי זקני) אומר את הפסוק „שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב“ בשפה ברורה ובנעימה, בשמחה ובקדושה, נתישבה לי תמיהתי, למה רץ, ועל מה רץ, וכיצד רץ. או ראיתי והבנתי פירוש-המעשי של המלות „שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב“. בכל כך חשק, ובכל כך כלות הנפש אמר אותן אותו צדיק, והכין את עצמו לעבודתו עבודת הקודש.

ג) זקני עיר קולומיא (עיר מושבי) ספרו לי, שהיה הגה"ק שמה בש"ק פ' יתרו וקרא את „עשרת הדברות“ בהתלהבות מופלגת כל כך, עד כי עמדו כל הקהל כנדהמים והביטו אל הבימה, אם לא אחזה בה האש ממש. והרושם היה כל כך אדיר וחזק, עד שנמצא בין השומעים קצב אחד, איש פשוט אבל בעל לב רגש, שהיה נרגש כל כך, עד שקפץ ונשבע בחיי ראשו, שרק במעמד הר-סיני היתה קריאת עשרת הדברות בהתלהבות גדולה כזו. מימרא זו ראיה על ההתרגשות הגדולה, ששררה בין השומעים, כל חד וחד לפום דרגא דלילה ולפום שעורא דלילה.

ד) זקני, אבי-אבי, ר' יצחק הכהן ז"ל, היה מן המתונים שבחסידים, וכשבא לעירו אחד מזקני החסידים של „הרב מראזלי“, שנאמר עליו, שהוא מתפלל בסגנון של רבו, היה הולך בכונה מיוחדת לבהמ"ד, שבו התפלל החסיד ההוא, כדי לשמוע את תפלתו, שהיתה רק זכר לתפלתו של הצדיק בעצמו. כל כך היתה אהובה על שומעיה תפלתו של אותו צדיק. נמשך אחרי זקני

הלכתי גם אנכי לשמוע אל התפלה של אותו חסיד, ונתקבל עלי הרושם, כאילו זקוקין דנורא ובעורין ראשא התמלטו מפיו.

(ה) ותורתיו של אותו צדיק, שהגיד לפני הקהל בסעודות השבת, היו משעשעות, לוקחות את הלבבות בין בתוכן בין באופן הגדתו. די היה לשמוע את הפתיחה שלפני התורה, שהתחיל תמיד בתפלה: „ויהיו נא אמרינו לרצון לפני אדון כל“, שנאמרה בנגון נעים ומלביב ומרעיש את הלבבות, עד שבשמיעתה לבדה כבר נשבר כל לב לרסיסים, ואנחות התפרצו מכל צד, וכל אזנים נעשו כאפרסכות לשמוע דברי אלקים חיים. ומן הפה הקדוש התחילו להשתפך פנינים וחרוזי מרגליות, רזין דרזין, שלא שמעתן און מעולם, דברי קבלה של חריפות בסגנונו של הסי ברית כהונת עולם להגה"ק מהר"א זצ"ל מקאריץ, או של ר' שמשון מאוסטרופוליא זצ"ל, שגם השכל הבעל-ביתי נהנה מהם ותופסם במעט עיון, והכל בנעימה קדושה ובהתפשטות הגשמיות – בלתי לה' לברו.

(ו) הנה למשל דוגמא קטנה משיחת-חולין שלו, שהיא תורה שלמה: פ"א באור לארבעה עשר בניסן, בזמן בדיקת חמץ, בא אליו בע"ב אחד והטרידו בעניני עסקיו. השיב לו הצדיק, „עתה אין לנו פה להשיב ולא מצח להרים ראש“ והסביר לו: כי איתא בכתבי האריז"ל, שבמצרים היה הדבור בגלות, וכשנגאלו בפסח נגאל הדבור ונעשה פה-סח (פסח). אבל עתה, קודם בדיקת חמץ, עדיין אין לנו פה (פסח) להשיב, ולא „מצח“, לא הפכנו עדיין את אותיות „חמץ“ לאותיות „מצח“, שהם סימן לעת רצון, אף לא את האותיות „שאר“ לאותיות „ראש“ – ובכן לא „מצח“ להרים „ראש“. בע"ב ההוא לא היה אמנם מיודע-יחן, אבל מכיון שהיה רגיל לשמוע דברי תורה של הצדיק, כבר היה בקי ורגיל בקבלה ובשמותיה באופן שטחי, ותפס מה שאמר לו רבו.

(ז) פ"א היה הצדיק ברימינוב אורחו של הצה"ק ר' צבי הירש זצ"ל דשם וצוה להמשמש, שיכינו לו לסעודה שחרית של שבת תבשיל של רוטב, בובאליך (פולים) וקאשע (גרש של כוסמין). שינה המשמש על דעת עצמו ולא שם „פולים“ בתוך המרק; קצף הצדיק עליו ואמר לרבנו צבי, שמשמשו קלקל לו את „היחוד“. מהר הר"ר צבי ולקח חתיכת לחם (בילקע בלע"ז) ונתן לתוך המרק, ואמר לו: הרי לכם „היחוד“ שלכם בשלמותו. חייך הצדיק ואמר: ומה היה עושה אדוני, אילו החסיר לנו משמשו מן התבשיל את הקאשע? השיבו הר"ר צבי על אתר: הייתי נותן לו במקומה חתיכת חלה קלועה (קוליש בלע"ז). נהנה הצדיק מעצות טובות אלו של הר"ר צבי. ופירוש הדברים הוא, כי רגיל היה הצדיק לאכול בסעודת שחרית של שבת תבשיל המורכב משלשה מינים, שהר"ת של שמותיהם ביהודית הם יב"ק (כר"ת של יעננו ביום קראנו), והיינו: מרק (יאוך בלע"ז), פולים (בבאליך) וקאשע, המרמזים ליחוד ברכה וקדושה. וע"כ כשחסרו בתבשיל הבובליך, השלים אותם הר"ר הירש בבילקע, ואלו חסרה הקאשה, היה משלימה בקולישט.

אלו הן שיחות חולין של ת"ח צדיקים הצריכים לימוד.

(ח) פ"א נפגש עם הרב הגאון מהר"ם א"ש זצ"ל (בעהמח"ס שו"ת אמרי אש) אבד"ק אונגוואר. שאל אותו הגאון, מי ומי המה עכשו „הגדולים“

בגליציא? השיב לו הגה"ק בפשיטות לאמור: „הגדולים” בארצנו הם עכשו ר' מאיר מפרעמישלאן ור' צבי הירש מרימינוב (זכרם ברוך). תמה הגאון וקרא בקול בלשון יהודית-גרמנית שלו ואמר: אבל הללו הלא אינם גדולי תורה! היו הרברים כמדקרות חרב בלבו של הצדיק, וענה ואמר לו כמתמיה גם הוא: ואני תמה, איך זה נעלם מכת"ר דמר רש"י מפורשת בש"ס? העמיד הג' פנים כמתמיה, וחזר על דברי הצדיק: רש"י מפורשת בש"ס! והתחיל לפשפש בין קמטי וזכרונו, לאיזה רש"י מפורשת כונתו של הצדיק, אבל פשפש ולא מצא. שקיל למטרפסיה על אתר, על שולול בכבוד תורתם של שני צדיקי עולם הללו, ונתעלמה ממנו הלכה, ואחרי שתיקה ארוכה הודה ולא בוש, שאינו יודע לאיזה מאמר ברש"י בש"ס כונתו. צוה הגה"ק להביא מס' פסחים (מסכתא שיד רבנים תופשי ישיבות רב להם בה), והראה להג' בדף י"ט ע"ב: תנו רבנן, לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח; לא מצא בת ת"ח, ישא בת גדולי הדור; ופירש"י „גדולי הדור” – „אנשי מעשה וצדיקים”. הרי מוכח מדברי רש"י אלה, ש„הגדולים” הם לאו דוקא בעלי תריסין, המנגחים צפונה וימה בפלולים וחילוקים, כי אם צדיקים ואנשי מעשה, כאותם שני הצדיקים שקראתי בשם, והם „הגדולים” האמתיים שבארצנו. הם אמנם אינם עוסקים בפלולים, אבל הם גדולי תורה במקצוע שלהם. נתרכך הג' מעט ואמר: אעפ"כ, אילו היו הצדיקים הגדולים שבארצכם גדולי תורה כמע"כ דמר, שזה וזה בידו, הייתי שמח מאוד.

ט) השיב לו הצדיק הק' ואמר לו, הלא גם בימי חכמי הש"ס היו לנו ג' סוגי רבנים: היו רבנן דהלכתא, רבנן דאגדתא, ורבנן דצלותא. הראשונים רוב התנאים שהמשנה מלאה מהם; השניים הקציעו א"ע רק למדרשי אגדה; ורבנן דצלותא, הם אנשי מופת המלומדים בנסים, שאין לנו מהם בש"ס רק מאמרים בודדים בהלכה או באגדה, ויש שאין לנו מהם כלום לא בהלכה ולא באגדה, רק מעשי נסים שעשו כגון: חוני המעגל, ר' חנינא בן דוסא, ר' פנחס בן יאיר, חנן הנחבא, אבא חלקיה ועוד. והיו רבנים כאלה, שהיו גדולים בשלשלת המקצועות כאחד – כגון רשב"י והדומים לו, שהיו רבנן דהלכתא ודאגדתא ואנשי מופת כאחד. ומה שהיה בימי חכמי הש"ס הוא

(א) פה כדאי להוכיח מה שאמר פ"א הרב הג' ר' יסקינד לאנדא וצ"ל ראב"ק ספריא שהרב הג' ר' ענויל וצ"ל האב"ק הג' כשנמלטו מפיו פ"א רברים נגר כבודו של צריק מפורסם בומנו, ור' יסקינד הג' היה מחסידי השרף מספרעליסק וצ"ל ונעשה בשרו חרוזין חרוזין פתח ואמר לו יש לנו בין הרבנים כמה מיני גדולי תורה. יש שהוא גדול בהוראה בא"י ויש שהוא גדול בקדשים וטהרות, וכן הלאה. אב"י יש עוד מין גדול אחר, שהוא גדול בדיני אהבת ה' ויראת ה' ואהבת ישראל. ובה בשעה שגדול פלוני מתעמק בסוגיא דפעם בעיקר ותרתי לריעותא והתייבה נעשה נבלה. וכדומה, מתעמק גדול זה בסוגיא של את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד (אותו ולא אותך) ובסוגיא של ואהבת את ה' אלהיך ועוד סוגיות חמורות כאלו שאין גדולינו ורבנינו נוקטים להן כלל אעפ"י שהב"ב מורים שהנושא שלהן ע"כ לא נוסף מן הנושא של מע"כ והנינו ששניהן סובבות על מצות התורה הקדושה. וככן – סיים ר' יסקינד – ידע נא מעכתיא שאתו צדיק שאדוני ולפ"ז זה עתה בכבודו, הוא אנון וחרף גדול בסוגיות הג' של אהבה ויראת ה' ועור סוגיות חמורות כאלו ואין לזכור בכבודו! נכנסו הרברים עמוק עמוק בלבו ולא יסף עור לדבר כננותם של צדיקים. ודבריו מתאימים לדברי הגה"ק מרודול הג'.

שהנה גם בימינו אנו. יש לנו ב"ה רבנן דהלכתא, כגון הג' מאונגוואר והדומים לו, וכמו־כן רבנן דאגדתא ודצלותא, וגם רבנן כאלה דכלא בהם, שכת"ר דמר שמח בהם. אבל אטו חוני המעגל, חנן הנחבא, אבא חלקיה וכדומה, שאין לנו מהם רק ספודי נפלאות בש"ס, האם בשביל כך אמר מי עליהם, שאינם בני תורה או מופלגי תורה ח"ו? וכדבר הזה עצמו הוא בשני רבנינו גדולינו שהזכרתי שמותיהם. תשובה נצחת זו הפכה את לב הגאון, ומאז התיחס אל צדיקי דורו ביחס של כבוד.

(י) לכבודם של שני הקדושים הנ"ל כדאי להעיר, שאעפ"י שלא התעסקו בפסקי הלכות ושאלות ותשובות, ולא הראו את כח תורתם כלפי חוץ, היתה תורתם בתוך מעיהם, והיו מופלגי תורה גם שניהם.

היה מעשה ברבנו צבי מרימינוב, שבאה אשה אלמנה לפניו ובכתה במר נפשה, שהיה לה דין ודברים עם יורשי בעלה המת, ועמדה עמהם לד"ת בפני הדומ"צ דמתא, ויצאה ממנו וידיה על ראשיה ונשארה בערום וחוסר כל. ענה הצדיק ואמר לה, מה אעשה לך, הלא דנו לך דין תורה! אבל האשה באחת, כי נעשה לה עול במשפט, ותוסף לבכות. אמר לה הצדיק, שתבוא ביום מחר, ובינתיים קרא אליו את הדומ"צ ושאל אותו ע"ד המשפט של האלמנה. השיב לו הדיין, אין מרחמין בדין, ואנכי פסקתי לה דין תורה! אמר לו הצדיק, כתיב „דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום“, ואני היה לי מדברי האשה כל כך שברון לב ודאבון נפש, עד שאני שואל את עצמי, איך זה אפשר, ש„דרכי נועם“ של התורה ידאיבו כל כך את לבבי? הבה נלמדה שנינו כאחד את הדין בחושן המשפט, אבל מתון מתון, כי הלא יודע אתה שאינני למדן, ואראה גם אני, מה דינה של האשה הזאת. ישבו הצדיק והדיין כאחד ודייקו בהלכה זו, וראה זה פלא, מן העיון המדויק של הצדיק יצא, שפסק דינו של הדיין היה מוטעה. אז נגלה לעין כל, כי יש לו לרבנו צבי יד ושם גם בש"ע חו"מ, וחוש ההרגש שלו, שדן עפ"י שברון לבו הקדוש, לא הטעה אותו, שאין כאן דרכי נועם של תורתנו הקדושה. (הספור הנ"ל נמסר לי מאת ת"ח נאמן רוח, הרה"ג ר' ליבוש יאליש זצ"ל, בנו של הג' בעל מלוא הרועים זצ"ל, שנמסר לו ממקור ראשון).

(יא) ואשר להק' מפרעמישלאן זצ"ל די להזכיר, שהג' האדיר ר"ש קלוגר זצ"ל מבראד, שחיה אדם עשוי לבלי חת, דבקה נפשו אחריו לעת זקנתו, והתרועע עמו, ואחר פטירתו הספידו הספד גדול בחבור מיוחד, הנקרא מאיר עיני המחכים לסליחתו. וכמו כן הג' ר' יוסף שאול הלוי נ"ו מלובוב זצ"ל היה אצלו, וראה ממנו רוח"ק גלוי, וקבל „תורה“ ממנו, שלא סר זכדה ממנו כל ימיו (יעון בספר „אור המאיר“ מזה). — נטיתי מעט מן המסלה והנני חוזר לענין שאנו עסוקים בו.

(יב) ספר הצה"ק מהדמ"מ זצ"ל מוויזניצא, שנפגש עם הרה"ק ר' צבי הירש זצ"ל מליסקא באיזה מרחץ, וספר לו כיצד נעשה חסיד כדברים האלה: בימי עלומיו היה לומד באחת הישיבות הגדולות, ורבותיו היו מתנגדים לחסידות, וכמוהם גם הוא. אחר חתונתו התענה פ"א הפסקה כמה ימים, ע"מ להשלימה משבת לשבת. ומפני שלא יכול ללמוד מפני התענית, הלך

ברגל אל רבו, וכשבא אליו נתעלף, ושכב כבול עץ בביטול ההכרה והחושים, וכמעט שחשבוהו כמת. בעמל הרופאים הקיץ, ולתמהונו הגדול נפקחו עיניו בפעם אחת, לקרוא מעל מצחות כל איש את מעשיו הרעים והטובים שעשה. וכה נודע לו מה טיבם של חבריו, ומה טיבו של רבו ראש הישיבה. שמר את הדברים בלבו, נוכח כי זכה למדרגה זו בזכות התענית, שהתענה ולא השלים, והחליט לנסוע עתה לגליציא, לתהות על קנקנם של „הרביים” דשם, ומצחם יגיד לו מה טיבם. קם ונסע ראשונה לרוזדול אל רבנו הגה"ק, אחרי כי הוא עכ"פ גאון תלמודי, וכדאי לנסוע אליו בזכות תורתו. כשבא אליו הביתה ונתן לו שלום, מיד אמר לו הגה"ק בתלונה, אם אדם מתענה חצי הפסקה, כבר קנה לו עולמו בשעה אחת, להיות צופה נסתרות ימבקר אחרי מומים של צדיקים? לאט לך אברך יקירי! לא יִנְלַד „חווה” ביום אחד! ומיד נתפכה משגיאת-הגדלות שלו, ועיניו לא יספו לראות כלום על מצחות האנשים, ויהי כאחד האדם. לא פה המקום לחקור, אם באמת נחה איזה רוח על החווה הצעיר, או נלקה ברוחו ונעשה חווה. איך שיהיה, מביאה ראשונה לבית הצדיק נתרפא מחזיונותיו, ונוכח בלי כל קריאה מעל המצח, כי איש קדוש הוא הגה"ק ורוח הקודש שורה עליו. נשאר בביתו לאיזה זמן ולמד ממנו תורה ויראת ה'. משם נסע להכיר את הצה"ק ר' מאירל זצ"ל מפרעמישלאן, וכמעט שדרכו רגליו על מפתן חדרו, אמר לו: הגד נא אברך, האם היטב כבד אותך הרב מרוזדול? (ביהודית: האט דיך דער ראולצער דב גוט מכבד געווען?) נוכח, כי יש אלקים גם ברוזדול וגם בפרעמישלאן, ועיני שני הצדיקים צופות ברוח הקודש, ומאו התמכר לחסידות בכל כחו, עד שזכה להיות גם הוא לרבן של חסידים.

יג) בעיר מולדתי קאלוש היה למדן מופלג אחד, ושמו ר' איציקל בולחובר זצ"ל, הוא היה חנוני עפ"י מסחרו, אבל קובע עתים לתורה, ונכנס ויוצא בבית הג' מליסא זצ"ל, בהיותו רב בקאלוש, ומפלפל עמו בהלכה. פ"א נסע לסטאניסלב, להביא לו משם סחורה לחנותו, ובחזירתו לביתו איקלע לכפר בודנירוב וילן שם באכטניא, שהיתה מלאה אורחים, שישנו כלם על הרצפה מאפס מקום; היה שמה באכטניא גם הרב מברודשין (זה היה הגה"ק דנן, שבימי אברכותו היה איזה זמן רב בעיר הנ"ל) שלן בחדר מיוחד, ולאשר כי נודע היה ר' איציקל לבר אוריין, הכניסו גם אותו לחדר ההוא. ויהי בחצי הלילה קם הגה"ק ועסק בשירות ותשבחות ובסתרי תורה, ור' איציקל עשה עצמו כישן, ויקשב וישמע. אח"כ התחיל הגה"ק ללמוד את שיעוריו בש"ס. הפעם לא יכול ר' איציקל להתאפק, קם ממסתו ונכנס עמו במשא ומתן של הלכה, ומצא אותו מלא וגדוש בש"ס ופוסקים. וכשבא לביתו אמר להרב הגאון ר' בער דיין זצ"ל הראב"ד דמתא, (שהיה מלעיג בצדיקי הדור, מפני שחשב א"ע משכמו ולמעלה גבוה מהם. כי היה חריף גדול, ותלמיד חבר של הגאון ר"ש קלוגר זצ"ל מבראד.) ר' בער! רשאי אתה לדבר גבוה גבוה נגד כל הצדיקים והחסידים כאות נפשך, אבל אם יזכירו לפניך את שמו של הרב מבהורודשאן, של נעליך מעל רגליך וספר לו מן הגדולות שראה בו, כשלן עמו בפונדק אחד.

(ד) בימי חורפו נסע הגה"ק פ"א בין חסידי חותנו רבנו מהרצ"ה, והתנהג ברבנות ביניהם. וכשחזר לבית חותנו שאל אותו: האם לקחת פדיונות וברכת נשים? השיב לו: כן! שאל אותו רבנו: ומה אמרת בשעת הברכה? השיב לו. אמרתי את הפסוק „לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעבו“ לכאורה נראים הדברים כהלצה יפה, אבל אין כל ספק, כי היתה לו בזה כונה סודיית, שרק חותנו הק' והוא ידעו אותה.

(טו) פ"א ישב הצדיק בדין תורה, שנמשך כל היום ע"י הטענות ותביעות של הצדדים. תמה אחד מזקני החסידים, איך זה נתבטל כל היום מתלמוד תורה, וכנסו ראשו ורובו להזיות דעלמא, על שור וסוס, שה ושלמה? הרגיש הגה"ק בהרהורי לבו, וקרא לו ואמר לו: תאמין לי, שבכל דבור ודבור שיצא מפי הטוענים, לא שמעתי מהם רק יחודי שמותיו ית', ולא הסחתי דעתי מיחודו ית' אף רגע. לא נתקררה דעתו של חסיד זה, וקבל עליו לפני אביו הק' רבנו משה מסאמבור, אמר לו רבנו משה בזה"ל: ברוך השם יודיל שלי יודע איך לדבר דברי חול על טהרת הקודש, ואין להרהר אחריו.

(טז) פ"א אמר לו חותנו רבנו מהרצ"ה בדרך תוכחה, שמה שהמצב של אחב"י הוא כל כך לקוי, הקולר תלוי בראש רבני הדור והדיינים. כי אחז"ל, כל דין שדן דין אמת לאמתו, אפי' שעה אחת, מעלה עליו הכתוב כאילו בעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית (שבת דף י"א), ושותף מה שעשה עשוי, ובידכם הכח לבטל כל גזרות קשות מישראל. ענה הגה"ק ואמר לו אדרבה, הקולר תלוי בראש צדיקי הדור. כי ארז"ל, אמר רב המנונא, כל המתפלל בע"ש ואומר ויכולו, נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית (שבת ק"ז ע"ב). כאן נאמר „נעשה שותף“ ולא „כאילו נעשה“, ובכן אתם הצדיקים השותפים האמתיים ולא אנחנו.

(יז) פ"א נתבקש מאת חסידיו במונקאטש לבוא לקהלתם לשבת אחת, ונתאכסן בבית אחד הגבירים דשם, שהיה לו באחד החדרים ראי (שפיגל) גדול לאורך הכותל. כשנכנסו הצדיק לחדר ההוא וראה בראי את כל צורתו הקדושה, הכה בכף ידו על ראשו ונאנח ואמר: אוי! אסור להסתכל בצורת אדם רשעו כל כך היה שפל בעיני עצמו.

(יח) ומסופר בס' דברי תורה, שספרו לו זקני תלמידיו של הגה"ק, שפ"א כשנסע ממונקאטש לביתו, ונסעו ללוותו כל חשובי העיר ועשו לו כבוד גדול מאוד, בכה ואמר: הנה אתם חושבים עלי שאני צדיק ועושים לי כבוד, ובעלמא דקשוט תראו אותי ואני אוד מעשן בגיהנם לאין מכבה.

(יט) ובהזדמנות אחרת כזו, שנהגו בו כבוד הרבה, אמר: נאמר ביוסף שאמר לאחיו „והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים“, שאין הכונה שרצה להתפאר לפני אביו, שנעשה שר וחשוב במצרים, כי אם שהוא תולה את כל הכבוד שיש לו בזכות אביו, וזה שאמר: והגדתם, לאבי כל כבודי במצרים! כל הכבוד הוא לא שלי, רק של אביו! וסיים: גם אני יודע, שכל הכבוד הנעשה לי לא שלי הוא, רק של אביו!

(כ) בנוגע לכבוד ספר פ"א, כי בא בימי חורפו לאיזה עיר נכריה, וכשבא

לביהמ"ד עמד בכותל המערב אצל התנור, ואעפ"י שבקשו להעלותו לכותל המזרח סירב ולא רצה לעלות. וכשעמד להתפלל מיד בא אליו היצה"ר לבלבלו, איך שהוא עניו ושפל ברך, שעומד כאחד העניים וסמוך אצל התנור. אמרתי לו: אם גם כאן אצל התנור הנך בא אלי, מוטב שאעלה לכותל המזרח ואדבר עמך שם. ומיד עליתי לצד המזרח, ועמדתי שם ופטרתי.

כא) הגה"ק היה אדם פקח עד להפליא. בא אליו פ"א איש אחד וקבל לפניו על שכנו, שהוא מקפח את פרנסתו, בבית מזיגה שפתח לו סמוך לבניו מזיגתו. ברכו הגה"ק, שלא יוכל שום אדם להרע לו. היה הדבר אצל הגבול, כשנסע ליאס, שנתקבל לשם לרב. אחרי איזה שבועות, כשחזר משם לביתו, בא אליו שוב האיש ההוא ואמר לו: רבי! באתי לבשר לך, ששכני היה לו עונש מר, כי נשרף כל ביתו וכל אשר לו. הרגיש הגה"ק, כי עונש זה לא בא לו בידי שמים כי אם בידי אדם – שכנו, ואמר לו בלעג מר: חוששני, שעוד טרם שהספקתי אני להענישו מן השמים, הושיעה לך ימינך להענישו מן הארץ. נסתמקו פני האיש ורץ מן הבית, כי ראה שהרבי חכם עדיף מנביא, וידע מה בחשוכא!

כב) בו בפרק, כשהיה אצל הגבול, היו לו קושיים בסדור תעודותיו, כי הפקיד שאצל הגבול היה רשע ושובא ישראל, וכל הנוסעים היהודים היו מעונים על ידו וסובלים ממנו נוראות. שאל הגה"ק, וכי אי אפשר לשחדו בממון? אמרו לו אנשי המקום כי הוא נקי-כפים, ויראים לנסותו בשוחד, פן ימסור הדבר למלכות. אמר להם הגה"ק, הא לכם מטבע של כסף ותנו לו משמי, ששלחתי לו אותה לשם „שמירה“. הלכו ונתנוה לו וקבל אותה בחפץ לבם. וכשחזר רבנו מיאס שאל, מה נשמע עם הפקיד של הגבול שלכם? ספרו לו, כי מאז שקבל המטבע של הרבי נהפך לבבו לגמרי והוא תובע בפה ממש, וישראל עושה חיל, הכל עוברים ושבים דרך הגבול בלי כל קושי, והשוחד עונה את הכל!

כג) פ"א היה בקולומיא. עשו החסידים לכבודו איזה סעודה, ובאו אליה חסידים בהמון רב, נדחק ביניהם גם אברך אחד, שהיה מליונים עליו שהוא נחמץ במקצת. כשחלק הצדיק שיריים של כיסים ממולאים בגבינה (קרעפליך בלע"ז), וידים מכל צד הושטו לו וביניהם גם ידו של אותו אברך, נטל הקדוש כיס אחד מן הקערה ונתן לו, ואמר לו מתוך צחוק קל, כתוב „על כל פשעים תכסה אהבה“ – „קרעפליך“ בגימ' „פשעים“. הא גם לך „פשע“ קטן, ונקית מפשע רב! לא ראה רבנו את פניו מעולם, ומחיצונותו לא היה אפשר כלל לשפוט על פנימיותו, כי היה דומה במראה ובלבושים לכל החסידים, ובראיה בעלמא הכיר בו הצדיק מה שבלבו, ועל כל פשעים כסתה אהבת ישראל שלו, וכבדהו.

כד) הגה"ק היה חי עם כל הצדיקים והרבנים שבדורו בידידות נאמנה, וכלם הוקירוהו כצדיק שהכל בו. הרב הג"ר ענויל זצ"ל מסטריא, שהיה נודע למתנגד קיצוני, היה מחבבו ומכבדו מאוד, וכשאמר לו פ"א בעקיצה: כמדומה, שלהיות רבי בישראל, זהו תאוה ככל התאוה האחרות, ענהו הגה"ק תוך כדי דבור: אמת שזו תאוה, אבל תאוה זו שוברת כל התאות כלן!

כה) והג' בעל ישועות יעקב, כששאל אותו מה טיבו של מנהג זה של חסידים, שכשבא איזה אורח ביניהם, תובעים ממנו „תיקון"? השיבו הגה"ק בחכמה: כתיב „מה' מצעדי גבר כוננו", ובכן מי שהולך בדרך, הרי הוא בא בשליחותו של מקום. והרין בשליח, שיכול המשלח לאמור לו „לתקוני שדרתיך ולא לעותי", ע"כ תובעים ממנו „תיקון" לרמוז לו, שהוא צריך „לתקן" ולא שיהיה ח"ו בבחינת „ודרך רשעים יעות".

כו) כשהיה פ"א אצל הצה"ק ר' מאירל זצ"ל מפרעמישלאן, העמיד לשרותו את כל חתניו, ונתן לכל אחד מהם שרות מיוחדת, לשמשו – וכלם עמדו כעבדים נאמנים לפניו. שאל אותו הצה"ק ר"מ קודם נסיעתו, איך הצטיינו לפניו חתניו בשירות שלהם. ענה לו הגה"ק: כלם שרתוהו כאנשים, רק חתנו הרה"ק ר' מיכלי זצ"ל מגלינא, לית דין בר נשו ושרת אותו כמו מלאך. כז) עד כמה היה אותו צדיק חרד על כבודו של הגה"ק, יש לראות מן העובדא, שכשנודדע לו, שהגה"ק מתכוונן לנסוע לס"ג לקבל פני עיר וקדיש רבנו מריון זצ"ל, כדי להצטרק לפניו על איזה רכילות שהביאו לו עליו, הגם שהוא עצמו התיחס אל הק' מריון בהערצה רבה, בכל זאת הזהיר וחזר והזהיר את הגה"ק, שיכבד וישב בביתו. כי חש לכבודו, שלא יקרהו כמעשה דרבי (יבמות פ"ד), „כשהלך ללמוד תורה אצל רבו ר"א בן שמוע, שחברו עליו תלמידיו כתרגולים של בית בוקיא (פירש"י בקיאים וחריפים, שאינם מניחים תרגול נכרי ביניהם), ולא הניחוהו ללמוד ממנו אלא דבר אחר". ומי יודע עוז אפם של חסידים יותר ממנו!

כח) אבל הגה"ק לא שת לבו לזה. וכפי שהוא כותב במכתבו לאנשי שלומר לעיר מונקאטש (שנדפס בסוף ספרו דעת קדושים), נסע לסאדיגורא דרך הרים וגבעות, כי ירא פן ידחוהו מלקבל פני קדוש ישראל" (לשון קדשו). עיקם את הדרך, שלא יעמדו לשטן לו בדרכו זו אוהביו ואנשי שלומו הרבים, ובא בשלום למחוז חפצו, והוא נתקבל מאת הקדוש באהבה וחבה. אבל בהיות כי דרכו של הגה"ק היה (כדרך רבנו מהרצ"ה), לקבל שבת מבעוד יום ובעטיפת טלית, לא שינה ממנהגו זה גם בהיותו בס"ג. וכדי שלא להיות כלוקח עטרה לעצמו בבית מדרשו של הצדיק, התפלל תפלת ליל שבת באכסניא שלו, שנתמלא אנשים מפה אל פה, שבאו מכל אפסי העיר להסבסב מנועם תפלתו, ועד שכלה את התפלה היתה האכסניא כמבצר שהיקפוהו לגיונות. בינתיים שלח הצה"ק מריון אליו שליח מיוחד לאמור לו, שהוא מכבדו שיתפלל תפלת ליל שבת לפני התיבה בבית מדרשו, אבל אחר המועד, כי כבר עמד הגה"ק באמצע תפלתו, מה שעשה רושם לא נעים על מקורביו של הצדיק. וגרמה גם להגה"ק אי-נעימות במדה ידועה.

כט) אבל הגה"ק היה נעלה ומרומם על כל דברי קטנות כאלה, ובשעה שישב אצל שלחנו של הצדיק בסעודת ליל שבת, היה מוחו הק' עסוק בריון דאורייתא, ונתחדש לו אז האופן השבעים שבספרו הק' עמוד התורה, שכתב בו ע' אנפין של יחודי ק"ש, רזין דרזין, פלאות חכמה שלא שמעתן און מעולם. ובעוד מחשבותיו הקדושות משוטטות בשמי שמים העליונים, כבדו הצה"ק לברך ברכת הזימון על הכוס. וכשגמר ברכת המזון, אמר לו הצה"ק מריון: רב

מראזלא! ברך מר היום ברכת המזון עם הכונות של ק"ש! הרגיש אותו צדיק ברוח קדשו, שהרהר ביחודי ק"ש בברכת המזון.

ל) בסעודה שלישית ישב באכסניא שלו והאריך בשירות ותשבחות בקדושה ובנעימות, ויחדר כל העם אשר באכסניא. וכשפתח את פיו הקרוש ודרש בפרשת היום, עשו כל הקהל את אונם כאפרכסת ונדחקו איש ברעהו, עד כדי סכנת נפשות. אמר להם הגה"ק במתק שפתיו את המשל הנודע מן הדגים שבים, החיים תמיד בסביבה של מים רבים, ובכל זאת אם יורדת טפת גשם מן השמים, מיד הם צפים ועולים למעלה ופותחים את פיותיהם לבלוע אותה, כאילו לא שתו מים מימיהם. וסיים ברגש קודש ואמר: גם אתם רבותי הנכם כדגים הללו. הלא אתכם הכרתי והפלתי, והמים לכם חומה מימינכם ומשמאלכם בימא רבה דאורייתא של רבכם הק', המלא תורה ויראה וקדושה. ובכל זאת, אם יורדת לעיניכם טפת גשם קטנה, אתם דוחקים איש את רעהו ופותחים את פיהם לקלטה.

לא) והנה הגם שהתרעמו מי מאנשי החצר על הגה"ק על כך, בכל זאת הצה"ק עצמו שוחח עמו באהבה, ושתה בצמא את דבריו, כשספר לו – עפ"י דרישתו – פרטים על דרכי העבודה של חותנו הק' רבנו מהרצ"ה. וכששאל אותו הצדיק על הנהגותיו בלילי חנוכה, אם היתה לרבנו מנורת-חנוכה של כסף, השיב לו בלשון חכמים: אמנם היתה לו מנורת כסף, אבל בירך עליה עפ"י רוב „מיושב“, מפני שהיתה „מיושבת“ (ממושכנת – פֿערזעצט בלע"ז) כל השנה, ולימי החנוכה החזירה לו המלוה, כדי לברך עליה, ונטלה אח"כ בחזרה, כעבור ימי החנוכה.

לב) ספר לי אחד מחשובי חסידיו, שכשחזר מס"ג לביתו עבר דרך העיר סטאניסלב, וחש קצת בעיניו. וכששאלו אותו על כך, השיב, שמסופר בשבחי הרח"ו, שפ"א הסתכל הרבה ברבו האריז"ל וכאבו לו אח"כ עיניו. כנראה גם אנכי הסתכלתי הרבה באותו צדיק (הק' מריזין זצ"ל) כן שמע אותו חסיד מפיו הק' בעצמו.

לג) מן המקום ההוא כתב הגה"ק את מכתבו לאנשי שלומו אשר במונקאטש (שהזכרנוהו למעלה אות כ"ח), ובו הוא כותב להם בזה"ל: „הנה בעזרתו ית' קבלנו עלינו בל"ג, לכתוב בכל יום אשר יתחדשו לנו ע"ד דבר יום ביומו, והיה היום התחלה לדבר בפסוק ועשה כרוב אחד מקצה מזה וכו'. והולך ומאריך עד כדי שלשה פרקים רזין דרזין בענין הכרובים וכותב, שהוא שולח להם חרושי תורה אלו בתור משלוח מנות, כי היה אז סמוך לפורים – ומסיים בזה"ל: „ולא באתי, כ"א לאשר שמעתי מפה קדוש מדבר, מורי הק' חותני צוקלל"ה, אשר אמר בפסוק ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה ולרגל הילדים וגו', אשר רגל המלאכה, הם הרגלים האסורים במלאכה: שלש רגלים, ולעומתן הם ג' זמנים דרבנן, והם ט"ו באב וחנוכה ופורים, שהם רגל הילדים, בחינת מט"ט וכו' שהם הכרובים. אמרתי לכתוב לכם קודם הפורים, אשר ברגל הילדים ימשך רחמים ורצון על בניכם ובנותיכם, שיגדלו לטוב בלי צער, ויקוים (בכם) זכל בניך למודי ה' ולא ישמע שוד ושבר בגבולכם. וכבר אמרנו, כי הששה ברכות שבברכת כהנים, הנה הגם הששה רגלים הנזכרים וכו'. וישם לך שלום“

ר"ת (של"ו) פורים במספרו (וכן) „ודובר שלום לכל“ זרעו. ידידם יהודה צבי הירש מראזדל“.

לד) מן המכתב הק' יש לראות, שאחרי שובו מט"ג קבל עליו לכתוב חדושי תורתו בכל יום ועשה את ההתחלה ביום כתיבת המכתב. נתחברו איפא חבוריו אחרי נסיעתו הנ"ל, וכיון שלא נכתבו על רגל אחד, יש הוכחה נאמנה, שנסע אל הקדוש מריון זצ"ל כמה שנים קודם שנת פטירתו. ובכן שלום רב היה לשני הקדושים האלה ולא היתה כל הקפדה ביניהם.

לה) בשנת תר"ז סמוך לימים הנוראים חלה הגה"ק את חליו, אשר נפטר בו. ובר"ה ויוה"כ שנת תר"ח כבר לא עצר כח לעבוד לפני התיבה, והביאו אותו ביוה"כ במשתו לבית מדרשו. וכשהגיע הש"צ לסדר העבודה, לפיוט „והכהנים והעם העומדים בעזרה“, פקצה סבלנותו של החולה הקדוש והתלקחה בו אש ה', ובקול חוצב להבות אש צעק ברתח וחלחלה „את השם הנכבד והנורא“ והטיל את עצמו בכל כחו מן המטה לארץ, עד שכמעט שנתפזרו עצמותיו מן ההפלה ההיא. ותהי חרדת אלקים עד כל הקהל אשר בבית המדרש.

לו) קודם פטירתו צוה להביא לפניו את החבורים הק' (בכת"י) שלו ועיין בהם ואמר. „הנה אין אני מניח אחרי בן זכר, אבל תמכתי יתדותי בספר החכמה! ולולא זאת, שאני יודע ומכיר את מחברם של הכתבים האלה, הייתי אומר, שנכתבו ע"י מלאך. תאמינו לי, שאני בעצמי צריך אני ליגע את מוחי, כדי להבין את הכונה שהיתה לי בשעת כתיבתם.“ (כן מעיד בעל עשר קדושות בשם חותנו הרה"צ מהרמ"מ זצ"ל מזאבלטוב, נכדו של הגה"ק, שנתגדל בביתו כ"ב שנה. והוא ראה, שהיה כותב את ספריו בכל יום, כשהוא מוכתר בטלית ותפילין, סגור ומסוגר בחדרו). הפליאו איפא חבוריו הק' אחרי כן גם את הגה"ק בעצמו. לא יפא איפא מאומה, אם הגה"ק מהר"ח ה"ש זצ"ל מצאנו, שהיה גדול בנגלה ובנסתר, כותב בהסכמתו לסי' דעת קדושים בזה"ל: מה לכם הסכמתי, הלא גדלו וטוב חכמתו נודע למשגב, „ומי אנכי שפל אנשים להעיד על גודל יקר הערך, אשר כמעט לא זכיתי להבין דבריו הקדושים“. ורבנו הק' מהרי"א זצ"ל מזידיטשוב, אחרי שיצא הספר הק' הנ"ל לאור היה מחזיקו בתוך הטו"ת שלו, כדי לעיין בו אחרי התפלה. — חבל שלא כתב הגה"ק את חדושי בנגלה, והיו גם הלומדים מתבסמים מתורתו, כי היה גאון אמתי, דייק וגריס לאמתה של תורה, ולא התחיל בהוראת או"ה, עד שחזר על הלכות או"ה שבעים פעמים.

לז) רגעים אחדים קודם פטירתו אמר פרשת עשרת הדברות ופרשת קריאת שמע בקול רעש גדול, והעומדים עליו ראו עין בעין, כי הוא מכין א"ע למסור נפשו ורוחו ונשמתו בקדושה ובטהרה. וכשבאה אשתו לחדרו לקול הקריאה ופרצה בבכי גדול, נתן לה אות לחשות, בשימו אצבעו על שפתי וקרא אליה: „אסורו“ כאומר, שאסור לה להפריעו מן מחשבותיו הקדושות. וכה נקשרה נפשו בה, ויצאה נשמתו הק' בטהרה ביום ז' למרחשון שנת תר"ח, והוא רק כבן ג'ז שנה — ויבכו אותו כל ישראל. תנצב"ה.

לח) מלבד ספריו הק' הגיח אחריו חתניו רבנן ותלמידים גדולי ישראל.

חתניו היו: הגה"ק המפורסם ר' יחזקאל שרגא הלבפשטאם זצ"ל, שמלא את מקומו ברבנות ברוזדול, ואח"כ היה אבד"ק שינאווע, והיה רב רבנן וצדיק מפורסם בישראל. והרה"צ ר' יעקלי מזאבלטוב זצ"ל, חכם וצדיק, בנו של הצה"ק ר' דוד'קי מזאבלטוב זצ"ל בן להצה"ק ר' מענדלי קאסובר זצ"ל. והרב הגאון החסיד ר' יעקב טויבש זצ"ל, בנו של הגאון המפורסם ר' אהרן משה טויבש זצ"ל, שהיה אבד"ק זידיטשוב ואח"כ שמש ברבנות בעיר יאס במקום אביו. ומבניו היו הרה"ג החסיד ר' יצחק אייזק טויבש זצ"ל אבד"ק אטיניא, והרה"ג החסיד ר' אלכסנדר טויבש זצ"ל אבד"ק וואסלוי ברומניא, רב מפורסם ועסקן צבורי. וחתנו הרביעי, הרה"ג החסיד ר' שלמה זצ"ל אבד"ק רוזדול, חותנו של הצדיק המפורסם ר' יודא צבי זצ"ל מסטרעטין. (לט) ותלמידיו הנודעים לי היו: הצה"ק ר' טענדר ליפא זצ"ל מזידי-טשוב, בנו של רבנו מהרי"א זצ"ל, שהלך בעקבותיו בתורה ותפלה. והאחים, הרה"צ ר' שמואל הירש זצ"ל ממונקאטש, אביו של הגה"ק ר' יוסף מאיר זצ"ל מספינקא, והגה"צ ר' יצחק אייזק זצ"ל אבד"ק סוואליווע, ואח"כ ראבד"ק מונקאטש, בעהמח"ס תולדות יצחק עה"ת, בית יצחק על מס' מגלה, ודברי יצחק על אגדות חז"ל. ואחרון חביב הגה"צ ר' אריה פנחס זצ"ל אבד"ק טורקא בעהמח"ס כתפות האפוד עה"ת, ספר נפלא בקבלה עפ"י הדרך של מורו הגה"ק זצ"ל. מלבד הרבה חסידים ואנשי מעשה בישראל, שלא נודעים לנו עתה בשמותם. יהי זכרם ברוך לפני ה'!

מלואים

לפרק י"ד בסופו (עמוד ע).

(יב) וכבר ישבו על מדוכה זו בעלי הזהר בפ' אחרי (דף ע"א סוף ע"א) ושאל ר' ייסא: „בשעתא דאצטריך עלמא למטרא, אמאי אזלינן לגביהון דמתיא, והא כתיב ודורש אל המתים ואסיר? א"ל וכו' ודורש אל המתים, אל המתים דייקא, דאינון מעמין עכו"ם, דאשתכחו תדיר מתים. אבל ישראל דאינון זכאי קשוט, שלמה קרא עלייהו „ושבח אני את המתים שכבר מתו“, בזמנא אחרא ולא השתא, שכבר מתו והשתא אינון חיין וכו'. וכד ישראל אתיין למתיהון, אתיין בכמה תשובה לקמי קוב"ה, בתבירו דלבא בתעניתא לקבליה, וכלא בגין דנשמתהון קדישין יבעון רחמי לקמי קוב"ה עליהו, וקוב"ה חייס על עלמא בגיניהון, וע"ד תנינן: צדיקא, אע"ג דאתפטר מהאי עלמא, לא אסתלק ולא אתאביד מכלהו עלמין, דהא בכלהו עלמין אשתכח יתיר מחייהו וכו'. א"ל ר' יוסי, צדיקיא מגינין על עלמא בחייהון, ובמיתתהון יותר מחייהון, הה"ד וגנותי על העיר להושיעה למעני ולמען דוד עבדי ואילו בחייהו לא כתיב. עכ"ל - ואנן מה נענה אבתריה?!